

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการจัดทำวิจัยเรื่องรูปแบบการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานบนพื้นที่สูงตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดแม่ฮ่องสอน ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและนำเสนอเป็น 5 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 แนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบและการพัฒนารูปแบบ

ตอนที่ 2 แนวคิดและทฤษฎีทางการบริหารการศึกษา

ตอนที่ 3 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

ตอนที่ 4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ตอนที่ 5 สรุปผลการศึกษาและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ตอนที่ 1 แนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบและการพัฒนารูปแบบ

จากการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบและการพัฒนารูปแบบเพื่อใช้ ☐ เบ ☐ นข ☐ อมูลพื้นฐานในการกำหนดกรอบแนวคิดสำหรับการวิจัยเพื่อพัฒนารูปแบบการบริหารสถานศึกษาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสำหรับประเทศไทย มีสาระสำคัญ ดังนี้

1. ความหมายของรูปแบบ

จากการศึกษาความหมายของรูปแบบที่นักวิชาการหลายท่านได้อภิปรายถึง เช่น ☐ น อุทัย บุญประเสริฐ (2516: 31) สวัสดิ์ สุคนธ์รังสี (2520: 206) สมาน อัสวภูมิ (2537: 13) กรรณิกา เจิมเทียนชัย (2539: 82) พูลสุข หิงคานนท์ (2540: 50) ทาดาโอะ มียากาวะ (1986: 12) Bardo และ Hartman (1982: 70-71) Tosi และ Carroll (1982: 163) รวมทั้ง พจนานุกรมการศึกษา (1973: 370) และพจนานุกรม Contemporary English (1987: 668) สามารถจัดกลุ่มความหมายของรูปแบบได้ ☐ ใน 4 ลักษณะ คือ 1) รูปแบบที่เหมือนจริงแต่ ☐ มีขนาดเล็กลงหรือ ☐ อลง ☐ วน เพื่อนำไปใช้ ☐ เบ ☐ นแบบอย ☐ างในการดำเนินการ ☐ อไป 2) สิ่งที่แสดงโครง

สรุปรายของความสัมพันธ์ระหว่างชุดของปัจจัยหรือองค์ประกอบที่สำคัญในเชิงเหตุผล เพื่อช่วยให้อาจารย์เข้าใจข้อเท็จจริงหรือปรากฏการณ์ใด

ปรากฏการณ์□หนึ่ง โดยอาจมีลักษณะเชิงกายภาพหรือเชิงคุณลักษณะก็ได้□ 3) แบบอย□างหรือแนวทางในการกระทำหรือดำเนินการใด ๆ โดยแสดงหรืออธิบายให้□เห็นถึงโครงสร□างทางความคิดหรือความสัมพันธ์□ขององค□ประกอบที่สำคัญ และ 4) สิ่งที่พัฒนาขึ้นเพื่ออธิบายคุณลักษณะที่สำคัญของปรากฏการณ์□ที่จะทำให□ง□ายต□อการทำความเข้าใจ โดยรายละเอียดและองค□ประกอบของรูปแบบที่เหมาะสมไม่□ได้□มีการกำหนดไว้□ตายตัว แต่□ขึ้นอยู่กับลักษณะของปรากฏการณ์□และวัตถุประสงค์□ของผู้□สร□างหรือพัฒนารูปแบบ ดังนั้น รูปแบบอาจเป□นแบบง□ายหรือแบบซับซ้อนก็ได้□

การสังเคราะห์□ความหมายของรูปแบบตามแนวคิดดังกล่าวสรุปได้□ว□า รูปแบบหมายถึง แบบอย□างหรือแนวทางในการหรือดำเนินการใด ๆ ที่แสดงหรืออธิบายให้□เห็นถึงโครงสร□างทางความคิดหรือความสัมพันธ์□ขององค□ประกอบที่สำคัญของปรากฏการณ์□ที่ศึกษาให้□สามารถเข้าใจได้□ง□ายขึ้น โดยอาจเป□นรูปแบบเชิงกายภาพหรือเชิงคุณลักษณะก็ได้□ รวมทั้ง อาจเป็นแบบอย□างง□ายหรือแบบซับซ้อนก็ได้□เช่นกัน สำหรับรายละเอียดและองค□ประกอบของรูปแบบจะขึ้นอยู่กับลักษณะปรากฏการณ์□และวัตถุประสงค์□ของผู้□สร□างและพัฒนารูปแบบ

2. ประเภท ลักษณะ และองค□ประกอบของรูปแบบ

การศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบ พบว□า มีนักวิชาการหลายท□านได้□กล□าวถึงประเภทลักษณะ และองค□ประกอบของรูปแบบไว้□หลายท□าน เช่น เสรี ชัดเช□ม (2538: 7) กรรณิกา เจริญชัย (2539: 82) Brown และ Moberg (1980: 16-17) Keeves (1988: 561-565) ซึ่งแต่□ละท□านได้□มีการแบ□งประเภท ลักษณะ และองค□ประกอบที่แตกต่างกันไป อย□างไรก็ตาม การศึกษาพบว□า แนวคิดของ สมาน อัสวภูมิ (2537: 16) Bardo และ Hartman (1982: 70-71) และ ทาดาโอะ มียากาวะ (1986: 15) มีความสอดคล้อง□องกัน คือ มีแนวคิดว□าการแบ่งประเภทของรูปแบบไม่□มีหลักเกณฑ์□ตายตัวว□าควรมีรายละเอียดขององค□ประกอบอย□างไรรูปแบบจึงจะเหมาะสม เนื่องจากรายละเอียดและองค□ประกอบที่เหมาะสมของรูปแบบจะขึ้นอยู่กับลักษณะเฉพาะของปรากฏการณ์□ที่ศึกษาและวัตถุประสงค์□ในการสร□างหรือรูปแบบนั้น ๆ เป็นแนวคิดที่สอดคล้อง□องกับแนวคิดเชิงระบบ ซึ่งจะได้□กล□าวถึงรายละเอียดในการทบทวนวรรณกรรมเรื่องแนวคิดในการบริหารการศึกษาด□อไป

3. คุณลักษณะของรูปแบบที่ดี

นักวิชาการหลายคนกล□าวถึงคุณลักษณะของรูปแบบที่ดีไว้□ เช่น พูลสุข หิงคานนท□ (2540: 53) ทาดาโอะ มียากาวะ (1986: 15) และ Keeves (1988: 560) โดยรูปแบบที่ดีควรมี

คุณลักษณะ 4 ประการ คือ 1) ควรประกอบด้วความสัมพันธ์ของตัวแปรแบบมีโครงสร้าง 2) มีลักษณะที่สามารถใช้เป็แนวทางในการพยากรณ์ผลและสามารถตรวจสอบได้ด้วขอมูลเชิงประจักษ์ 3) มีโครงสร้างหรือกลไกเพื่ออธิบายปรากฏการณ์ในเชิงเหตุผลได้้อย่างชัดเจน และ 4) นำไปสู่การสร้งแนวความคิดใหม่หรือความสัมพันธ์ใหม่ของปรากฏการณ์ที่ศึกษา นอกจากนี้ คุณลักษณะที่สำคัญประการหนึ่งที่ต้องพิจารณา คือ ความสอดคล้ององระหว่งรูปแบบและทฤษฎีของเรื่องหรือปรากฏการณ์ที่จะนำรูปแบบดังกล่าวไปอธิบายด้ว ซึ่งข้อสรุปนี้ ผู้วิจัยจะได้้นำไปประกอบการพัฒนารูปแบบการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานบนพื้นที่สูงตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดแม่ฮ่องสอนในครั้งนี้ด้ว

4. การพัฒนารูปแบบ

จากการวิเคราะห์แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนารูปแบบของ บุญชม ศรีสะอาด (2533: 3-5) สมาน อัครภูมิ (2537: 66) อำนาจ บัวศิริ (2539: 147) พูลสุข หิงคานนท์ (2540: 87) Boonprasert U. (1978: 21-124) และ Willer (1986: 83) สรุปได้ว่าการพัฒนารูปแบบหมายถึง กระบวนการในการสร้งหรือพัฒนาแบบจำลอง

นอกจากนี้ การวิเคราะห์แนวคิดเกี่ยวกับขั้นตอนการพัฒนารูปแบบ พบว่าไม่สามารถกำหนดแน่อนตายตัวได้ แต่ขึ้นอยู่กับรายละเอียดของปรากฏการณ์หรือสิ่งที่เราจะพัฒนารูปแบบนั้น ด้งนั้น ผู้วิจัยจึงได้วิเคราะห์ความสอดคล้องของขั้นตอนในการพัฒนารูปแบบโดยใช้ตารางประกอบการวิเคราะห์เพื่อใช้ประกอบการในการกำหนดขั้นตอนการพัฒนารูปแบบสำหรับการวิจัยในครั้งนี้ แสดงได้ดังตารางที่ 2.1

ตารางที่ 2.1 แสดงการวิเคราะห์ความสอดคล้องเกี่ยวกับขั้นตอนในการพัฒนารูปแบบ

ขั้นตอนการพัฒนารูปแบบ	บุญชม	สมาน	อำนาจ	พูลสุข	Boonprasert U	Willer
1. การพัฒนารูปแบบ	/	/	/	/	/	/
• ศึกษาและวิเคราะห์เกี่ยวกับหลักการและขอมูลพื้นฐาน	-	/	/	/	/	-
(รวมถึงองค์ประกอบและสภาพจริง โดยอาจใช้วิธีการสัมภาษณ์ได้)						

และ ระบุ ☐ ญาและความต ☐ งบการจำเป ☐ น						
• สร ☐ างรูปแบบเบื่องต ☐ น (อาจเป ☐ นลักษณะทางเลือกก็ได้ ☐)	-	/	/	/	/	-
2.การตรวจสอบ/ทดสอบรูปแบบ (ความเหมาะสมสมความตรงของรูปแบบและการยอมรับ)	/	/	/	/	/	/
• ประมวลความคิดเห็นจากการตรวจสอบ (ซึ่งอาจใช้ ☐ วิธีการสัมมนาได้ ☐) และเปรียบเทียบรูปแบบกับองค ☐ ประกอบและภารกิจจริงหรือทดสอบ	-	/	/	/	/	-
3. ทบทวนและปรับปรุงแก ☐ ไขและพัฒนาให้ ☐ สมบูรณ์ ☐	-				/	-

ผู้ ☐ วิจัยได้ ☐ สั้งเคราะห์ ☐ แนวคิดที่สอดคล้อง ☐ อกกันเพื่อกำหนดขั้นตอนสำหรับการพัฒนารูปแบบในการวิจัยครั้งนี้ โดยแบ่ง ☐ ขั้นตอนในการพัฒนารูปแบบออกเป็น 3 ขั้นตอนหลักได้ ☐ แก ☐

ขั้นตอนที่ 1 ขั้นตอนการพัฒนารูปแบบ-ประกอบด ☐ วย 2 ขั้นตอนย ☐ อย คือ 1) ศึกษาองค ☐ ความรู้ ☐ และข ☐ ้อมูลพื้นฐานที่จำเป ☐ นสำหรับการพัฒนารูปแบบการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานบนพื้นที่สูงตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดแม่ฮ่องสอน และวิเคราะห์ ☐ ข ☐ ้อมูลพื้นฐานทั้งในส ☐ วนแนวคิด ทฤษฎี และสภาพป ☐ จจุบันและกำหนดกรอบแนวคิด และหลักการในการพัฒนารูปแบบการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานบนพื้นที่สูงตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดแม่ฮ่องสอน และ 2) พัฒนารูปแบบการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานบนพื้นที่สูงตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดแม่ฮ่องสอน

ขั้นตอนที่ 2 ตรวจสอบรูปแบบ ในมิติของความถูกต้อง ☐ งบความเหมาะสมและความเป็นไปได้ ☐ ของการนำรูปแบบไปใช้

ขั้นตอนที่ 3 ทบทวนและปรับปรุงรูปแบบให้ ☐ เหมาะสมและสมบูรณ์ ☐ มากขึ้น

5. การตรวจสอบรูปแบบ

แนวคิดในตรวจสอบหรือการทดสอบแบบรูปแบบที่สังเคราะห์ ☐ จาก พูลสุข หิงคานนท ☐ (2540: 53-55) อุทุมพร จามรมาน (2541: 23) Eisner (1976: 192-193) และ Keeves (1988: 589-560) สรุปได้ ☐ ว ☐ า การทดสอบหรือการตรวจสอบรูปแบบมีเป ☐ าหมายสำคัญเพื่อ

ตรวจสอบความเหมาะสมและความเป็ ☐ นไปได ☐ ในการนำรูปแบบไปใช้ ☐ โดยแบ ☐ การทดสอบรูปแบบที่สำคัญได ☐ เป ☐ น 2 ลักษณะ คือ 1) การทดสอบโดยการพิสูจน์ ☐ หรือตรวจสอบ ☐ วยข ☐ ้อมูลเชิงประจักษ์ ☐ ซึ่งมักจะใช้ ☐ ในการทดสอบรูปแบบทางวิทยาศาสตร์ ☐ และคณิตศาสตร์ ☐ และ 2) การทดสอบรูปแบบทางสังคมศาสตร์ ☐ และพฤติกรรมศาสตร์ ☐ ซึ่งอาจทดสอบโดยวิธีการทางสถิติหรือการประเมินโดยผู้ ☐ ทรงคุณวุฒิก็ได้ ☐

สำหรับการวิจัยในครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ ☐ การวิจัยเพื่อพัฒนารูปแบบการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานบนพื้นที่สูงตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดแม่ฮ่องสอนจะใช้ ☐ วิธีการตรวจสอบรูปแบบโดยผู้ ☐ ทรงคุณวุฒิและผู้ ☐ เชี่ยวชาญซึ่งมีประสบการณ์ผสมผสานกับการตรวจสอบ ☐ วยค ☐ สถิติเชิงปริมาณ เนื่องจากการบริหารการศึกษาเป็ ☐ นเรื่องที่เกี่ยวข้อง ☐ องและสัมพันธ์ ☐ กับมิติทางสังคมศาสตร์ ☐ อย ☐ างมาก นอกจากนี้ รูปแบบการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานบนพื้นที่สูงตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดแม่ฮ่องสอนจำเป็ ☐ นต ☐ องอาศัยความคิดเห็นและความเชี่ยวชาญจากผู้ ☐ ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้ ☐ ความเข ☐ าใจ เนื่องจากต ☐ องมีการวิเคราะห์ ☐ วิจารณ์ ☐ อย ☐ างลึกซึ้งเพื่อให้ ☐ ได ☐ ข ☐ อสรุปที่มีคุณภาพ ประสิทธิภาพและเหมาะสม

ตอนที่ 2 แนวคิดและทฤษฎีทางการบริหารการศึกษา

การวิจัยเพื่อพัฒนารูปแบบการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานบนพื้นที่สูงตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดแม่ฮ่องสอนในครั้งนี้ จำเป็นต้องใช้ข้อมูลเกี่ยวกับแนวคิดและทฤษฎีทางการบริหารการศึกษาเป็นพื้นฐานในการพัฒนารูปแบบเพื่อให้เกิดความสอดคล้องกับหลักการทางวิชาการ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้ทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับแนวคิดและทฤษฎีทางการบริหารที่เกี่ยวข้องโดยครอบคลุมประเด็นหลักเกี่ยวกับการบริหารสถานศึกษา แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. แนวคิดระบบ

แนวคิดทางการบริหารการศึกษาสำคัญสำหรับการพัฒนารูปแบบการบริหารของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานให้มีความถูกต้องและเป็นที่ยอมรับ เนื่องจากแนวคิดและทฤษฎีทางการบริหารการศึกษาเป็นศาสตร์ที่มีพัฒนาอย่างต่อเนื่องและเป็นสากล โดยแนวคิดที่สำคัญซึ่งเป็นที่ยอมรับและมีการนำไปประยุกต์ใช้อย่างกว้างขวางในปัจจุบัน ได้แก่ แนวคิดระบบ

ความหมายของระบบจากการสังเคราะห์แนวคิดของ ฌ็องนิภา คูรัตน์ (2523: 42) อุทัย บุญประเสริฐ (2526: 40-41) Kast และ Rosenzweig (1985: 102) สรุปได้ว่า ระบบ

หมายถึง องค์ประกอบหรือระบบย่อยที่มีปฏิสัมพันธ์กันเพื่อปฏิบัติหน้าที่หรือทำกิจกรรมบางอย่างร่วมกัน เพื่อการบรรลุวัตถุประสงค์ของระบบใหญ่ที่เป็นภาพรวม

แนวคิดสำคัญของทฤษฎีระบบเกิดขึ้นโดย Bertalanffy (1973: 26-48) นำเสนอทฤษฎีระบบและการประยุกต์ใช้ มีสาระสำคัญสรุปได้ว่า ทฤษฎีระบบจะพิจารณาปัญหาที่ข้อเท็จจริงว่าสิ่งต่าง ๆ มีความสัมพันธ์กันและคุณค่าของการเปลี่ยนแปลงในบรรยากาศการสร้างสรรค์ทางปัญญา (Intellectual Climate) คือ การยอมรับในการมองปัญหาใหม่ ๆ ที่มีอยู่เดิมแต่ถูกมองข้ามมาก่อนเป็นการพิจารณาปัญหาในแนวทางใหม่ ซึ่งเป็นวิธีทางสำคัญที่ช่วยอธิบายและการคาดคะเนที่มีความตรงกับปัญหาที่อยู่รอบ ๆ ทฤษฎีระบบได้รับการยอมรับในฐานะที่ทำให้ความสำคัญกับพลวัตหรือการเปลี่ยนแปลง โดยพื้นฐานของทฤษฎีระบบสำหรับสิ่งมีชีวิตที่สำคัญคือการเป็นระบบที่ไม่หยุดนิ่ง (Active) แม้ภายใต้เงื่อนไขที่สภาพแวดล้อมภายนอกคงที่ แต่ระบบภายในยังคงมีปฏิกริยาที่จะส่งผลสัมพันธ์กันและทฤษฎีระบบสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในสถานการณ์จริงต่าง ๆ ได้อย่างหลากหลายและเหมาะสม

องค์ประกอบของระบบตามแนวคิดของนักวิชาการหลายท่านมีความสอดคล้องกัน โดยเห็นว่า ระบบควรประกอบด้วย (Shoderbeck และคณะ, 1990: 22; Wilson, 1991: 62)

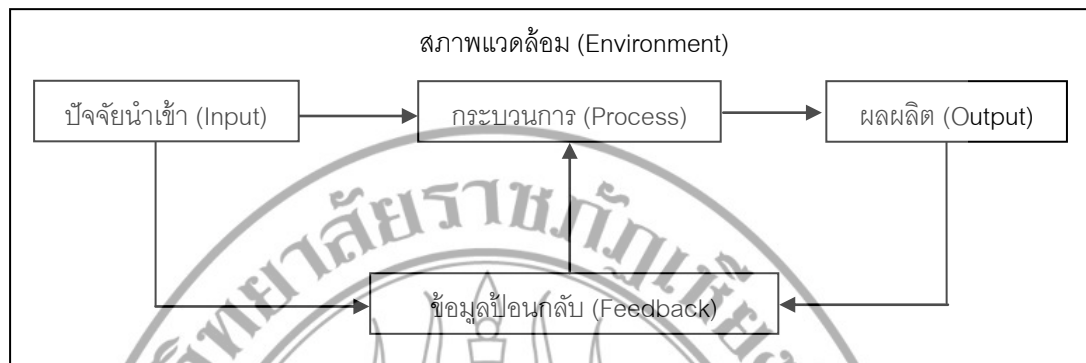
1. ปัจจัยนำเข้า (Input) หรือทรัพยากร หรือสิ่งที่จำเป็น ที่ต้องนำเข้าสู่ระบบเพื่อก่อให้เกิดการทำงาน ทั้งนี้ ทรัพยากรของแต่ละระบบจะมีรูปแบบที่แตกต่างกันขึ้นอยู่กับประเภทของระบบ สำหรับระบบสถานศึกษาปัจจัยนำเข้าอาจประกอบด้วย นักเรียน หลักสูตร วัสดุอุปกรณ์ บุคลากร ฯลฯ
2. กระบวนการ (Process) หมายถึง การแปรสภาพปัจจัยนำเข้าหรือทรัพยากรให้เปลี่ยนเป็นผลผลิต ทั้งนี้ กระบวนการจะมีลักษณะใดขึ้นอยู่กับประเภทของระบบเช่นกัน โดยกระบวนการของระบบสถานศึกษา ได้แก่ การบริหารจัดการทรัพยากร การเรียนการสอน การวัดและประเมินผลการเรียน เป็นต้น
3. ผลผลิต (Output) คือ สิ่งที่ต้องการให้เกิดขึ้นตามวัตถุประสงค์ของระบบ โดยผลผลิตของระบบสถานศึกษา ได้แก่ ผู้เรียนที่มีคุณลักษณะพึงประสงค์ตามหลักสูตร และความพึงพอใจของนักเรียน ผู้ปกครอง ชุมชน และบุคลากร เป็นต้น
4. ข้อมูลป้อนกลับ (Feedback) เป็นส่วนที่ส่งผลต่อระบบ โดยสามารถใช้เป็นกลไกในการควบคุมการทำงานของระบบให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ ข้อมูลป้อนกลับจะชี้ให้เห็นถึงข้อดีและข้อบกพร่องของปัจจัยนำเข้า กระบวนการ และผลผลิต และนำไปสู่การปรับปรุงคุณภาพ

ได้ สำหรับข้อมูลป้อนกลับของระบบสถานศึกษา เช่น ผลการเรียนรู้ของนักเรียนและผลการปฏิบัติงานของบุคลากร เป็นต้น

5. สภาพแวดล้อม (Environment) หมายถึง สภาพที่อยู่แวดล้อมระบบ โดยสภาพแวดล้อมของระบบสถานศึกษา เช่น ที่ตั้ง บรรยากาศองค์การ ชุมชน และผู้ปกครอง เป็นต้น องค์ประกอบทั้ง 5 ของระบบ สามารถแสดงได้ดังแผนภาพต่อไปนี้

แผนภาพที่ 2.1 แสดงองค์ประกอบของระบบ

ที่มา: Kast และ Rosenzweig (1985: 112)

Kast และ Rosenzweig (1985) อธิบายถึงแนวคิดระบบแบบบูรณาการ (Integrated Systems) ซึ่งมีลักษณะเป็นองค์การระบบเปิดที่ประกอบด้วยระบบย่อยที่ปฏิสัมพันธ์กันอย่างต่อเนื่องระหว่างระบบและระหว่างระบบกับสภาพแวดล้อม ตรงที่ยังสามารถคงความสามารถในการทำงานหรือเปลี่ยนแปลงให้เป็นพลังงานได้จะทำให้ระบบเกิดสภาวะสมดุล ซึ่งสอดคล้องสัมพันธ์กับแนวคิดของ Griffiths (1959) ที่ว่า ระบบทุกระบบจะมีระบบย่อย (Subsystem) ยกเว้นระบบที่เล็กที่สุดแล้ว และระบบทุกระบบยกเว้นระบบที่ใหญ่ที่สุดจะมีระบบใหญ่ (Supra system) ครอบคลุมอีกทีหนึ่ง ระบบใหญ่นี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สภาพแวดล้อม สำหรับองค์ประกอบของระบบตามแนวคิดของ Kast และ Rosenzweig ประกอบด้วย 6 ส่วนที่สำคัญ ได้แก่

1. สภาพแวดล้อม (Environment) ซึ่งแบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ สภาพแวดล้อมทั่วไป ระดับสังคมและสภาพแวดล้อมระดับภารกิจ โดยสภาพแวดล้อมทั้ง 2 ลักษณะดังกล่าวมีผลกระทบต่อระบบภายในองค์การทั้งในด้านการรับรู้และกระบวนการบริหาร

2. ระบบย่อยเป้าหมายและค่านิยม (Goal and Values Subsystem) โดยเป้าหมายขององค์การที่กล่าวอย่างกว้าง ๆ จะไม่สามารถนำไปสู่การปฏิบัติ จึงต้องมีการวิเคราะห์เป้าหมายด้วยวิธีต่าง ๆ เพื่อแปลงเป้าหมายไปสู่การปฏิบัติ

3. ระบบย่อยด้านโครงสร้าง (Structure Subsystem) ซึ่งโครงสร้างองค์การ คือ รูปแบบหรือแบบแผนที่สร้างขึ้น เพื่อแสดงถึงความสัมพันธ์ของส่วนต่าง ๆ ภายในองค์การ อันก่อให้เกิดความชัดเจนแก่การปฏิบัติภารกิจในองค์การให้สามารถดำเนินการไปสู่เป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ขององค์การได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล โดยทั่วไปโครงสร้างองค์การจะมีรายละเอียดใน 4 เรื่อง ได้แก่ 1) แบบแผนของความสัมพันธ์และหน้าที่ที่เป็นทางการในลักษณะ

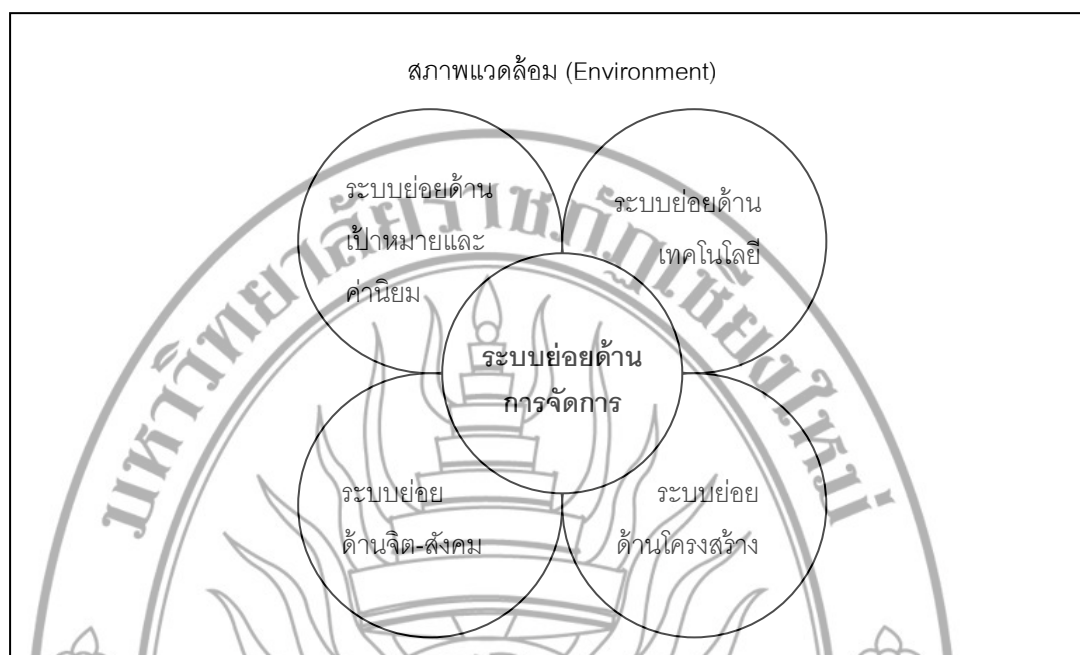
แผนภูมิและรายละเอียดของงาน 2) รายละเอียดเกี่ยวกับกิจกรรมหรือภารกิจที่หน่วยงานหรือบุคคลในหน่วยงานต้องปฏิบัติ 3) วิธีการประสานงานระหว่างกิจกรรมหรือภารกิจต่าง ๆ และ 4) อำนาจ สถานภาพ (Status) และความสัมพันธ์ตามลำดับชั้นขององค์การ

4. ระบบย่อยเทคโนโลยี (Technological Subsystem) หมายถึง เทคโนโลยีที่จะนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดผลสัมฤทธิ์ตามวัตถุประสงค์ขององค์การ โดยเทคโนโลยีมีลักษณะทั้งที่เป็นรูปธรรม เช่น เครื่องมือและเครื่องจักร เป็นต้น และเทคโนโลยีที่มีลักษณะเป็นนามธรรม เช่น ปัญญา ความรู้ และกระบวนการที่ใช้ในการแก้ปัญหาเพื่อให้ได้มาซึ่งผลผลิต เป็นต้น ดังนั้นสำหรับองค์การทางการศึกษาแล้ว เทคนิควิธีการต่าง ๆ เช่น การเรียนการสอน จึงจัดเป็นเทคโนโลยีขององค์การด้วย

5. ระบบย่อยจิต-สังคม (Psychosocial Subsystem) ประกอบด้วย ทรัพยากรมนุษย์ ทัศนคติ การรับรู้ แรงจูงใจ กระบวนการกลุ่ม ภาวะผู้นำ การสื่อสาร และความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล

6. ระบบย่อยการบริหารจัดการ (Managerial Subsystem) ถือเป็นระบบแกนที่เชื่อมโยงระบบย่อยต่าง ๆ เข้าไว้ด้วยกัน โดยระบบย่อยการบริหารจัดการ ได้แก่ แนวทาง เทคนิคหรือวิธีที่ผู้บริหารใช้ในการปฏิบัติภารกิจให้ประสบความสำเร็จตามวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายขององค์การ ในฐานะระบบตามแนวคิดของ Kast และ Rosenzweig แสดงเป็นแผนภาพได้ ดังนี้

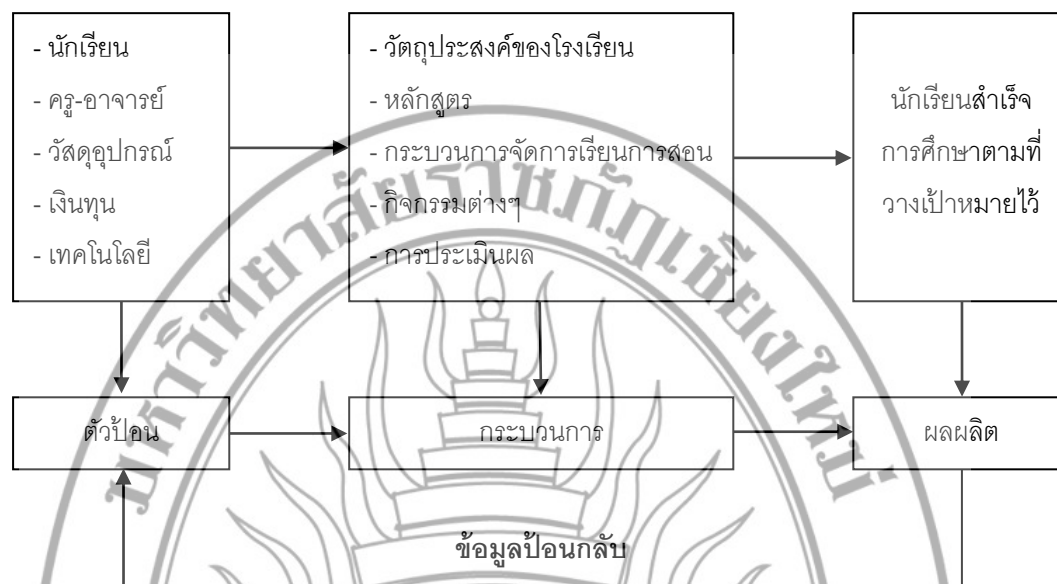
แผนภาพที่ 2.2 แสดงองค์การในฐานะระบบเปิด

ที่มา: Kast และ Rosenzweig (1985: 114)

สถานศึกษาในฐานะระบบ โดยวิจิตร ศรีสุวาน (2523: 75) และ ทองอินทร์ วงศ์โสธร (2536: 161) เสนอแนวคิดที่สอดคล้องกันเกี่ยวกับสถานศึกษาในฐานะระบบไว้ว่า โรงเรียนเป็นองค์การที่เป็นระบบ โดยแสดงให้เห็นถึงปัจจัยสำคัญของระบบ ได้แก่ ตัวป้อน กระบวนการในการผลิต และผลผลิต ซึ่งแสดงได้ดังแผนภาพที่ 2.3

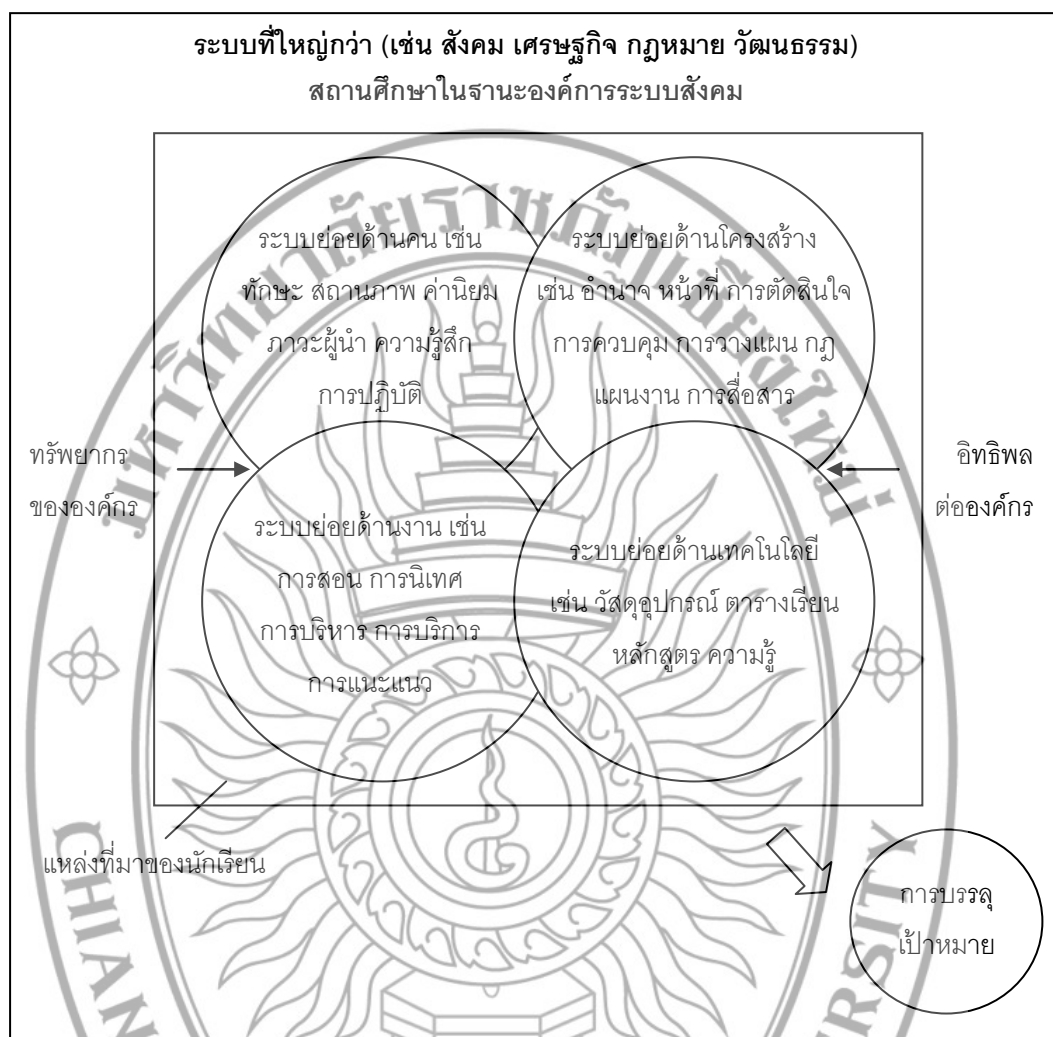
แผนภาพที่ 2.3 แสดงสถานศึกษาในฐานะระบบ

ที่มา: วิจิตร ศรีสอาน (2523: 75)

นอกจากนี้ กมล รอดคล้าย (2537: 86-87) ได้นำแนวคิดระบบมาประยุกต์ใช้กับ องค์การทางการศึกษา โดยอธิบายถึงองค์ประกอบสำคัญในระบบย่อยทั้ง 5 ระบบตามแนวคิดของ Kast และ Rosenzweig (1988) ไว้ดังนี้ 1) ระบบย่อยด้านเป้าหมายขององค์การ ประกอบด้วย ปรัชญา เจตนารมณ์และหลักการในการจัดการศึกษา เป้าหมายและทิศทางการทำงานที่เป็น รูปธรรม 2) ระบบย่อยด้านเทคนิค ประกอบด้วย ความรู้ ข้อมูล และกระบวนการ วิธีการ และ เทคนิคในการสอน/ การถ่ายทอดให้นักเรียน 3) ระบบย่อยด้านจิตวิทยา-สังคม ประกอบด้วย ลักษณะและทัศนคติของผู้บริหารและครู 4) ระบบย่อยด้านโครงสร้างองค์การ ประกอบด้วย ลักษณะงาน กิจกรรมและประเภทของงาน อำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบ สายการบังคับบัญชา และกฎระเบียบต่าง ๆ ในการดำเนินงาน และ 5) ระบบย่อยด้านการจัดการ ประกอบด้วย ความ ชัดเจนของเป้าหมาย วัตถุประสงค์และขั้นตอนในการกำหนดเป้าหมาย การวางแผนการจัดทรัพยากร การจัดองค์การ วิธีการและขั้นตอนในการดำเนินการ การตัดสินใจ การประสานงาน และการ ควบคุมงาน ซึ่งนับว่าสอดคล้องกับแนวคิดของ Owens (2001) ที่กล่าวถึงสถานศึกษาในฐานะ ระบบของสังคม โดยแสดงรายละเอียดได้ดังแผนภาพต่อไปนี้

แผนภาพที่ 2.4 แสดงสภาพสถานศึกษาในฐานะระบบของสังคม

ที่มา: Owens (2001: 64)

2. แนวคิดในการบริหารสถานศึกษา

การวิจัยเพื่อพัฒนารูปแบบการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานบนพื้นที่สูงตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดแม่ฮ่องสอนในครั้งนี้ จำเป็นต้องมีข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับการบริหารสถานศึกษาเพื่อให้สามารถพัฒนารูปแบบที่เหมาะสมกับหลักการบริหารและภารกิจของสถานศึกษา ดังนั้น จึงทบทวนแนวคิดในการบริหารสถานศึกษา มีรายละเอียดที่สำคัญ สรุปได้ดังนี้

ความหมายของการบริหาร จากการศึกษาแนวคิดของ Milstein และ Belasco (1973: 161) Drucker (1979) Hersey และ Blanchard (1982: 3) Koontz และ Weihrich (1990: 4) Husen และ Postlewaite (1994: 213) Robbins และ Coulter (1996: 8) Kreitner (1998: 5) Bateman และ Snell (1999: 6) สรุปได้ว่า การบริหาร คือ กระบวนการทำงานโดยอาศัยผู้อื่นที่ต้องใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์ในการทำงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ขององค์การอย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ อาจเป็นการดำเนินการร่วมกับบุคคลอื่นหรือดำเนินการผ่านบุคคลอื่น

หน้าที่และกระบวนการในการบริหาร จากการศึกษาแนวคิดของนักวิชาการ ได้แก่ ริชาร์ด ลูธเจีย (2550) Flippo (1971: 417) Gulick และ Urwick (1973: 13) Holt (1990: 7-10) Koontz และ Weihrich (1990: 22-24) Robbins และ Stuart-Kotze (1990: 22-23) Bartol และ Martin (1991: 6-9) Stoner และ Freeman (1992: 8-9) Robbins และ Mukerji (1994: 7-8) Lunenburg และ Ornstein (1996: 490) Robbins และ Coulter (1996: 9-10) Gibson และคณะ (1997: 15-17) Bateman และ Snell (1999: 6-8) และ DuBrin (2000: 12-13) พบว่า มีความแตกต่างกันบ้างในการจัดกลุ่มภารกิจอย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นว่าในรายละเอียดมีความสอดคล้องกัน โดยกลุ่มภารกิจและกระบวนการบริหารจะครอบคลุมใน 5 เรื่องหลัก ได้แก่

1. การวางแผน ซึ่งเป็นการค้นหาและกำหนดวิธีการทำงานในอนาคต เพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมาย บรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่กำหนดไว้อย่างมีประสิทธิภาพ เกิดประโยชน์ต่อหน่วยงานหรือองค์การมากที่สุด โดยแสดงให้เห็นว่าจะมีการทำอะไร ที่ไหน เมื่อใด ให้ใครทำ ทำอย่างไร ตลอดจนให้รายละเอียดอื่น ๆ ที่จำเป็นเพื่อช่วยให้การปฏิบัติงานลุล่วงไปอย่างมีประสิทธิภาพ
2. การจัดองค์การ ซึ่งหมายถึง การจำแนกแยกแยะงานที่จำเป็น การจัดกลุ่มงานให้เหมาะสมกับทรัพยากรและสถานการณ์ การมอบหมายงาน การมอบหน้าที่ และการจัดการความสัมพันธ์ของงานและอำนาจ
3. การจัดบุคลากร ซึ่งแบ่งออกเป็น 6 ขั้นตอน คือ การวางแผนทรัพยากรมนุษย์ การสรรหา การคัดเลือก การฝึกอบรมและการพัฒนา การประเมินการปฏิบัติงาน และการให้ผลตอบแทน

4. การอำนวยการ ซึ่งเป็นหน้าที่ของผู้บริหารโดยตรงที่ต้องใช้ความสามารถทั้งของผู้ได้บังคับบัญชาให้ปฏิบัติงานอย่างดีที่สุด จนกระทั่งองค์การสามารถบรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ได้

5. การควบคุม หมายถึง ความพยายามบังคับให้งานและกิจกรรมต่าง ๆ ปฏิบัติไปตามแผนที่กำหนด โดยมีการวัดและปรับปรุงแก้ไขการปฏิบัติงานของผู้ได้บังคับบัญชาด้วย

งานของสถานศึกษา จากการศึกษาพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 พระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2545 กฎกระทรวงแบ่งส่วนราชการภายในสถานศึกษาขึ้นพื้นฐาน กฎกระทรวงกำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการกระจายอำนาจการบริหารและจัดการศึกษา ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการบริหารจัดการและขอบเขตการปฏิบัติหน้าที่ของสถานศึกษาขึ้นพื้นฐานที่เป็นนิติบุคคลในสังกัดเขตพื้นที่การศึกษา พ.ศ. 2546 และกฎหมายอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง พบสาระสำคัญและขอบข่ายภารกิจของสถานศึกษาขึ้นพื้นฐานได้แบ่งการบริหารงานออกเป็น 4 งาน คือ งานบริหารงานวิชาการ งานบริหารงานงบประมาณ งานบริหารงานบุคคล งานบริหารทั่วไป ในงานบริหารทั่วไปนั้นได้รวมเอางานธุรการ งานสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียน งานกิจการนักเรียน และงานอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อม ไว้ด้วยกัน (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขึ้นพื้นฐาน, 2548: 9) โดยมีรายละเอียดในแต่ละงาน ดังนี้ คือ

การบริหารงานวิชาการ หมายถึง การบริหารสถานศึกษา โดยมีกิจกรรมทุกอย่างที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการเรียนการสอนให้ได้ผลดีและมีประสิทธิภาพให้เกิดประโยชน์สูงสุดกับผู้เรียน (ปรีชาพร วงศ์อนุตรโรจน์, 2546: 15; จักรกฤษ วิชา, 2548: 4) ส่วน กมล ภูประเสริฐ (2544: 6) ได้กล่าวถึงการบริหารงานวิชาการในสถานศึกษา หมายถึง การบริหารที่เกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพการศึกษา อันเป็นเป้าหมายสูงสุดของภารกิจของโรงเรียน

การบริหารงานวิชาการเป็นภารกิจสำคัญที่สุดของสถานศึกษาซึ่งเป็นหน่วยงานที่ได้รับมอบหมายจากสังคมให้ทำหน้าที่จัดการศึกษาโดย ปรีชาพร วงศ์อนุตรโรจน์ (2546: 120) กล่าวว่า ผู้บริหารเป็นผู้ที่มีหน้าที่เกี่ยวกับการวางแผนงานวิชาการที่ได้ถือว่าเป็นงานหลัก เป็นหัวใจสำคัญและดำเนินการพัฒนาเพื่อการก้าวไปสู่เป้าหมายที่ตั้งไว้ ส่งผลให้เกิดการพัฒนาผู้เรียนอย่างแท้จริงและสิ่งที่สามารถพิจารณาได้ว่าสถานศึกษาใดมีคุณภาพตามมาตรฐานนั้นขึ้นอยู่กับผลการบริหารงานวิชาการของสถานศึกษานั้นเอง

ส่วนหลักของการบริหารงานวิชาการนั้น ผู้บริหารควรจัดทำแผนวิชาการที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์หรือนโยบาย มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ในงานวิชาการ มีการกระจายอำนาจและความรับผิดชอบ โดยมีคณะกรรมการที่ปรึกษาทางวิชาการมีการส่งเสริมให้ผู้ร่วมงานพัฒนารับผิดชอบ ให้ครูผู้สอนเข้าใจจุดประสงค์และจุดมุ่งหมายของการสอน ติดตามและประเมินผล รวมทั้ง สร้างขวัญและกำลังใจให้เกิดขึ้นในการทำงาน เพื่อให้การบริหารงานวิชาการพัฒนาไปสู่เป้าหมายที่กำหนด (กิตติมา ปรีดีดีลิก, 2542: 48)

งานวิชาการจึงเป็นงานหลักหรือเป็นภารกิจหลักของผู้บริหารสถานศึกษาและมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2545 ได้กระจายอำนาจในการบริหารจัดการไปให้สถานศึกษาให้มากที่สุดด้วยเจตนารมณ์ที่จะให้สถานศึกษาดำเนินการได้โดยอิสระคล่องตัว รวดเร็ว และสอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียนสถานศึกษา ชุมชน และท้องถิ่น รวมถึงการมีส่วนร่วมจากผู้มีส่วนได้เสียทุกฝ่าย ซึ่งเป็นปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้สถานศึกษามีความเข้มแข็งในการบริหารและการจัดการศึกษาสามารถพัฒนาหลักสูตรและกระบวนการเรียนรู้ตลอดจนการวัดผลประเมินผล รวมทั้งการประสานความร่วมมือและปัจจัยเกื้อหนุนจากบุคคล ครอบครัว องค์กร หน่วยงาน และสถาบันอื่น ๆ อย่างกว้างขวางเพื่อพัฒนาคุณภาพผู้เรียน ชุมชน ท้องถิ่น ได้อย่างมีคุณภาพ

แนวทางการบริหารงานวิชาการของสถานศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ ได้กำหนดแนวทางการบริหารสถานศึกษาขึ้นพื้นฐานด้านวิชาการ โดยกำหนดในพระราชพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2545 ได้แก่ การจัดการกระบวนการเรียนรู้ การจัดการประเมินผู้เรียน จัดทำสาระของหลักสูตรตามวัตถุประสงค์ของหลักสูตรแกนกลาง ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสภาพปัจจุบันในชุมชนและสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณลักษณะอันพึงประสงค์เพื่อเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติ ที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติการศึกษาภาคบังคับ พ.ศ.2545 ได้แก่ การจัดการศึกษาเป็นพิเศษสำหรับเด็กที่มีความบกพร่องทางร่างกาย จิตใจ สติปัญญา การสื่อสาร และการเรียนรู้หรือมีร่างกายพิการ หรือทุพพลภาพ หรือเด็กซึ่งไม่สามารถพึ่งตนเองได้ หรือไม่มีผู้ดูแล หรือด้อยโอกาส หรือเด็กที่มีความสามารถพิเศษ โดยให้ได้รับการศึกษาภาคบังคับด้วยรูปแบบและวิธีการที่เหมาะสม รวมทั้งอำนวยความสะดวก สื่อ บริการ และความช่วยเหลืออื่นใดตามความจำเป็นเพื่อประกันโอกาสและความเสมอภาคในการได้รับการศึกษาภาคบังคับ

สำหรับแนวทางการบริหารงานวิชาการของสถานศึกษาขั้นพื้นฐานที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ.2546 ได้แก่ การประสานการระดมทรัพยากรเพื่อการศึกษา รวมทั้ง ควบคุมดูแลบุคลากร การเงิน การพัสดุ สถานที่ และทรัพย์สินอื่นของสถานศึกษา ให้เป็นไปตามกฎหมาย ระเบียบ และข้อบังคับของทางราชการ การอนุมัติประกาศนียบัตรและวุฒิบัตรของสถานศึกษาตามระเบียบที่คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนด การปฏิบัติงานอื่นตามที่ได้รับมอบหมายจากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เลขาธิการสภาการศึกษา เลขาธิการคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานและผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา และงานอื่นที่กระทรวงมอบหมาย การกระจายอำนาจและการมอบอำนาจ โดยมีขอบข่ายและภารกิจการบริหารงานวิชาการของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ดังนี้ 1) การพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา 2) การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ 3) การวัดผล ประเมินผล และเทียบโอนผลการเรียน 4) การวิจัยเพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษา 5) การพัฒนาสื่อ นวัตกรรม และเทคโนโลยีทางการศึกษา 6) การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ 7) การนิเทศการศึกษา 8) การแนะแนวการศึกษา 9) การพัฒนาระบบการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา 10) การส่งเสริมความรู้ด้านวิชาการแก่ชุมชน 11) การประสานความร่วมมือในการพัฒนาวิชาการกับสถานศึกษาอื่น และ 12) การส่งเสริมและสนับสนุนงานวิชาการแก่บุคคล ครอบครัว องค์กร หน่วยงาน และสถาบันอื่นที่จัดการศึกษา

การบริหารงานวิชาการเป็นภารกิจที่สำคัญที่สุดของการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานให้บรรลุเป้าหมายการปฏิรูปการศึกษา จำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้บริหารสถานศึกษาจะต้องศึกษาทำความเข้าใจในบทบาทและหน้าที่ที่กำหนดขึ้นตามกฎหมาย ระเบียบที่กำหนด รวมทั้ง การมีวิสัยทัศน์ที่จะพัฒนาตนเองให้มีความรู้ ความสามารถ และทักษะสำหรับการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานการบริหารงานวิชาการให้ดีขึ้น เพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษาไปสู่จุดมุ่งหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ

การบริหารงานงบประมาณ

ความหมายและความสำคัญของการบริหารงบประมาณ การบริหารงานงบประมาณ หมายถึง การควบคุมงบประมาณ การเบิกจ่ายเงิน การตรวจสอบ การใช้จ่ายเงิน ตลอดจนจรรยาบรรณผลงาน (สมเดช สีแดง, 2544: 416) ภารกิจการบริหารงานงบประมาณเป็นภารกิจที่สำคัญของการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน แต่เดิมการบริหารงานงบประมาณของหน่วยราชการดำเนินงานโดยใช้รูปแบบ (PPBS: Planning Programming Budgeting System) และได้เปลี่ยนมาในรูปแบบบริหารงบประมาณแบบมุ่งเน้นผลงาน (PBB: Performance – based

Budgeting) ซึ่งเป็นระบบงบประมาณที่แสดงถึงความเชื่อมโยงระหว่างทรัพยากรที่ใช้กับผลงานที่เกิดขึ้นว่ามีความสัมพันธ์กันอย่างไรคืบค่าน้อยเพียงใดผสมผสานกันระหว่างการวางแผนจัดทำงบประมาณ การตรวจสอบติดตามทบทวนผลงาน ซึ่งหน่วยงานที่ได้รับจัดสรรงบประมาณต้องรับผิดชอบผลงานที่เกิดขึ้น นั่นคือ ผลผลิต (Output) และผลลัพธ์ (Outcome)

จากการปฏิรูประบบการบริหารงานภาครัฐ นำมาสู่การปรับกลยุทธ์การบริหารงานภาครัฐใหม่ภายใต้แนวคิดที่มุ่งเน้นผลงานหรือผลสัมฤทธิ์ (RBM: Result – based Budgeting) ซึ่งเป็นการบริหารที่มุ่งผลสัมฤทธิ์หรือผลงานหลัก โดยใช้ระบบการประเมินผลงานที่อาศัยตัวชี้วัดเป็นตัวสะท้อนผลงานให้ออกมาเป็นรูปธรรม ซึ่งผลการประเมินจะชี้วัดถึงความคุ้มค่าในการทำงานให้แสดงผลงานต่อสาธารณะและเพื่อปรับปรุงกระบวนการทำงานให้ดียิ่งขึ้น สามารถพัฒนาประสิทธิภาพการทำงานของหน่วยงานภาครัฐให้เกิดประสิทธิภาพสูงขึ้น คุ้มค่าเป็นรูปธรรม และได้รับการยอมรับจากสาธารณะ อันเป็นการสร้างศักยภาพเพิ่มขีดความสามารถของประเทศ ส่วนแนวทางการบริหารงานงบประมาณแบบมุ่งเน้นผลงานนั้น หน่วยงานต้องพัฒนาการจัดการทางการเงินให้มีมาตรฐาน 7 ด้าน คือ 1) การวางแผนงบประมาณ 2) การกำหนดผลผลิตและการคำนวณต้นทุน 3) การจัดระบบการจัดซื้อจัดจ้าง 4) การบริหารทางการเงินและการควบคุมงบประมาณ 5) การรายงานทางการเงินและผลการดำเนินงาน 6) การบริหารทรัพย์สิน และ 7) การตรวจสอบภายใน

การบริหารงบประมาณมีความสำคัญอย่างยิ่ง เนื่องจากเป็นเครื่องมือในการสนับสนุน การบริหารงานด้านต่างของภาครัฐให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล โดยคำนึงถึงผลลัพธ์การทำงานเป็นหลัก รวมทั้ง เป็นการพัฒนาระบบบัญชีการเงินและงานพัสดุภาครัฐ (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2545: 61)

แนวทางการบริหารงบประมาณ การบริหารงบประมาณของสถานศึกษามุ่งเน้นความเป็นอิสระ ในการบริหารจัดการมีความคล่องตัว โปร่งใส ตรวจสอบได้ยึดหลักการบริหารมุ่งเน้นผลสัมฤทธิ์และบริหารงบประมาณแบบมุ่งเน้นผลงานเพื่อให้ได้ผลผลิต (Output) และผลลัพธ์ (Outcome) เป็นไปตามข้อตกลงการให้บริการมีการจัดหาผลประโยชน์จากทรัพย์สินของสถานศึกษา สามารถบริหารจัดการทรัพยากรที่ได้อย่างเพียงพอและมีประสิทธิภาพส่งผลให้เกิดคุณภาพที่ดีขึ้นต่อผู้เรียน

กระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดแนวทางการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานที่เป็นนิติบุคคล ด้านการบริหารงบประมาณไว้ในพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการกระทรวง ศึกษาธิการ พ.ศ.2546 ได้แก่ การประสานการระดมทรัพยากรเพื่อการศึกษา การควบคุมดูแลบุคลากร การเงิน การพัสดุ อาคารสถานที่ และทรัพย์สินอื่นของสถานศึกษาให้เป็นไปตามกฎหมาย ระเบียบ และ ข้อบังคับของทางราชการ ดำเนินการที่กำหนดไว้ในกฎกระทรวง กำหนดหลักเกณฑ์การแบ่งส่วน ราชการภายในสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา พ.ศ.2546 โดยดำเนินงานตามที่ได้รับ การกระจาย อำนาจและมอบอำนาจที่มีการวิเคราะห์และจัดทำนโยบายและแผนพัฒนาการศึกษาของ สถานศึกษา การเสนอขอจัดตั้งงบประมาณเงินอุดหนุนทั่วไป โดยมีกฎหมาย ระเบียบ และเอกสาร ที่เกี่ยวข้อง คือ ระเบียบว่าด้วยการบริหารงบประมาณ พ.ศ.2545 และได้กำหนดแนวทางการ บริหารงบประมาณของสถานศึกษา ดังนี้

- 1) ข้อ (6) ให้สถานศึกษามีอำนาจปกครอง ดูแล บำรุง รักษา ใช้และจัดหา ผลประโยชน์จากทรัพย์สินที่มีผู้อุทิศให้แก่สถานศึกษา เว้นแต่การจำหน่ายทรัพย์สินที่มีผู้อุทิศ ให้แก่ สถานศึกษาต้องได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการ และรายงานให้ผู้อำนวยการ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาทราบโดยเร็ว
- 2) ข้อ (7) การจดทะเบียน ขึ้นทะเบียนหรือดำเนินการทางทะเบียนใด ๆ เกี่ยวกับ ทรัพย์สินที่มีผู้บริจาคให้แก่สถานศึกษา ให้สถานศึกษาสามารถดำเนินการได้ในนามนิติบุคคล สถานศึกษา
- 3) ข้อ (8) ในกรณีที่นิติบุคคลสถานศึกษาถูกฟ้องร้อง ให้สถานศึกษารายงาน ตามลำดับให้สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานทราบเพื่อดำเนินการแต่งตั้ง ผู้รับผิดชอบดำเนินการ
- 4) ข้อ (9) สถานศึกษามีอิสระในการบริหารจัดการงบประมาณในส่วนของที่ตั้งไว้ สำหรับสถานศึกษาตามที่ได้รับ การกำหนดวงเงินและได้รับมอบอำนาจ ยกเว้นงบประมาณใน หมวดเงินเดือน
- 5) ข้อ (10) สถานศึกษามีอิสระในการบริหารจัดการเกี่ยวกับการพัสดุในส่วนที่อยู่ ในความดูแลรับผิดชอบหรืออยู่ในวงเงินงบประมาณที่ได้รับมอบหมาย
- 6) ข้อ (11) การรับบริจาคเงินหรือทรัพย์สินที่มีผู้อุทิศให้แก่สถานศึกษา ให้ สถานศึกษารับบริจาคตามระเบียบกระทรวงการคลังว่าด้วยการรับเงินหรือทรัพย์สิน
- 7) ข้อ (12) การบริหารจัดการเกี่ยวกับการเงินและบัญชีของสถานศึกษาให้เป็นไป ตามระเบียบคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนด

8) ข้อ (13) ให้สถานศึกษาจัดทำบัญชีแสดงรายการรับจ่ายเงินและทรัพย์สินที่มีผู้
อุทิศให้ และสรุปรายการบัญชีทรัพย์สินให้สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาทราบทุกสิ้นปีงบประมาณ

จากแนวทางการบริหารงบประมาณมีการกำหนดขอบข่ายและภารกิจกา
ดำเนินงานของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ดังนี้ 1) การจัดทำและเสนอของบประมาณ 2) การจัดสรร
งบประมาณ 3) การตรวจสอบติดตาม ประเมินผล และรายงานผลการใช้เงิน และผลการ
ดำเนินงาน 4) การระดมทรัพยากรและการลงทุนเพื่อการศึกษา 5) การบริหารการเงิน 6) การ
บริหารบัญชี และ 7) การบริหารพัสดุและสินทรัพย์

การบริหารงานงบประมาณเป็นการบริหารทรัพยากรการบริหารให้มีประสิทธิภาพ
เป็นหน้าที่ของผู้บริหารต้องดำเนินการด้วยความรอบคอบ ถูกต้องตามกฎหมายระเบียบที่เกี่ยวข้องให้
บรรลุตามเป้าหมายของการจัดการศึกษาของสถานศึกษา

การบริหารงานบุคคล

ความหมายและความสำคัญของการบริหารงานบุคคล บุคคลหรือบุคลากร ถือว่า
เป็นหนึ่งในทรัพยากรการบริหาร 4 อย่าง นั่นคือ คน (man) เงิน (money) วัสดุอุปกรณ์
(materials) และการจัดการ (management) ซึ่งทรัพยากรบุคคลนั้นถือได้ว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญ
ที่สุดในการบริหาร ดังที่ วิจิตร ศรีสอาน (อ้างใน ศรีพันธุ์ สุจันทร์แสง, 2540: 12) กล่าวไว้ว่า
บรรดาสิ่งก่อสร้าง อาคารสถานที่ วัสดุครุภัณฑ์ และการเงินแม้จะสมบูรณ์สักเพียงใดแต่จะไม่มี
ความหมายเลย ถ้าคนที่จะใช้สิ่งเหล่านั้นไม่มีความสามารถที่จะใช้ ผู้บริหารที่มีความสามารถสูง
ในการบริหารงานบุคลากรสามารถทำให้บุคคลในองค์กรร่วมมือกันปฏิบัติงานอย่างมี
ประสิทธิภาพ ดังนั้น บุคคลจึงเป็นทรัพยากรการบริหารที่สำคัญที่สุด เพราะเป็นปัจจัยแห่ง
ประสิทธิภาพและประสิทธิผลแห่งกิจการนั้น ๆ

การบริหารงานบุคคล (Personal Administration or Personal Management) มีคำที่
มีความหมายเดียวกัน นั่นคือ การบริหารงานบุคลากร โดยมีผู้ให้ความหมายหลายท่าน เช่น ธงชัย
สันติวงษ์ (2525: 13) อัมพลา (Apply) (อ้างใน วิจิตร ศรีสอาน, 2537: 7) กล่าวถึง การบริหารงาน
บุคคล โดยสรุปว่า เป็นภารกิจของผู้บริหารที่มุ่งปฏิบัติในกิจกรรมทั้งปวงที่เกี่ยวกับบุคคลเพื่อให้มี
ประสิทธิภาพสูงสุดที่จะทำให้บรรลุผลสำเร็จต่อเป้าหมายขององค์การ

การบริหารงานบุคคลเป็นการบริหารทรัพยากรการบริหารของสถานศึกษาขั้น
พื้นฐานที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง ที่ผู้บริหารสถานศึกษาจำเป็นต้องการดำเนินการให้บุคลากร
ปฏิบัติงานให้บรรลุเป้าหมายของตนและสอดคล้องกับเป้าหมายของสถานศึกษา

แนวทางการบริหารงานบุคคล กระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดแนวทางการบริหารงานบุคคลของสถานศึกษาขั้นพื้นฐานไว้ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2545 ได้แก่ การพัฒนาบุคลากรให้มีความรู้ความสามารถและทักษะในการใช้เทคโนโลยีเพื่อการศึกษา กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ.2546 ได้แก่ ผู้อำนวยการสถานศึกษาเป็นผู้บังคับบัญชาข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษาในสถานศึกษา การบริหารกิจการของสถานศึกษาให้เป็นไปตามกฎหมาย กฎระเบียบ ข้อบังคับของทางราชการและของสถานศึกษา รวมทั้งนโยบายและวัตถุประสงค์ของสถานศึกษา การประสานการระดมทรัพยากรเพื่อการศึกษา ควบคุมดูแลบุคลากร การเงิน และพัสดุ สถานที่และทรัพย์สินอื่นของสถานศึกษา ให้เป็นไปตามกฎหมาย ระเบียบ และข้อบังคับของทางราชการ และปฏิบัติงานอื่นตามที่ได้รับมอบหมายจากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เลขาธิการ สภาการศึกษา รวมทั้งงานอื่นที่กระทรวงมอบหมาย การดำเนินงานตามที่ได้รับจากการกระจายอำนาจและมอบอำนาจ กำหนดไว้ใน พ.ร.บ.ระเบียบข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา พ.ศ.2546 ได้แก่

1. การควบคุมดูแลการบริหารงานบุคคลในสถานศึกษาให้สอดคล้องกับนโยบาย กฎ ระเบียบ ข้อบังคับ หลักเกณฑ์ และวิธีการตามที่คณะกรรมการข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา (ก.ค.ศ.) และคณะกรรมการข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา (อ.ก.ค.ศ.) เขตพื้นที่การศึกษากำหนด
2. การพิจารณาความดีความชอบและเลื่อนขั้นเงินเดือนข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษาในสถานศึกษา
3. การส่งเสริม สนับสนุนข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษาในสถานศึกษาให้มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง
4. การจัดทำมาตรฐานภาระงานสำหรับข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษาในสถานศึกษา
5. การประเมินผลการปฏิบัติงานตามมาตรฐานของข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา เพื่อนำเสนอ อ.ก.ค.ศ.เขตพื้นที่การศึกษา
6. การปฏิบัติหน้าที่ตามที่กำหนดไว้ในกฎหมายอื่นหรือตามที่ อ.ก.ค.ศ.เขตพื้นที่การศึกษาหรือคณะกรรมการสถานศึกษามอบหมาย
7. การสั่งให้ข้าราชการและบุคลากรทางการศึกษาออกจากราชการ กรณีขาดคุณสมบัติตามมาตรฐานตำแหน่งหรือขาดคุณสมบัติพิเศษ

8. การบรรจุและแต่งตั้งบุคคลให้ดำรงตำแหน่งผู้ช่วย ตำแหน่งครู และตำแหน่งบุคลากรทางการศึกษาในสถานศึกษา

9. การสั่งให้ข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษาที่อยู่ระหว่างทดลองปฏิบัติหน้าที่ราชการออกจากราชการ รวมทั้ง การสั่งให้ข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษาที่อยู่ระหว่างทดลองปฏิบัติหน้าที่ราชการปฏิบัติหน้าที่ในตำแหน่งที่จะได้รับแต่งตั้งต่อไป

10. การสั่งบรรจุข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษาที่ออกจากราชการไปแล้ว กลับเข้ารับราชการโดยการอนุมัติของ อ.ก.ค.ศ.เขตพื้นที่การศึกษา ตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่ ก.ค.ศ.กำหนด

11. การสั่งให้ข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษารักษาการในตำแหน่ง

12. การยกย่องเชิดชูเกียรติข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษาที่มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีผลงานดีเด่นเป็นที่ประจักษ์

13. การแจ้งให้ข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษาที่ได้รับการบรรจุให้ทราบถึงภาระงาน มาตรฐาน คุณภาพ มาตรฐานวิชาชีพ จรรยาบรรณวิชาชีพ เกณฑ์การประเมินผลงาน ระเบียบแบบแผน หลักเกณฑ์และวิธีปฏิบัติราชการ รวมทั้ง บทบาทหน้าที่ของข้าราชการในฐานะเป็นพลเมืองที่ดีตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่ ก.ค.ศ.กำหนด การปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ผู้ใต้บังคับบัญชาและพัฒนาผู้ใต้บังคับบัญชาให้มีความรู้ ทักษะ เจตคติที่ดี มีคุณธรรม จริยธรรม และจรรยาบรรณวิชาชีพที่เหมาะสมตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่ ก.ค.ศ.กำหนด การส่งเสริมสนับสนุนผู้ใต้บังคับบัญชาโดยการให้ไปศึกษา ฝึกอบรม ดูงานหรือปฏิบัติงานวิจัยและพัฒนาตามระเบียบที่ ก.ค.ศ.กำหนด การเสริมสร้างพัฒนาและการรักษาวินัยให้ผู้ใต้บังคับบัญชามีวินัย ป้องกันมิให้ผู้ใต้บังคับบัญชากระทำความผิดวินัยและดำเนินการทางวินัยแก่ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา ซึ่งมีกรณีอันมีมูลที่ควรกล่าวหาว่ากระทำความผิดวินัย

14. การพิจารณาอนุญาตให้หรือยับยั้งการอนุญาตให้ลาออกของข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา

15. การสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการสอบสวนข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษากรณีถูกกล่าวหา

16. การสั่งให้ข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษาออกจากราชการ

17. การสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการสอบสวน กรณีข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษาถูกกล่าวหาหรือมีเหตุอันควรสงสัยว่าหย่อนความสามารถในอันนี้จะปฏิบัติหน้าที่ราชการบกพร่องในหน้าที่ราชการ หรือประพฤติตนไม่เหมาะสมกับตำแหน่งหน้าที่ราชการ

18. การสั่งให้ข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษาออกจากราชการ กรณีหย่อนความสามารถในอันที่จะปฏิบัติหน้าที่ราชการ บกพร่องในหน้าที่ราชการ หรือประพฤติดนไม่เหมาะสมกับตำแหน่งหน้าที่ทางราชการตามมติ ก.ค.ศ. หรือ อ.ก.ค.ศ.เขตพื้นที่การศึกษา

19. การสั่งให้ข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษาที่ได้รับโทษจำคุกโดยคำสั่งของศาลหรือต้องรับโทษจำคุกโดยคำพิพากษาถึงที่สุดให้จำคุกในความผิดที่ได้กระทำโดยประมาทหรือความผิดลหุโทษออกจากราชการ

รุ่ง แก้วแดง (2546: 133) กล่าวถึง อำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการสถานศึกษา ด้านการบริหารงานบุคคล คือ 1) กำกับ ดูแลการบริหารงานบุคคลในสถานศึกษาให้สอดคล้องกับนโยบาย กฎ ระเบียบ ข้อบังคับ หลักเกณฑ์และวิธีการตามที่ ก.ค.ศ. และ อ.ก.ค.ศ.เขตพื้นที่การศึกษากำหนด 2) เสนอความต้องการจำนวนและอัตราตำแหน่งของข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษาในสถานศึกษาเพื่อเสนอ อ.ก.ค.ศ.เขตพื้นที่การศึกษา กำหนด 3) ให้ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับการบริหารงานบุคคลของข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษาต่อผู้บริหารสถานศึกษา 4) ปฏิบัติหน้าที่ตามที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัตินี้หรือกฎหมายอื่นที่เกี่ยวข้องหรือตามที่ อ.ก.ค.ศ.เขตพื้นที่การศึกษามอบหมาย และได้กล่าวถึงบทบาทของผู้บริหารสถานศึกษา ด้านการบริหารงานบุคคลตามมาตรา 27 คือ การให้ผู้บริหารสถานศึกษาเป็นผู้บังคับบัญชาของข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษาในสถานศึกษาและมีอำนาจหน้าที่ ดังต่อไปนี้

1. ควบคุมดูแล ให้การบริหารงานบุคคลในสถานศึกษาสอดคล้องกับนโยบาย กฎ ระเบียบ ข้อบังคับ หลักเกณฑ์และวิธีการตามที่ ก.ค.ศ. และ อ.ก.ค.ศ.เขตพื้นที่การศึกษา กำหนด
2. พิจารณาความดีความชอบของข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษาในสถานศึกษา
3. ส่งเสริม สนับสนุน ข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษาในสถานศึกษาให้มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง
4. จัดทำมาตรฐานภาระงานสำหรับข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษาในสถานศึกษา
5. ประเมินผลการปฏิบัติงานตามมาตรฐานของข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา เพื่อเสนอ อ.ก.ค.ศ.เขตพื้นที่การศึกษา
6. ปฏิบัติหน้าที่ตามที่กำหนดที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัตินี้หรือกฎหมายอื่นที่เกี่ยวข้องหรือตามที่ อ.ก.ค.ศ.เขตพื้นที่การศึกษา หรือคณะกรรมการสถานศึกษามอบหมาย

จากแนวทางการบริหารงานบุคคลของสถานศึกษาขั้นพื้นฐานมีการกำหนดมี ขอบข่ายและภารกิจหลักการดำเนินการของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ดังนี้

1. การวางแผนอัตรากำลังและกำหนดตำแหน่ง
2. การสรรหาและการบรรจุแต่งตั้ง
3. การเสริมสร้างประสิทธิภาพในการปฏิบัติราชการ
4. วินัยและการรักษาวินัย
5. การออกจากราชการ

การบริหารงานบุคคลจึงถือเป็นภารกิจที่สำคัญของผู้บริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ดำเนินการส่งเสริมให้บุคลากรในสถานศึกษาสามารถปฏิบัติงานอย่างมีประสิทธิภาพ ตอบสนอง ภารกิจของสถานศึกษา มีการดำเนินการบริหารงานบุคคลให้เกิดความคล่องตัว อีตระ ถูกต้อง เป็นไปตามหลักธรรมาภิบาลภายใต้กฎหมายระเบียบที่เกี่ยวข้อง ส่งเสริมบุคลากรให้ได้รับการ พัฒนา มีความรู้ความสามารถ มีขวัญกำลังใจ และมีจิตสำนึกในการปฏิบัติภารกิจที่รับผิดชอบให้ เกิดผลสำเร็จตามหลักการบริหารแบบมุ่งผลสัมฤทธิ์ มีการยกย่องเชิดชูเกียรติ สร้างความมั่นคง และก้าวหน้าในวิชาชีพ ซึ่งจะส่งผลดีต่อการพัฒนาคุณภาพการศึกษาของผู้เรียน

การบริหารทั่วไป

ความหมายและความสำคัญของการบริหารทั่วไป การบริหารทั่วไปเป็นงานที่ เกี่ยวข้องกับการจัดระบบบริหารองค์กร การบริการ ให้การบริหารงานอื่น ๆ บรรลุผลตาม มาตรฐาน คุณภาพ และเป้าหมายที่กำหนดไว้ โดยมีบทบาทหลักในการประสานส่งเสริมสนับสนุน และการอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ในการให้บริการการศึกษา มุ่งพัฒนาสถานศึกษาโดยใช้ รูปแบบของการนำนวัตกรรมและเทคโนโลยีอย่างเหมาะสมมาใช้ส่งเสริมให้การบริหารและการจัด การศึกษาของสถานศึกษาตามหลักการบริหารงานที่มุ่งหน้าผลสัมฤทธิ์ของงานเป็นหลัก โดยเน้น ความโปร่งใส ความรับผิดชอบต่อที่ตรวจสอบได้ ตลอดจนการมีส่วนร่วมของบุคคล ชุมชน และ องค์กรที่เกี่ยวข้องเพื่อให้การบริหารและจัดการศึกษามีประสิทธิภาพและประสิทธิผล แนวทางการ บริหารทั่วไป กระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดแนวทางการบริหารทั่วไปของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ไว้ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2545 ได้แก่ การ ร่วมกับบุคคล ครอบครัว องค์กร ชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กร วิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน การบริหารและจัดการศึกษาทั้งด้านวิชาการ งบประมาณ การบริหารงานบุคคล และการบริหาร ทั่วไปตามที่กระทรวงกระจายอำนาจมาให้ การเป็นกรรมการและเลขานุการในคณะกรรมการ

สถานศึกษาขั้นพื้นฐาน การจัดให้มีระบบการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา และจัดทำรายงานคุณภาพการศึกษาประจำปีเสนอต่อหน่วยงานต้นสังกัดและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งเปิดเผยต่อสาธารณชน การให้ความร่วมมือในการจัดเตรียมเอกสารหลักฐานที่มีข้อมูลเกี่ยวข้องกับสถานศึกษาตามคำร้องขอของสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา หรือบุคคล หรือหน่วยงานภายนอกที่ทำการประเมินคุณภาพภายนอกของสถานศึกษา เพื่อเสนอต่อคณะกรรมการเขตพื้นที่การศึกษา การอนุมัติประกาศนียบัตรและวุฒิบัตรของสถานศึกษาตามระเบียบที่คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนด การปฏิบัติงานอื่นตามที่ได้รับมอบหมายจากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เลขาธิการสภาการศึกษา เลขาธิการคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน และผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา รวมทั้งงานอื่นที่กระทรวงมอบหมาย

ส่วนพระราชบัญญัติการศึกษาภาคบังคับ พ.ศ.2545 กำหนดอำนาจหน้าที่ไว้ ได้แก่ การผ่อนผันให้เด็กเข้าเรียนก่อนหรือหลังอายุตามเกณฑ์การศึกษาภาคบังคับตามหลักเกณฑ์ และวิธีการที่คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนด

สำหรับกฎกระทรวงแบ่งส่วนราชการในสถานศึกษาที่จัดการศึกษาขั้นพื้นฐานได้กำหนดอำนาจหน้าที่ไว้ ได้แก่ การวิเคราะห์และจัดทำนโยบาย และแผนพัฒนาการศึกษาของสถานศึกษา การแต่งตั้งคณะกรรมการหรือบุคคลเพื่อพิจารณาและเสนอความคิดเห็นหรือปฏิบัติการอย่างใดอันอยู่ในอำนาจและหน้าที่ของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานหรือสถานศึกษา ซึ่งการบริหารทั่วไปสามารถกำหนดขอบข่ายและภารกิจหลักของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ดังนี้ 1) การดำเนินงานธุรการ 2) งานเลขานุการคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน 3) งานพัฒนาระบบและเครือข่ายข้อมูลสารสนเทศ 4) การประสานและพัฒนาเครือข่ายการศึกษา 5) การจัดระบบการบริหารและพัฒนาองค์กร 6) งานเทคโนโลยีสารสนเทศ 7) การส่งเสริมสนับสนุนด้านวิชาการ งบประมาณ บุคลากรและบริหารทั่วไป 8) การดูแลอาคารสถานที่และสภาพแวดล้อม 9) การจัดทำสำมะโนผู้เรียน 10) การรับนักเรียน 11) การส่งเสริมและประสานงานการศึกษาในระบบนอกระบบและตามอัธยาศัย 12) การระดมทรัพยากรเพื่อการศึกษา 13) งานส่งเสริมงานกิจการนักเรียน 14) การประชาสัมพันธ์งานการศึกษา 15) การส่งเสริมสนับสนุนและประสานงานการศึกษาของบุคคล ชุมชน องค์กรหน่วยงาน และสถาบันสังคมอื่นที่จัดการศึกษา 16) งานประสานราชการกับเขตพื้นที่การศึกษาและหน่วยงานอื่นจัดระบบการควบคุมในหน่วยงาน 17) การจัดระบบการควบคุมภายใน 18) การบริการสาธารณะ และ 19) งานที่ไม่ได้ระบุไว้ในงานอื่น

การบริหารทั่วไปเป็นการบริหารงานที่สนับสนุนงานอื่น ๆ จึงเป็นภารกิจที่ผู้บริหารให้ความสำคัญ เพราะทำให้สามารถดำเนินการบริหารด้านอื่น ๆ ได้อย่างต่อเนื่องสัมพันธ์กันและบรรลุเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ

จากการวิเคราะห์ข้อบ่งชี้ ภารกิจ บทบาทและหน้าที่ของสถานศึกษาตั้งแต่ในอดีตจนถึงในปัจจุบัน ผู้วิจัยได้วิเคราะห์และสังเคราะห์แล้วบูรณาการเข้ากับข้อเสนอแนะและความคิดเห็นขององค์กรและบุคคลต่าง ๆ ที่ได้นำเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในการจัดการศึกษา ได้แก่ กระทรวงศึกษาธิการ สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ โครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (UNDP) สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา รวมทั้ง นักวิชาการ และนักวิจัยที่ได้อ้างอิงตามที่กล่าวมา ผู้วิจัยจึงได้ข้อสรุปให้สอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 และปรับปรุงแก้ไข (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 ว่าสถานศึกษาขั้นพื้นฐานมีข้อบ่งชี้ ภารกิจ บทบาท และหน้าที่ในการจัดการศึกษาตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงใน 4 ด้าน ได้แก่ ด้านการบริหารงานวิชาการ ด้านการบริหารงานบุคคล ด้านการบริหารงบประมาณ และด้านการบริหารทั่วไป และการจัดการศึกษาของสถานศึกษาขั้นพื้นฐานตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นการนำองค์ประกอบของเศรษฐกิจพอเพียง คือ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกัน ที่มีความรู้และคุณธรรมเป็นเงื่อนไขในการกำกับไปใช้ในการดำเนินงานทุกระดับทุกขั้นตอนตามข้อบ่งชี้ ภารกิจ บทบาท และหน้าที่ของสถานศึกษาขั้นพื้นฐานทั้ง 4 ด้าน ดังกล่าว

2.1 แนวคิดการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน (School-based Management)

แนวคิดในการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานเป็นแนวคิดที่แพร่หลาย ซึ่งมีการนำไปใช้อย่างกว้างขวางทั่วโลก โดยเป็นยุทธศาสตร์ในการพัฒนาการศึกษาและปรับปรุงสถานศึกษาด้วยการถ่ายโอนอำนาจหน้าที่ในการตัดสินใจไปยังสถานศึกษาผ่านทางคณะกรรมการสถานศึกษา ที่ประกอบด้วย ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการบริหารและการจัดการศึกษาของสถานศึกษา ซึ่งได้แก่ ผู้ปกครอง ครู ผู้บริหาร และผู้แทนในชุมชนท้องถิ่น โดยกระจายอำนาจให้คณะกรรมการสถานศึกษามีอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบในการบริหารและการจัดการศึกษาในสถานศึกษาที่ครอบคลุมทั้งด้านงบประมาณ บุคลากร และวิชาการ เพื่อให้สถานศึกษาสามารถบริหารแบบมีส่วนร่วมและตัดสินใจ โดยองค์คณะบุคคลให้ตอบสนองความต้องการของนักเรียน ผู้ปกครอง และชุมชน (รุ่ง แก้วแดง, 2541: 263; อุทัย บุญประเสริฐ, 2543: ข-ค; Myers และ Stonehill, 1993: 1; Office of Educational Research and Improvement, ในกระทรวงการศึกษาแห่งสหรัฐอเมริกา, 1993; Wohlstetter, 1995: 1; Cheng, 1996: 44)

แนวคิดในการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานสอดคล้องกับการบริหารโดยคณะกรรมการ ดังจะเห็นได้จากที่ อุทัย บุญประเสริฐ (2543: ฎ-ฎ) Carr (1998: 1-8) และ Leithwood และ Menzies (1998: 1-21) ต่างกล่าวถึงการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานที่มีคณะกรรมการโรงเรียนหรือสภาโรงเรียน ซึ่งมีอำนาจหน้าที่ในการตัดสินใจเกี่ยวกับการกำหนดเป้าหมายของโรงเรียน การกำกับ สนับสนุน และส่งเสริมการบริหารงานวิชาการ งบประมาณ การบริหารงานบุคคล และการบริหารทั่วไป ทั้งนี้ การศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานยังพบด้วยว่า คณะกรรมการสถานศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญหนึ่งที่ส่งผลต่อความสำเร็จหรือล้มเหลวในการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน

หลักการที่สำคัญในการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน คือ การกระจายอำนาจการจัดการศึกษาไปยังสถานศึกษาให้มากที่สุด โดยเปิดโอกาสให้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับโรงเรียนทุกฝ่ายได้มีส่วนร่วมในการบริหาร การตัดสินใจ และร่วมจัดการศึกษา ซึ่งก่อให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของและรับผิดชอบในการจัดการศึกษามากขึ้น นอกจากนี้ แนวคิดในการให้โรงเรียนได้บริหารตนเองจะส่งผลให้โรงเรียนสามารถพึ่งพาตนเองได้ เป็นการพัฒนาระดับรากหญ้าที่จะส่งผลให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป รวมทั้ง เป็นการส่งเสริมให้เกิดการบริหารแบบโปร่งใส เนื่องจากยึดหลักการตรวจสอบและถ่วงดุลด้วยการแบ่งอำนาจหน้าที่อย่างชัดเจน คือ ส่วนกลางมีหน้าที่กำหนดนโยบายและควบคุมมาตรฐาน องค์การอิสระทำหน้าที่ตรวจสอบคุณภาพการบริหารและการจัดการศึกษาและสถานศึกษาบริหารและจัดการศึกษา (รุ่ง แก้วแดง 2541; อุทัย บุญประเสริฐ, 2543; Cheng, 1996)

จุดมุ่งหมายของการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน คือ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารทั้งในด้านการพัฒนาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน การเพิ่มความรับผิดชอบต่อตรวจสอบได้ของโรงเรียน การเสริมพลังจากการปกครองตนเองร่วมกัน ซึ่งจะสร้างบริบทที่นำไปสู่วัฒนธรรมโรงเรียนที่มีความร่วมแรงร่วมใจเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและลดปัญหาความขัดแย้ง ทำให้การบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานมีลักษณะเด่น คือ อำนาจการควบคุมอยู่ในโรงเรียน แต่มีส่วนร่วมจากทั้งชุมชน ครู และผู้บริหารโรงเรียน (รุ่ง แก้วแดง 2541; Cheng, 1996)

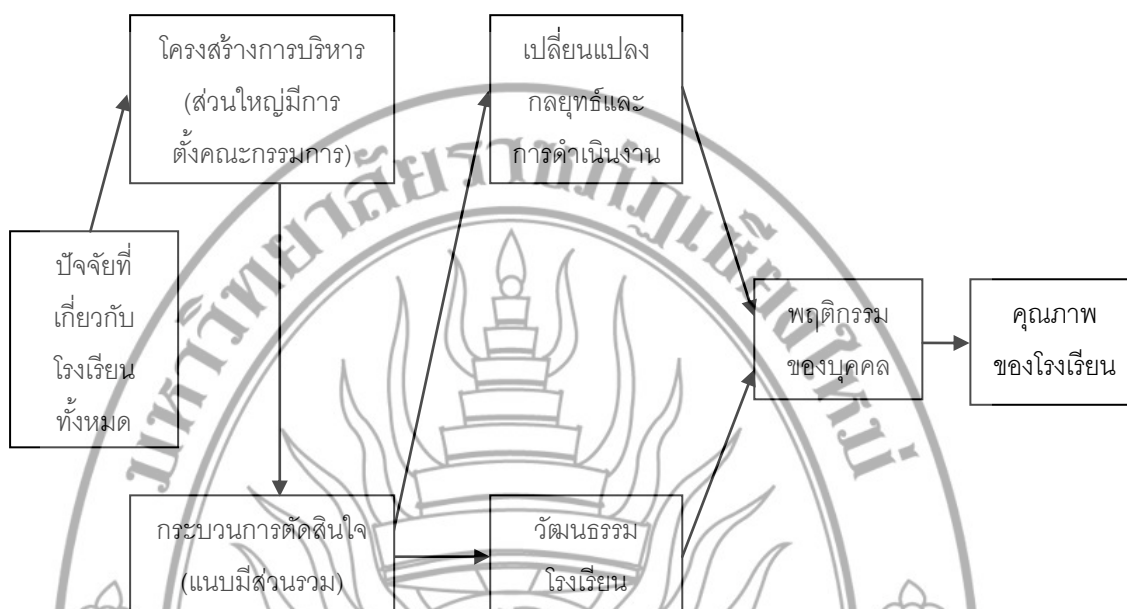
สำหรับปัจจัยที่ส่งผลต่อการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานมีทั้งปัจจัยเชิงบวกและปัจจัยเชิงลบ โดยปัจจัยเชิงบวกที่เอื้อให้การบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานประสบความสำเร็จ ได้แก่ 1) ความมุ่งมั่นของทุกคนที่มีส่วนเกี่ยวข้องในทุกระดับ 2) ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายเข้าใจในเป้าหมายของโรงเรียนและบทบาทความรับผิดชอบของตน 3) การกระจายอำนาจไปยังคณะกรรมการโรงเรียนอย่างแท้จริง 4) การยอมรับจากผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย 5) มีระบบการสื่อสารและประชาสัมพันธ์ที่มีประสิทธิภาพ 6) บุคลากรมีความรู้และเข้าใจในเรื่องการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน 7) คณะกรรมการโรงเรียนมีความรู้ ความเข้าใจ และทักษะเกี่ยวกับการบริหารและการจัดการศึกษา 8) ผู้บริหารโรงเรียนมีความรู้ ความสามารถ และมีภาวะผู้นำที่เหมาะสม และ 9) มีการให้รางวัลสำหรับโรงเรียนที่ประสบความสำเร็จในการบริหารและจัดการศึกษาโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน และปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน คือ 1) ความสับสนในนโยบายของส่วนกลาง ทำให้โรงเรียนไม่กล้าตัดสินใจ 2) การขาดทรัพยากร 3) ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องรู้สึกว่าการมีส่วนร่วมเป็นการเพิ่มภาระ 4) เปลี่ยนแปลงเฉพาะรูปแบบแต่ไม่เปลี่ยนวิธีการบริหาร 5) อำนาจการตัดสินใจผูกขาดโดยคณะกรรมการโรงเรียนเท่านั้น ไม่มีการกระจายไปทั่วโรงเรียน 6) ผู้บริหารยังคงใช้ความคิดเห็นส่วนตัวในการตัดสินใจ และ 7) ความขัดแย้งระหว่างผู้บริหาร ครู และคณะกรรมการโรงเรียน (รุ่ง แก้วแดง, 2541; อุทัย บุญประเสริฐ, 2543; Wohlstetter และ Morhman, 1993; Odden และ Wohlstetter, 1995; David, 1996; Spillman, 1996; Latham, 1998)

รูปแบบของคณะกรรมการโรงเรียนในการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานที่สำคัญมี 4 รูปแบบ ได้แก่ 1) มีผู้บริหารโรงเรียนเป็นหลัก (Administrative Control School Council) โดยผู้บริหารโรงเรียนจะเป็นประธานกรรมการโดยตำแหน่ง มีบทบาทและอำนาจสำคัญในฐานะผู้มีอำนาจตัดสินใจขั้นสุดท้าย 2) มีครูเป็นหลัก (Professional Control School Council) โดยจะมีสัดส่วนผู้แทนครูในคณะกรรมการมากที่สุด รูปแบบนี้อยู่บนฐานคิดที่เชื่อว่า ครูเป็นผู้ใกล้ชิดกับนักเรียนมากที่สุด รวมทั้งเป็นผู้ปฏิบัติยอมรับปัญหาทุกอย่างได้ดีกว่าและสามารถตัดสินใจแก้ปัญหาได้ตรงจุดมากที่สุด 3) มีชุมชนเป็นหลัก (Community Control School Council) รูปแบบนี้อยู่บนฐานความเชื่อว่า จะสามารถเพิ่มความรับผิดชอบในการจัดการศึกษาให้กับชุมชนมากขึ้น รวมทั้งสามารถจัดการศึกษาได้ตามความต้องการของชุมชนและส่งผลให้ผู้รับบริการการศึกษามีความพึงพอใจมากขึ้น โดยคณะกรรมการโรงเรียน ประกอบด้วย ผู้แทนผู้ปกครองและชุมชนท้องถิ่นในสัดส่วนมากที่สุด และ 4) มีครูและชุมชนเป็นหลัก (Professional/ Community Control School Council) เป็นรูปแบบที่เชื่อว่า ทั้งครูและผู้ปกครองหรือชุมชนต่างมีความสำคัญ

ในการจัดการศึกษา โดยครูจะได้รับรู้ความต้องการของครูและชุมชน ในขณะเดียวกันผู้ปกครอง และชุมชนก็จะมีโอกาสช่วยสนับสนุนการจัดการเรียนการสอนด้วย ดังนั้น ในรูปแบบนี้สัดส่วนของ ผู้แทนครูและผู้แทนจากผู้ปกครองหรือชุมชนในคณะกรรมการจะมีจำนวนเท่า ๆ กัน สำหรับ องค์ประกอบของคณะกรรมการโรงเรียน โดยทั่วไปจะประกอบด้วย ผู้แทนผู้ปกครอง ผู้แทนครู ผู้แทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้แทนองค์กรชุมชน ผู้แทนศิษย์เก่า ผู้ทรงคุณวุฒิ และผู้บริหาร โรงเรียน (อุทัย บุญประเสริฐ, 2543; Kuehn, 1996; Carr, 1998; Leithwood และ Menzies, 1998)

นอกจากนี้ Briggs K. (2003) ผู้ช่วยพิเศษ สำนักงานการประถมและมัธยมศึกษา กระทรวงการศึกษา ประเทศสหรัฐอเมริกา กล่าวถึงการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานในประเทศ สหรัฐอเมริกาในงานสัมมนาปฏิรูปการศึกษานานาชาติ ครั้งที่ 3 ซึ่งจัดโดยสำนักงานเลขาธิการ สภาการศึกษา ณ โรงแรมแอมบาสซาเดอร์ กรุงเทพมหานคร ระหว่างวันที่ 8-11 กันยายน พ.ศ. 2546 มีสาระสำคัญสรุปได้ว่า รูปแบบการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานที่เหมาะสมจะขึ้นอยู่กับ บริบทด้วย รูปแบบการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานของสหรัฐอเมริกาก็จะเหมาะสมกับบริบท ของตน ดังนั้น การจะนำการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานไปดำเนินการจึงต้องพิจารณาด้วยว่า อยู่ในบริบทอย่างไร สำหรับสหรัฐอเมริกามีบริบทที่สำคัญและเกี่ยวข้องกับการบริหารโดยใช้ โรงเรียนเป็นฐาน คือ รัฐบาลกลางของสหรัฐให้เงินอุดหนุนกับการศึกษาของสถานศึกษาประมาณ ร้อยละ 7-9 โดยเงินทุนสำหรับการจัดการศึกษามีทั้งจากรัฐบาลกลางและรัฐบาลท้องถิ่น จะเห็น ว่า รัฐบาลกลางของสหรัฐอเมริกาใช้งบประมาณในส่วนนี้ไม่มากนัก นอกจากนี้ รัฐบาลกลางจะไม่ เข้าไปเกี่ยวข้องในการพัฒนาหลักสูตร มาตรฐาน และการประเมินผล แต่จะจัดให้มีการ ประเมินผลระดับชาติในทุก ๆ 2 ปี เพื่อพิจารณาปัญหาในภาพรวมของประเทศ ทั้งนี้ ดุลอำนาจ ของมลรัฐและเขตการศึกษาใน 50 มลรัฐมีความแตกต่างกันมาก โดยปัจจุบันสหรัฐอเมริกามี 14,859 เขตการศึกษา 93,273 โรงเรียน และมีนักเรียน 47,233,000 คน ในอดีตที่ยังไม่มีการ ดำเนินการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานอำนาจส่วนใหญ่ในด้านบุคลากร งบประมาณ และ หลักสูตรจะอยู่กับเขตการศึกษา และเมื่อดำเนินการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานได้กระจาย อำนาจการตัดสินใจไปยังโรงเรียน โดยยึดการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ด้วยหวังว่าจะ นำไปสู่มูลค่าเพิ่มโดยเฉพาะการพัฒนาจริยธรรมในการทำงานและความรับผิดชอบ และหวังว่า การเน้นดำเนินการที่การบริหารจัดการองค์กรโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานจะนำไปสู่การมีส่วนร่วมใน การบริหารจัดการสูงขึ้น ทั้งในด้านอำนาจ ข้อมูลข่าวสาร ความรู้ และรางวัล รวมทั้งนำไปสู่การ พัฒนาระดับบุคคลด้วย สามารถแสดงเป็นแผนภาพได้ ดังนี้

**แผนภาพที่ 2.5 แสดงแบบจำลองของการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานที่นำไปสู่
การพัฒนาระดับบุคคล**

ที่มา: Briggs K. (2003)

ทั้งนี้ เมื่อตอนเริ่มต้นดำเนินการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานของสหรัฐอเมริกา จุดเน้นเพียงให้สามารถดำเนินการได้ แต่เมื่อเวลาผ่านไปจึงได้เปลี่ยนแปลงไปใช้การบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานในฐานะเครื่องมือของการพัฒนา ซึ่งการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานที่จะมีความสัมพันธ์กับผลสัมฤทธิ์ของนักเรียนได้นั้นควรมีลักษณะ ดังนี้ 1) การพัฒนาวิสัยทัศน์จะต้องมีเรื่องการเรียนการสอนและสาระด้านวิชาการและมาตรฐานอยู่ด้วย 2) ใช้การตัดสินใจเป็นเครื่องมือ โดยให้อำนาจการตัดสินใจในเรื่องที่เป็นปัจจัยหลักที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง 3) การกระจายอำนาจอย่างทั่วถึงทั้งโรงเรียน ซึ่งเป็นกลยุทธ์หนึ่งที่จะนำศักยภาพที่มีอยู่ของบุคลากร ซึ่งเชี่ยวชาญคนละด้านมาใช้อย่างเต็มที่ 4) พัฒนาครูให้มีความรู้และทักษะ โดยเฉพาะในเรื่องที่เป็นจุดอ่อนของโรงเรียน 5) การรวบรวมข้อมูลจากผู้ที่เกี่ยวข้องหลาย ๆ แหล่ง เพื่อให้สามารถตัดสินใจบนพื้นฐานของข้อมูล 6) การให้รางวัลเมื่อสามารถดำเนินการให้มีความก้าวหน้าในเรื่องต่าง ๆ 7) สนับสนุนให้ใช้ภาวะผู้นำร่วมภายในโรงเรียนตามความเชี่ยวชาญของบุคลากรที่ต่างกัน และ 8) มีการระดมทรัพยากรจากภายนอกโรงเรียน

2.2 แนวคิดการบริหารแบบธรรมาภิบาล (Good Governance)

คณะรัฐมนตรีมีมติเห็นชอบให้กำหนดเรื่องการสร้างระบบบริหารกิจการบ้านเมือง และสังคมที่ดี (Good Governance) เป็นวาระแห่งชาติ และให้หน่วยงานของรัฐทุกแห่งกำหนด แผนงาน โครงการ เพื่อปฏิบัติงานในความรับผิดชอบให้สอดคล้องกับหลักการบริหารจัดการที่ดีและ รายงานให้คณะรัฐมนตรีรับทราบ เมื่อวันที่ 11 พฤษภาคม พ.ศ.2542 จากนั้น จึงได้มี พระราชบัญญัติบริหารราชการแผ่นดิน (ฉบับที่ 5) พ.ศ. 2545 (ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 119 ตอน ที่ 99 ก) เพื่อดำเนินการปฏิรูประบบราชการส่งผลให้ทุกองค์การของรัฐปรับเปลี่ยนการบริหารให้ สอดคล้องกับการปฏิรูปดังกล่าวโดยหลักสำคัญในการปฏิรูประบบราชการประการหนึ่ง คือ หลักการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี ซึ่งมีสาระสำคัญที่ความมีประสิทธิภาพ ความคุ้มค่า การกระจาย ภารกิจ ทรัพยากร และอำนาจการตัดสินใจ ตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนและการมี ส่วนร่วมของประชาชน และความโปร่งใสในการบริหารงาน ซึ่งเป็นหลักการของการบริหารแบบ ธรรมาภิบาล (Good Governance) นั่นเอง ในการนี้ สถานศึกษาทั้งภาครัฐและเอกชนในฐานะ องค์การจำเป็นต้องปรับการบริหารให้สอดคล้องกับหลักการดังกล่าวเพื่อให้สามารถรักษาสมดุล ขององค์การกับบริบทที่มีการเปลี่ยนแปลงไป ดังนั้น การพัฒนารูปแบบการบริหารของ คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานในครั้งนี้ จำเป็นต้องมีข้อมูลเกี่ยวกับการบริหารแบบธรรมาภิบาล เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานในการพัฒนารูปแบบให้สอดคล้องกับหลักการดังกล่าวด้วย

ธรรมาภิบาล หมายถึง การกำกับที่ดี การดูแลที่ดี โดยหลักธรรมาภิบาลเป็นหลัก คิดสำหรับการบริหารจัดการที่ดี เพื่อประกันว่าในองค์การจะไม่มี การฉ้อราษฎร์บังหลวงและไม่ ด้อยประสิทธิภาพ (เกษม วัฒนชัย, 2546: 23)

หลักแห่งธรรมาภิบาลประกอบด้วยหลักที่สำคัญ 6 ประการ ได้แก่ 1) หลักนิติธรรม หมายถึง การทำให้กฎหมาย กฎ และกติกาต่าง ๆ เป็นที่ยอมรับได้รับการถือปฏิบัติร่วมกันอย่าง เสมอภาคและเป็นธรรม 2) หลักความโปร่งใสและมีการตรวจสอบที่ดี หมายถึง หลักของการ เปิดเผยข้อมูลข่าวสารอย่างตรงไปตรงมาสามารถตรวจสอบความถูกต้องได้ อันจะช่วยให้การ ทำงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชนปลอดจากการทุจริต คอรัปชั่น กระบวนการบริหารต้องโปร่งใส ตรวจสอบ และอธิบายได้ 3) หลักการมีส่วนร่วมและตอบสนองความต้องการของสังคม หมายถึง การให้ประชาชนมีส่วนร่วมรับรู้และเสนอความเห็นในการตัดสินใจที่สำคัญ โดยมีความสามัคคี มี ความร่วมมือในการทำงาน โดยไม่มีการผูกขาด เป้าหมายการบริหารต้องสอดคล้องกับ ความต้องการหรือความจำเป็นของสังคมหรือชุมชน (Relevance) โดยสิ่งที่โรงเรียนทำจะต้องเป็น ประโยชน์ต่อนักเรียน โรงเรียน ชุมชน สังคม และประเทศ 4) หลักความรับผิดชอบ หมายถึง มี

ความรับผิดชอบต่อบทบาทหน้าที่ของตน ความรับผิดชอบในการตัดสินใจของตนเอง เคารพในความคิดเห็นที่แตกต่าง โดยพยายามหาทางออกที่ทุกฝ่ายยอมรับร่วมกันได้ กล่าวรับผลการกระทำของตน 5) หลักความคุ้มค่า หมายถึง การรู้คุณค่าทรัพยากรของชาติและบริหารงานด้วยความประหยัดมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาครัฐต้องให้บริการที่มีคุณภาพแก่ประชาชน คำนึงถึงประสิทธิภาพการบริหารงบประมาณ รายรับ รายจ่าย และรู้ต้นทุน 6) ความอิสระในการบริหารการจัดการ โดยคำนึงถึงประสิทธิภาพการบริหาร (ชวน หลีกภัย, 2542; อานันท์ ปันยารชุน, 2542; เกษม วัฒนชัย, 2546)

นอกจากนี้ เกษม วัฒนชัย (2546) อธิบายไว้ว่า โรงเรียนเปรียบเหมือนองค์กรหนึ่ง ซึ่งมีองค์ประกอบใน 3 ฝ่าย ได้แก่

1. ฝ่ายเจ้าของ ซึ่งอาจเป็นรัฐ เอกชน หรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นก็ได้ โดยมีบทบาทหน้าที่ในการกำหนดวัตถุประสงค์และเป้าหมายว่าตั้งโรงเรียนขึ้นโดยมีเป้าหมายและวัตถุประสงค์อะไร

2. ฝ่ายนโยบาย ได้แก่ คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งมีบทบาทสำคัญมาก โดยหน้าที่หลักของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานมี 6 ประการ คือ 1) ถ่ายทอดเจตนารมณ์ของเจ้าของสถานศึกษาให้เป็นเป้าหมายการบริหารจัดการแล้วมอบให้ฝ่ายบริหาร 2) กำหนดนโยบายเชิงบริหาร โดยเฉพาะนโยบายประเภท “ห้ามทำ” 3) ติดตาม สนับสนุน 4) ประเมินผลการบริหารจัดการ 5) กำหนดการทำงานของคณะกรรมการสถานศึกษา เช่น ขอบบังคับการประชุม จริยธรรม และระเบียบ เป็นต้น และ 6) รับผิดชอบต่อโรงเรียนและชุมชน สำหรับบทบาทที่สำคัญของคณะกรรมการสถานศึกษา ได้แก่ 1) เพิ่มคุณค่าแก่สถานศึกษาโดยผ่านผู้เรียนไปยังสังคม 2) ศึกษาอดีตเพื่อขับเคลื่อนสู่อนาคต และ 3) ตัดสินใจบนฐานข้อมูลและความเห็นที่ดีที่สุด โดยอาศัยความเป็นกลางและมีมาตรฐานเดียว

3. ฝ่ายปฏิบัติ ได้แก่ ผู้บริหารสถานศึกษาและคณะครู โดยฝ่ายปฏิบัติมีหน้าที่สำคัญในการกำหนดนโยบายเชิงปฏิบัติ ทั้งนี้ อาจมีการแบ่งหน้าที่ของฝ่ายปฏิบัติเป็นฝ่ายจัดการฝ่ายวิชาการ และฝ่ายสนับสนุน

2.3 การบริหารสถานศึกษาโดยคณะกรรมการสถานศึกษา

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2545 มาตรา 40 มีสาระสำคัญที่บัญญัติให้สถานศึกษาขั้นพื้นฐานทุกแห่งต้องมีคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อทำหน้าที่กำกับและส่งเสริมสนับสนุนกิจการของสถานศึกษา ทั้งนี้ การบริหารสถานศึกษาโดยคณะกรรมการสถานศึกษาเป็นรูปแบบที่ใช้กันอย่างแพร่หลาย และเป็นสากลทั่วโลก เนื่องจากเป็นรูปแบบที่สอดคล้องกับบริบทของโลกในปัจจุบัน กล่าวคือ มีลักษณะส่งเสริมการมีส่วนร่วม ส่งเสริมการกระจายอำนาจ และส่งเสริมการบริหารแบบโปร่งใส ดังนั้น ผู้วิจัยจึงทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการบริหารสถานศึกษาโดยคณะกรรมการสถานศึกษา โดยมีสาระสำคัญ ดังนี้

หลังการประกาศใช้พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2545 หน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้พยายามดำเนินการให้มีคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อเตรียมความพร้อมให้กับสถานศึกษาก่อนที่จะมีการออกกฎกระทรวงเกี่ยวกับคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานตามความในมาตรา 40 ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 เช่น กระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.2543 สำหรับสถานศึกษาในทุกสังกัดของกระทรวงศึกษาธิการเพื่อทดลองบริหารด้วยคณะกรรมการแล้ว สำนักบริหารการศึกษาท้องถิ่นกรมการปกครอง กำหนดให้สถานศึกษาในสังกัดของตนมีคณะกรรมการสถานศึกษาโดยอิงตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการดังกล่าวด้วย สำหรับกรุงเทพมหานครได้ประกาศระเบียบกรุงเทพมหานครว่าด้วยคณะกรรมการโรงเรียนสังกัดกรุงเทพมหานคร พ.ศ.2543 อย่างไรก็ตาม ยังคงพบว่าการศึกษาวิจัยในห้วงระยะเวลาดังกล่าวที่ชี้ให้เห็นข้อจำกัดในการดำเนินงานของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน เช่น พ.ศ.2543 นภาพร หนะวานนท์ และคณะ ได้วิจัยเชิงคุณภาพเรื่องเงื่อนไขความสำเร็จในการดำเนินงานของคณะกรรมการโรงเรียน พบว่า ความสำเร็จของการดำเนินงานคณะกรรมการโรงเรียนยังมีขอบเขตจำกัดอยู่เฉพาะการที่ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการแสวงหาทรัพยากรด้านวัตถุแก่โรงเรียนและร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ที่โรงเรียนจัดขึ้นเป็นครั้งคราว และคณะกรรมการโรงเรียนยังไม่สามารถสร้างกลไกให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของโรงเรียนอย่างแท้จริง นอกจากนี้ ในการประชุมเชิงปฏิบัติการโครงการความร่วมมือเพื่อการพัฒนาประเทศด้านการปฏิรูปการศึกษาระหว่างสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติและธนาคารโลก (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2546) เมื่อวันที่ 11 มีนาคม พ.ศ.2546 ณ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ซึ่งมีผู้ทรงคุณวุฒิเข้าร่วม

ประชุมจำนวนมากได้มีการนำเสนอผลการวิเคราะห์การทดลองนำร่องเขตพื้นที่การศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการในเขตพื้นที่การศึกษาจังหวัดเพชรบุรี พบว่า กรรมการสถานศึกษาและชุมชนยังไม่เข้าใจและไม่สนใจการศึกษาเท่าที่ควร

เจตนารมณ์ของการกระจายอำนาจตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 และปรับปรุงแก้ไข (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2545 ไม่ได้เป็นการกระจายอำนาจไปให้ผู้บริหารสถานศึกษาฝ่ายเดียว แม้ว่าผู้บริหารสถานศึกษาจะมีบทบาทมากก็ตาม แต่เป็นการกระจายอำนาจให้แก่คณะกรรมการสถานศึกษา ซึ่งคณะกรรมการบางแห่งได้ทำมานานแล้ว สามารถคิดและทำได้ดีมาก แม้ว่าคณะกรรมการสถานศึกษาบางแห่งจะมีการศึกษาไม่สูง โดยจบเพียงประถมศึกษาหรือมัธยมศึกษาตอนต้นแต่ก็มีมุมมองที่ดีและมีความพร้อมที่จะดำเนินการ แม้ว่าอาจจะยังมีข้อบกพร่องอยู่บ้างแต่ก็มีความพร้อมสูง จึงควรที่จะให้โอกาสแก่สถานศึกษาดังกล่าว เนื่องจากการบริหารโดยองค์คณะบุคคลถือเป็นปัจจัยที่มีคุณค่ามาก (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2545: 15) อย่างไรก็ตาม จากรายงานสภาพและปัญหาการบริหารและการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของสถานศึกษาในประเทศไทย (ธีระ รุญเจริญ, 2545: 136) ได้ข้อค้นพบว่าการใช้คณะกรรมการสถานศึกษาเพื่อประโยชน์ต่อการบริหารและการจัดการศึกษายังไม่สามารถทำได้มากนัก เพราะแนวคิดตามวัฒนธรรมการปฏิบัติเดิม ความรู้ความสามารถ และความชัดเจนในอำนาจหน้าที่ รวมทั้งศักยภาพอื่นยังไม่มากพอ โดยเฉพาะโรงเรียนห่างไกล โรงเรียนหลายโรงเรียนอยากได้แนวคิดหรือสมองจากคณะกรรมการมากกว่าความช่วยเหลือด้านการเงิน

นอกจากนี้ ธีระ รุญเจริญ (2547) ได้สรุปปัญหาในการปฏิบัติหน้าที่ของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานว่ามี 6 ประการ คือ 1) ไม่มีความรู้ความเข้าใจในอำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการสถานศึกษาที่กำหนดไว้ 2) ไม่มีเวลามาร่วมประชุมคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน 3) ไม่รู้ว่าจะมีส่วนร่วมในการบริหารและจัดการอย่างไร 4) ไม่มีความมั่นใจในการตัดสินใจต่าง ๆ 5) ไม่มีความสามารถในการมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมของสถานศึกษา และ 6) ผู้บริหารสถานศึกษาไม่ให้ความสำคัญของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน

โดยสรุปแล้ว ผลการศึกษาวิจัยพบว่า การดำเนินการบริหารของคณะกรรมการสถานศึกษาในปัจจุบันยังไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร อย่างไรก็ตาม บริบทในปัจจุบันเอื้อต่อการบริหารของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานอย่างมาก ทั้งบริบทของสังคมโลกและบริบทของสังคมไทย โดยการปฏิรูปการเมืองการปกครองและระบบราชการเน้นหลักของการมีส่วนร่วมและการกระจายอำนาจ รวมทั้งบริบทของภาคการศึกษา ซึ่งยึดหลักที่สอดคล้องกันได้บัญญัติให้

สถานศึกษาขั้นพื้นฐานทุกแห่งต้องมีคณะกรรมการสถานศึกษา ดังนั้น หากสามารถพัฒนารูปแบบการบริหารของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานให้เหมาะสมจะส่งผลให้การบริหารของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานมีความเข้มแข็งและสามารถพัฒนาชุมชนได้

สำหรับบทบาทของคณะกรรมการสถานศึกษาสำหรับประเทศไทยนั้น สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2546: 23-25) เห็นว่า ควรมีบทบาทที่ส่งเสริมการปฏิรูปการเรียนรู้ 6 ประการ ได้แก่ 1) บทบาทในการกระตุ้นและสร้างความเข้าใจให้กับพ่อแม่ ผู้ปกครอง และคนในชุมชนในการมีส่วนร่วมการอบรมให้ความรู้แก่บุตรหลานที่บ้านและผลักดันให้พ่อแม่ ผู้ปกครอง และคนในชุมชนทุกคนเปลี่ยนแปลงความคิดที่จะมอบบทบาทการจัดการศึกษาของบุตรหลานให้เป็นหน้าที่ของครูและโรงเรียนแต่เพียงฝ่ายเดียวมาเป็นบทบาทร่วมที่ไม่อาจแยกกันได้ 2) บทบาทในการระดมสรรพกำลังและทรัพยากรเพื่อการศึกษาทั้งภายในและภายนอกชุมชน เพื่อพัฒนาส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียน เช่น ความรู้และประสบการณ์ของปราชญ์ชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่น งบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ หรือแหล่งเรียนรู้อื่น ๆ เป็นต้น 3) บทบาทในการปรับปรุงสภาพแวดล้อมทางกายภาพทั้งในโรงเรียนและในชุมชน เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ที่ดีสำหรับบุตรหลาน 4) บทบาทในการเข้าร่วมในกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ของโรงเรียน และควรมีโอกาสศึกษาแผนการสอน และสังเกตกิจกรรมการเรียนการสอนของครูอยู่เสมอ 5) บทบาทในการกำหนดและวางแผนการพัฒนา กิจกรรมการเรียนการสอนของโรงเรียน และผลักดันให้มีการนำแผนดังกล่าวไปสู่การปฏิบัติอย่างจริงจัง และ 6) บทบาทในการพิทักษ์สิทธิของผู้เรียน เช่น การเฝ้าระวังในการใช้อำนาจและกลไกการปฏิบัติที่ไม่เป็นธรรมต่อผู้เรียน เช่น การลงโทษด้วยวิธีรุนแรงและพิสดาร การล่วงละเมิดทางเพศ การละเลยการปฏิบัติหน้าที่ของผู้บริหารสถานศึกษาและครู จนเกิดผลกระทบในทางเสียหายกับผู้เรียน การจัดกิจกรรมและการบริหารจัดการที่ไม่เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาสติปัญญาของผู้เรียน เป็นต้น

หลังการประกาศใช้พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 หลายหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่างพยายามดำเนินการตามเจตนารมณ์ในการปฏิรูปการศึกษาโดยมีการประกาศระเบียบของหน่วยงานเพื่อทดลองดำเนินการก่อนที่จะมีกฎกระทรวง ซึ่งออกตามความแห่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ รวมทั้งเรื่องการบริหารของคณะกรรมการสถานศึกษาด้วย เช่น กระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.2543 เมื่อวันที่ 23 พฤษภาคม พ.ศ.2543 โดยกำหนดให้สถานศึกษาขั้นพื้นฐานในสังกัดทุกแห่งทดลองดำเนินการบริหารโดยคณะกรรมการสถานศึกษา และในการนี้สำนักบริหารการศึกษาท้องถิ่น กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทยได้ประกาศให้สถานศึกษาในสังกัดของตน

ทดลองดำเนินการบริหารโดยคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยอิงประกาศดังกล่าวด้วย (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2546) ข้อกำหนดที่สำคัญตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการนี้ คือ การกำหนดจำนวนคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานให้มีจำนวนไม่ต่ำกว่า 7 คน และไม่เกิน 15 คน พร้อมทั้งกำหนดองค์ประกอบของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานให้ประกอบด้วยผู้แทนผู้ปกครอง ผู้แทนครู ผู้บริหารสถานศึกษา ผู้แทนองค์กรชุมชน ผู้แทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้แทนศิษย์เก่า และผู้ทรงคุณวุฒิ และกำหนดให้ผู้บริหารสถานศึกษาเป็นกรรมการและเลขานุการ ซึ่งสอดคล้องกับมาตรา 40 ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 รวมทั้งกำหนดรายละเอียดคุณสมบัติของกรรมการดังกล่าวและกำหนดสัดส่วนเพศชายและหญิงของคณะกรรมการสถานศึกษาไว้ด้วย นอกจากนี้ ยังมีการกำหนดให้การได้มาซึ่งคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานมาจากการสรรหาและคัดเลือก และกำหนดวาระการดำรงตำแหน่งและการพ้นจากตำแหน่งของกรรมการอย่างชัดเจน คือ มีวาระการดำรงตำแหน่งคราวละ 4 ปี

อำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานที่กำหนดไว้ในระเบียบกระทรวงศึกษาธิการนี้ คือ ให้คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานมีหน้าที่ 11 ประการ ได้แก่ 1) กำหนดนโยบายและแผนพัฒนาของสถานศึกษา 2) ให้ความเห็นชอบแผนปฏิบัติการประจำปีของสถานศึกษา 3) ให้ความเห็นชอบในการจัดทำสาระหลักสูตรให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น 4) กำกับและติดตามการดำเนินงานตามแผนของสถานศึกษา 5) ส่งเสริมและสนับสนุนให้เด็กทุกคนในเขตบริการได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานอย่างทั่วถึงมีคุณภาพและได้มาตรฐาน 6) ส่งเสริมให้มีการพิทักษ์สิทธิเด็ก ดูแลเด็กพิการ เด็กด้อยโอกาส และเด็กที่มีความสามารถพิเศษให้ได้รับการพัฒนาเต็มตามศักยภาพ 7) เสนอแนวทางและมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการด้านวิชาการ งบประมาณ บริหารงานบุคคล และการบริหารงานทั่วไปของสถานศึกษา 8) ส่งเสริมให้มีการระดมทรัพยากรเพื่อการศึกษา ตลอดจนวิทยากรภายนอกและภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อเสริมสร้างพัฒนาการของผู้เรียนทุกด้าน รวมทั้งสืบสานจารีตประเพณี ศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่นและของชาติ 9) เสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสถานศึกษากับชุมชน ตลอดจนประสานงานกับองค์กรทั้งภาครัฐและเอกชน เพื่อให้สถานศึกษาเป็นแหล่งวิทยาการของชุมชนและมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนและท้องถิ่นของชาติ 10) ให้ความเห็นชอบรายงานผลการดำเนินงานประจำปีของสถานศึกษาก่อนเสนอต่อสาธารณชน และ 11) แต่งตั้งที่ปรึกษาหรือคณะอนุกรรมการเพื่อการดำเนินงานตามระเบียบนี้ตามที่เห็นสมควร

เมื่อพิจารณาสาระจากระเบียบกระทรวงศึกษาธิการและระเบียบกรุงเทพมหานครดังกล่าวพบว่า มีความคล้ายคลึงกันใน 5 เรื่อง ได้แก่ 1) การกำหนดนโยบาย วางแผนพัฒนา และกำกับการดำเนินงานโรงเรียน 2) การระดมหรือจัดหาทรัพยากรเพื่อพัฒนาโรงเรียน 3) การส่งเสริมสนับสนุนการจัดการศึกษาของโรงเรียน 4) การประสานความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนและหน่วยงานต่าง ๆ ภายนอกโรงเรียน และ 5) การเสนอแต่งตั้งที่ปรึกษา/ คณะกรรมการที่ปรึกษาและอนุกรรมการต่าง ๆ ส่วนภารกิจที่ระบุไว้แตกต่างกัน คือ หน้าที่ในการเสนอแนวทางและมีส่วนร่วมในการบริหารด้านวิชาการ งบประมาณ บริหารงานบุคคล และบริหารงานทั่วไป โดยระเบียบกระทรวงศึกษาธิการมีการระบุรายละเอียดไว้ในขณะที่ระเบียบของกรุงเทพมหานครไม่ได้ระบุไว้นอกจากนี้ เมื่อพิจารณาถึงแนวปฏิบัติของโรงเรียนเอกชน พบว่า คณะกรรมการสถานศึกษาของโรงเรียนเอกชนสามารถทำหน้าที่สำคัญหลายประการที่คณะกรรมการสถานศึกษาของรัฐทำไม่ได้ เช่น การพิจารณาแต่งตั้งและถอดถอนครูใหญ่ และการพิจารณาวินิจฉัยคำร้องทุกข์ของครู ผู้ปกครอง และนักเรียน เป็นต้น

ต่อมา เมื่อวันที่ 30 ธันวาคม พ.ศ.2547 รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการได้ลงนามในกฎกระทรวงกำหนดจำนวนกรรมการ คุณสมบัติ หลักเกณฑ์ วิธีการสรรหา การเลือกประธานกรรมการและกรรมการ วาระการดำรงตำแหน่งและการพ้นจากตำแหน่งของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.2546 ตามความในมาตรา 5 และมาตรา 40 แห่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2545 กับมาตรา 8 และมาตรา 38 วรรคสองและวรรคสามแห่งพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ.2546 ซึ่งมีข้อสังเกตว่า กฎกระทรวงฉบับใหม่นี้ มีการปรับปรุงเรื่องจำนวนและองค์ประกอบของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานจากระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.2543 ที่ใช้อยู่เดิม โดยไม่ได้มีการกล่าวถึงรายละเอียดเรื่องบทบาทและอำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานไว้ ทั้งนี้ ผู้วิจัยจะกล่าวรายละเอียดของกฎกระทรวงนี้ในตอนที 2.4 บริบทด้านกฎหมาย กฎ ระเบียบที่เกี่ยวข้องต่อไป

2.4. บริบทที่ส่งผลต่อการบริหารของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน

ตามแนวคิดระบบ บริบทหรือสภาพแวดล้อมที่ส่งผลต่อการบริหารการศึกษา จะมีผลต่อการพัฒนารูปแบบ เนื่องจากรูปแบบที่พัฒนาขึ้นจะต้องสอดคล้องและเหมาะสมกับบริบทหรือสภาพปัจจุบันด้วย รูปแบบดังกล่าวจึงจะมีความสมดุลและสามารถดำรงอยู่ในระบบได้ โดยบริบทหรือสภาพแวดล้อมในปัจจุบัน ซึ่งเป็นเงื่อนไขที่ต้องพิจารณาในการพัฒนารูปแบบมีดังนี้

2.4.1 บริบทด้านนโยบาย กฎหมาย แผน กฎ และระเบียบที่เกี่ยวข้อง

นโยบาย กฎหมาย แผน กฎ และระเบียบที่เกี่ยวข้อง นับเป็นสภาพแวดล้อมที่สำคัญที่ส่งผลต่อการพัฒนารูปแบบการบริหารโดยคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานในครั้งนี้ เนื่องจากเป็นเงื่อนไขให้ต้องพัฒนารูปแบบที่สอดคล้องภายใต้กรอบของนโยบาย กฎหมาย แผน กฎ และระเบียบของประเทศ

1) รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ให้ความสำคัญกับการศึกษาเป็นอย่างมาก โดยมีบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาในหลายมาตรา โดยยึดหลักการกระจายอำนาจ การมีส่วนร่วมของประชาชน และศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ ให้ความสำคัญกับการศึกษาที่เป็นความรู้คู่คุณธรรม สร้างเสริมความรู้และปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องเกี่ยวกับการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข โดยกำหนดให้รัฐจัดการศึกษาแก่ประชาชนไม่น้อยกว่า 12 ปีอย่างทั่วถึงและมีคุณภาพ โดยไม่เก็บค่าใช้จ่าบบนพื้นฐานของจรรยาบรรณ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะ หรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและชาติ คำนึงถึงประโยชน์สูงสุดของประชาชนในระดับชาติและระดับท้องถิ่น การมีส่วนร่วมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและเอกชน เสรีภาพทางวิชาการของบุคคล ความสอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม นอกจากนี้ ยังกำหนดให้สนับสนุนการค้นคว้าในศิลปวิทยาการต่าง ๆ เร่งรัดพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเพื่อการพัฒนาประเทศ พัฒนาวินิจฉัย และส่งเสริมให้มีการวิจัย โดยกำหนดให้คุ้มครองการเผยแพร่งานวิจัยตามหลักวิชาการ รวมทั้งกำหนดให้รัฐจัดสรรทรัพยากรเพื่อกิจการสาธารณะ ซึ่งการจัดการศึกษาเป็นหนึ่งในกิจการสาธารณะของรัฐจึงได้รับผลประโยชน์จากบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญดังกล่าวด้วย จะเห็นได้ว่าหลักการและบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญเอื้อต่อการพัฒนาระบบการศึกษาและสถานศึกษาตามแนวคิดระบบอย่างมาก ทั้งในเรื่องการกระจายอำนาจการบริหารจัดการ และการให้อิสระและเสรีภาพด้านวิชาการ ซึ่งจะส่งผลเกื้อหนุนกับการบริหารของคณะกรรมการสถานศึกษาด้วย เนื่องจากเป็นรูปแบบที่สอดคล้องกับการกระจายอำนาจและการมีส่วนร่วมของประชาชน

2) พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 และที่แก้ไข (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2545 ได้บัญญัติเรื่องการบริหารและการจัดการศึกษาโดยยึดหลัก 3 ประการ คือ 1) ความมีเอกภาพด้านมาตรฐานและนโยบายแต่หลากหลายในทางปฏิบัติ 2) การกระจายอำนาจการบริหารและการจัดการศึกษา และ 3) การมีส่วนร่วมของประชาชน โดยกระทรวงหรือส่วนราชการในส่วนกลางมีบทบาทอำนาจหน้าที่ในเรื่องนโยบาย แผน และมาตรฐานระดับชาติเป็นหลักทั้งนี้เชิงส่งเสริมสนับสนุน กำกับ ดูแล ติดตาม และตรวจสอบให้เขตพื้นที่การศึกษาและสถานศึกษาสามารถดำเนินการตามนโยบาย แผน และมาตรฐาน ส่วนบทบาทอำนาจหน้าที่ในทางปฏิบัติ

ให้กระจายอำนาจไปยังเขตพื้นที่การศึกษาและสถานศึกษา โดยเฉพาะในระดับสถานศึกษา ซึ่งเมื่อมีการแก้ไขพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติเมื่อ พ.ศ.2545 ก็ยังคงหลักการดังกล่าวไว้

ข้อสังเกต คือ บทบัญญัติในเรื่องการบริหารในทุกระดับทั้งระดับส่วนกลาง เขตพื้นที่การศึกษา และสถานศึกษามีข้อกำหนดให้เป็นการบริหารด้วยรูปแบบคณะกรรมการ

สำหรับในส่วนของสถานศึกษาขั้นพื้นฐานนั้น มีการกำหนดอย่างชัดเจนในมาตรา 40 ให้มีคณะกรรมการสถานศึกษา เพื่อทำหน้าที่กำกับและส่งเสริมสนับสนุนกิจการของสถานศึกษา โดยให้คณะกรรมการมีองค์ประกอบที่ประกอบด้วยผู้แทนผู้ปกครอง ผู้แทนครู ผู้แทนองค์กรชุมชน ผู้แทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้แทนศิษย์เก่าของสถานศึกษา และผู้ทรงคุณวุฒิ

ทั้งนี้ ธีระ วุฒิจริยา (2546: 30-31) ได้กล่าวถึงภารกิจสำคัญของสถานศึกษาตามบทบัญญัติแห่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2545 ที่สำคัญ ได้แก่ 1) จัดการศึกษาให้สอดคล้องกับหลักการให้การศึกษาตลอดชีวิตเพื่อประโยชน์ต่อผู้เรียนและสังคม 2) จัดการศึกษาขั้นพื้นฐานให้กับผู้เรียนทุกคน ทั้งเด็กปกติ เด็กพิการ เด็กด้อยโอกาส และเด็กที่มีความสามารถพิเศษ 3) สามารถจัดการศึกษาได้ทั้ง 3 รูปแบบตามความเหมาะสม คือ การศึกษาในระบบ นอกโรงเรียน และตามอัธยาศัย 4) จัดให้มีการเรียนรู้ตามธรรมชาติและศักยภาพของผู้เรียน จากแหล่งเรียนรู้ทั้งในและนอกสถานศึกษา โดยมีการวัดและประเมินผลตามสภาพจริง 5) จัดให้มีหลักสูตรสถานศึกษาที่ประกอบด้วยหลักสูตรท้องถิ่นที่เหมาะสมกับสภาพปัญหาและความต้องการของท้องถิ่นที่สถานศึกษาตั้งอยู่ 6) เป็นแกนในการจัดให้มีกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิตแก่ประชาชนในชุมชน โดยให้การศึกษาอบรมตามความจำเป็นและเหมาะสม 7) ส่งเสริมให้มีการบูรณาการกระบวนการวิจัยในการเรียนการสอนและการบริหารจัดการ 8) บริหารสถานศึกษาโดยยึดหลักการกระจายอำนาจการบริหารทั้งด้านวิชาการ บุคลากรงบประมาณ และการบริหารทั่วไป ซึ่งสอดคล้องกับหลักการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานและการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย 9) จัดให้มีการประกันคุณภาพการศึกษาทั้งการประกันภายในและภายนอก 10) ส่งเสริม สนับสนุนการพัฒนาวิชาชีพของครูและบุคลากร เพื่อให้สามารถจัดการเรียนการสอนได้ตามเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ และ 11) ระดมทรัพยากรทั้งด้านเทคโนโลยี ภูมิปัญญาไทย และภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน

3) พระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ.

2545 (ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 120 ตอนที่ 62 ก) ตราขึ้นเพื่อใช้ในการบริหารราชการกระทรวงศึกษาธิการให้สอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ โดยมีสาระที่กล่าวถึงรายละเอียดของการแบ่งส่วนราชการภายในกระทรวงศึกษาธิการ พร้อมด้วยอำนาจหน้าที่ของแต่ละหน่วยงาน โดยบทบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับการบริหารสถานศึกษากล่าวไว้ใน 2 หมวด ได้แก่ หมวดที่ 2 ว่าด้วยการจัดระเบียบบริหารเขตพื้นที่การศึกษาและหมวดที่ 3 ว่าด้วยการจัดระเบียบบริหารราชการในสถานศึกษาของรัฐที่จัดการศึกษาระดับปริญญาที่เป็นนิติบุคคล โดยสาระที่เกี่ยวข้องกับสถานศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนดไว้ในหมวดที่ 2 ได้แก่ มาตรา 35 กำหนดให้สถานศึกษาที่จัดการศึกษาขั้นพื้นฐานตามมาตรา 34 (2) เฉพาะที่เป็นโรงเรียนมีฐานะเป็นนิติบุคคล โดยเมื่อมีการยุบเลิกสถานศึกษาให้ความเป็นนิติบุคคลสิ้นสุดลง และมาตรา 38 กำหนดให้มีคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สถานศึกษาระดับอุดมศึกษาระดับต่ำกว่าปริญญา และสถานศึกษาอาชีวศึกษาของแต่ละสถานศึกษา เพื่อกำหนดหน้าที่กำกับและส่งเสริมสนับสนุนกิจการของสถานศึกษา ประกอบด้วยผู้แทนผู้ปกครอง ผู้แทนครู ผู้แทนองค์กรชุมชน ผู้แทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้แทนศิษย์เก่าของสถานศึกษา ผู้แทนพระภิกษุสงฆ์และหรือผู้แทนองค์กรศาสนาอื่นในพื้นที่ และผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวนกรรมการ คุณสมบัติ หลักเกณฑ์ วิธีการสรรหา การเลือกประธานกรรมการและกรรมการ วาระการดำรงตำแหน่ง และการพ้นจากตำแหน่ง ให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎกระทรวง โดยองค์ประกอบ อำนาจหน้าที่ หลักเกณฑ์ วิธีการสรรหา และจำนวนกรรมการในคณะกรรมการสถานศึกษาสำหรับสถานศึกษาบางประเภทที่มีสภาพและลักษณะการปฏิบัติงานแตกต่างไปจากสถานศึกษาขั้นพื้นฐานโดยทั่วไป อาจกำหนดให้แตกต่างไปตามสภาพและลักษณะการปฏิบัติงาน ตลอดทั้งความจำเป็นเฉพาะของสถานศึกษาประเภทนั้นได้ ทั้งนี้ตามที่กำหนดในกฎกระทรวงให้ผู้บริหารสถานศึกษาเป็นกรรมการและเลขานุการของคณะกรรมการสถานศึกษา ความในมาตรานี้ไม่ใช้บังคับกับสถานศึกษาพัฒนาเด็กปฐมวัยและศูนย์การเรียนรู้ นอกจากนี้ ในมาตรา 38 ย้ำ ให้เห็นถึงเจตนารมณ์ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 และฉบับแก้ไข พ.ศ.2545 ที่ต้องการให้มีการบริหารแบบกระจายอำนาจและมีส่วนร่วม โดยกำหนดให้สถานศึกษาขั้นพื้นฐานทุกแห่งมีคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งผู้วิจัยจะได้กล่าวรายละเอียดของหลักการดังกล่าวต่อไปในการศึกษาประเด็นเรื่องบริบทและสภาพปัจจุบันที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงสภาวะสังคมและการเมืองการปกครอง จากบทบัญญัตินี้จะเห็นว่าในมาตรา 35 ถือเป็นปรากฏการณ์ใหม่สำหรับสถานศึกษาที่จะมีฐานะเป็นนิติบุคคล อย่างไรก็ตาม สุรพล นิติไกรพจน์ (2546) ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านกฎหมายการศึกษาให้

ความเห็นว่าการบริหารโดยโรงเรียนเป็นฐานล้วนเป็นเรื่องที่มีอยู่แล้วในพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ.2545 และในกฎหมายว่าด้วยการบริหารงานบุคคลที่ได้เตรียมไว้เรียบร้อยแล้ว ดังนั้น ไม่ว่าโรงเรียนจะเป็นนิติบุคคลหรือไม่ การบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานก็จะเกิดขึ้น การที่โรงเรียนเป็นนิติบุคคลเป็นความพยายามในขั้นสุดท้ายของกระบวนการทางนิติบัญญัติ

4) แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ.2550-2554) ถือเป็นแผนแม่บทในการพัฒนาประเทศ โดยแผนพัฒนา ฯ ฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540-2544) เป็นจุดเปลี่ยนสำคัญของการวางแผนพัฒนาประเทศที่ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในสังคม และมุ่งให้ “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” และใช้เศรษฐกิจเป็นเครื่องมือช่วยพัฒนาให้คนมีความสุขและมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น พร้อมทั้งปรับเปลี่ยนวิธีการพัฒนาแบบแยกส่วนมาเป็นบูรณาการแบบองค์รวม เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม อย่างไรก็ตาม ในปีแรกของแผน ฯ ประเทศไทยต้องประสบวิกฤตเศรษฐกิจอย่างรุนแรง และส่งผลกระทบต่อคนและสังคมเป็นอย่างมาก จึงต้องเร่งฟื้นฟูเศรษฐกิจให้มีเสถียรภาพมั่นคงและลดผลกระทบจากวิกฤตที่ก่อให้เกิดปัญหาการว่างงานและความยากจนเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว

แผนพัฒนา ฯ ฉบับที่ 9 (พ.ศ.2545-2549) ได้ัญเชิญ “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” มาเป็นปรัชญานำทางในการพัฒนาและบริหารประเทศควบคู่ไปกับกระบวนการพัฒนาแบบบูรณาการเป็นองค์รวมที่มี “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” ต่อเนื่องจากแผนพัฒนา ฯ ฉบับที่ 8 โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาที่สมดุลทั้งด้านตัวคน สังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม เพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนและความอยู่ดีมีสุขของคนไทย ผลการพัฒนาประเทศในระยะแผนพัฒนา ฯ ฉบับที่ 9 สรุปได้ว่า ประสบความสำเร็จที่น่าพอใจ เศรษฐกิจของประเทศขยายตัวได้อย่างต่อเนื่องในอัตราเฉลี่ยร้อยละ 5.7 ต่อปี เสถียรภาพทางเศรษฐกิจปรับตัวสู่ความมั่นคง ความยากจนลดลง ขณะเดียวกันระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนดีขึ้นมาก เนื่องมาจากการดำเนินการเสริมสร้างสุขภาพอนามัย การมีหลักประกันสุขภาพที่มีการปรับปรุงทั้งด้านปริมาณและคุณภาพ โดยครอบคลุมคนส่วนใหญ่ของประเทศและการลดลงของปัญหาเสพติด

ในระยะของแผนพัฒนา ฯ ฉบับที่ 10 (พ.ศ.2550-2554) ประเทศไทยยังคงต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในหลายบริบท ทั้งที่เป็นโอกาสและข้อจำกัดต่อการพัฒนาประเทศ จึงต้องมีการเตรียมความพร้อมของคนและระบบให้มีภูมิคุ้มกันพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงและผลกระทบที่อาจเกิดขึ้น โดยยังคงอัญเชิญ “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” มาเป็นแนวปฏิบัติ

ในการพัฒนาแบบบูรณาการเป็นองค์รวมที่มี “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” ต่อเนื่องจากแผนพัฒนา ฯ ฉบับที่ 8 และแผนพัฒนา ฯ ฉบับที่ 9 และให้ความสำคัญต่อการรวมพลังสังคมจากทุกภาคส่วนให้มีส่วนร่วมดำเนินการในทุกขั้นตอนของแผน ฯ พร้อมทั้งสร้างเครือข่ายการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์การพัฒนาสู่การปฏิบัติ รวมทั้งการติดตามตรวจสอบผลการดำเนินงานตามแผนอย่างต่อเนื่องมุ่งพัฒนาสู่ “สังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน (Green and Happiness Society)” คนไทยมีคุณธรรมนำความรอบรู้ รู้เท่าทันโลก ครอบครัวยุบอุ่น ชุมชนเข้มแข็ง สังคมสันติสุข เศรษฐกิจมีคุณภาพ เสถียรภาพ และเป็นธรรม สิ่งแวดล้อมมีคุณภาพและทรัพยากรธรรมชาติยั่งยืนอยู่ภายใต้ระบบบริหารจัดการประเทศที่มีธรรมาภิบาล ดำรงไว้ซึ่งระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข และอยู่ในประชาคมโลกได้อย่างมีศักดิ์ศรีภายใต้แนวปฏิบัติของ “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” กำหนดพันธกิจของการพัฒนาประเทศ ดังนี้ 1) พัฒนาคนให้มีคุณภาพพร้อมคุณธรรมและรอบรู้อย่างเท่าทัน มีสุขภาวะที่ดี อยู่ในครอบครัวที่อบอุ่น ชุมชนที่เข้มแข็ง พึ่งตนเองได้ มีความมั่นคงในการดำรงชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรีภายใต้ดุลยภาพของความหลากหลายทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 2) เสริมสร้างเศรษฐกิจให้มีคุณภาพ เสถียรภาพ และเป็นธรรม มุ่งปรับโครงสร้างเศรษฐกิจของประเทศให้สามารถแข่งขันได้ มีภูมิคุ้มกันความเสี่ยงจากความผันผวนของสภาพแวดล้อมในยุคโลกาภิวัตน์ บนพื้นฐานการบริหารเศรษฐกิจส่วนรวมอย่างมีประสิทธิภาพ มีระดับการออมที่พอเพียง มีการปรับโครงสร้างการผลิตและบริการบนฐานความรู้และนวัตกรรม ใช้จุดแข็งของความหลากหลายทางชีวภาพและเอกลักษณ์ความเป็นไทย ควบคู่กับการเชื่อมโยงกับต่างประเทศ และการพัฒนาปัจจัยสนับสนุนด้านโครงสร้างพื้นฐาน และโลจิสติกส์ พลังงาน กฎกติกาและกลไกสนับสนุนการแข่งขันและกระจายผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม 3) ดำรงความหลากหลายทางชีวภาพ และสร้างความมั่นคงของฐานทรัพยากรธรรมชาติและคุณภาพสิ่งแวดล้อม สร้างความสมดุลระหว่างการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนเป็นธรรม และมีการสร้างสรรค์คุณค่า สนับสนุนให้ชุมชนมีองค์ความรู้ และสร้างภูมิคุ้มกันเพื่อคุ้มครองฐานทรัพยากร คุ้มครองสิทธิและส่งเสริมบทบาทของชุมชนในการบริหารจัดการทรัพยากร ปรับแบบแผนการผลิตและการบริโภคที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมตลอดจนรักษาผลประโยชน์ของชาติจากข้อตกลงตามพันธกรณีระหว่างประเทศ 4) พัฒนาระบบบริหารจัดการประเทศให้เกิดธรรมาภิบาลภายใต้ระบอบประชาธิปไตยที่มีองค์พระมหากษัตริย์เป็นประมุข มุ่งสร้างกลไกและกฎระเบียบที่เอื้อต่อการกระจายผลประโยชน์จากการพัฒนาสู่ทุกภาคี ควบคู่กับการเสริมสร้างความโปร่งใสสุจริต ยุติธรรมรับผิดชอบต่อสาธารณะ มีการกระจายอำนาจและกระบวนการที่ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจสู่ความเป็นธรรมทางเศรษฐกิจ สังคมและ

การใช้ทรัพยากร จะเห็นได้ว่า แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 เน้นการพัฒนาคน ที่เป็นพื้นฐานของการพัฒนาประเทศในทุกภาคส่วน รวมทั้งยุทธศาสตร์ที่ใช้ในแผนดังกล่าว ล้วนแล้วแต่มีการศึกษาเป็นปัจจัยพื้นฐานทั้งสิ้น จึงเป็นปัจจัยที่เอื้อต่อภาคการศึกษาอย่างมาก นอกจากนี้ คุณลักษณะของกลไกทั้ง 4 ประการ ยังสอดคล้องกับแนวทางของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 รวมทั้งฉบับแก้ไข แผนการปฏิรูประบบราชการ และแนวคิดการบริหารแบบธรรมาภิบาลด้วย

5) แผนการศึกษาแห่งชาติ (พ.ศ. 2545-2559) สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2545) ได้จัดทำแผนการศึกษาแห่งชาติ (พ.ศ.2545-2559) โดยยึดกรอบแนวคิดสำคัญ คือ 1) ประชาชนเศรษฐกิจพอเพียง 2) ยึดคนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา 3) บูรณาการแบบองค์รวม 4) พัฒนาชีวิตให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ และ 5) พัฒนาสังคมให้เข้มแข็งและมีดุลยภาพ โดยการดำเนินงานจะต้องนำไปสู่การพัฒนาคนอย่างรอบด้านและสมดุล เปิดโอกาสให้ทุกคนสามารถเข้าถึงการเรียนรู้ ปฏิรูปการเรียนรู้เพื่อผู้เรียน การปลูกฝังและเสริมสร้างศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรม ค่านิยมและคุณลักษณะที่พึงประสงค์ เน้นการพัฒนากำลังคนด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเพื่อการพึ่งพาตนเอง และเพิ่มสมรรถนะ พัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้ เพื่อสร้างความรู้ ความคิด ความประพฤติ และคุณธรรมของตน ส่งเสริมการวิจัยและพัฒนา สร้างสรรค์ ประยุกต์ใช้ และเผยแพร่ความรู้ และพัฒนาสภาพแวดล้อมของสังคม ด้วยการส่งเสริมและสร้างสรรค์ทุนทางสังคมและวัฒนธรรม จำกัด ลด ขจัดปัญหาทางโครงสร้าง เพื่อความเป็นธรรมในสังคม พัฒนาเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา และจัดระบบทรัพยากรและการลงทุนทางการศึกษา ศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม

2.4.2 บริบทที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงสถานะสังคมและการเมืองการปกครอง

จากบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ส่งผลให้สถานะสังคม และการเมืองการปกครอง มีการเปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือ ก่อให้เกิดการปฏิรูปในทุกกระบวน เช่น ระบบราชการ ระบบการเมืองการปกครอง และระบบการศึกษา เป็นต้น โดยการปฏิรูปตามเจตนารมณ์ดังกล่าวจะส่งผลให้บริบทเปลี่ยนแปลงไปสู่ลักษณะของการกระจายอำนาจมากขึ้น และประชาชนมีโอกาสมีส่วนร่วมมากขึ้น โดยราชการส่วนกลางจะเปลี่ยนบทบาทเป็นผู้กำหนดนโยบาย แผน และมาตรฐานซึ่งเกิดจากการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นหลัก ในขณะเดียวกัน หน่วยงานระดับปฏิบัติในพื้นที่จะมีอำนาจและอิสระในการตัดสินใจมากขึ้น ทั้งนี้ เป็นอำนาจและอิสระภายใต้กรอบของนโยบาย แผน และมาตรฐานของชาติ และคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย รวมทั้งความรับผิดชอบของหน่วยปฏิบัติก็จะมากขึ้นตามอำนาจ

ที่เพิ่มขึ้นด้วย โดยแนวคิดสำคัญเกี่ยวกับการกระจายอำนาจและการมีส่วนร่วม ซึ่งเป็นบริบทของสังคมไทยในปัจจุบันมีรายละเอียด ดังนี้

1) แนวคิดการบริหารแบบกระจายอำนาจ

การกระจายอำนาจ เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจโดย หมายถึง 1) การถ่ายโอนหรือมอบอำนาจหน้าที่ความรับผิดชอบในการตัดสินใจและความรับผิดชอบทางการบริหารจากองค์กรบริหารในส่วนกลางไปสู่องค์กรหน่วยงานระดับล่างหรือส่วนท้องถิ่น และ 2) การถ่ายโอนหรือมอบอำนาจการตัดสินใจและความรับผิดชอบตามลำดับชั้นในการบังคับบัญชาของหน่วยงานระดับต่างๆ ภายในองค์กรเดียวกัน เช่น ผู้บังคับบัญชาถ่ายโอนหรือมอบอำนาจการตัดสินใจและความรับผิดชอบให้กับผู้ใต้บังคับบัญชา เป็นต้น (ดำรงศักดิ์ บุญลา, 2540: 19; เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์, 2540: 6; พิณสุดา สิริรังศรี, 2541: 31; สมาน อัสวภูมิ, 2543; อุทัย บุญประเสริฐ สมศักดิ์ ดลประสิทธิ์ และ สุรางคนา มัณยานนท์, 2544: 14-15; กมล สุตประเสริฐ และคณะ, 2544: 11-12; ชัยัญญา อภิบาลกุล, 2544: 13)

ทั้งนี้ ตามแนวคิดของ Rondinelli (1983) รูปแบบของการกระจายอำนาจสามารถแบ่งได้เป็น 4 รูปแบบ ได้แก่ 1) การแบ่งอำนาจ (Deconcentration) โดยเป็นการแบ่งอำนาจจากระดับสูงสู่ระดับล่างตามสายการบริหาร 2) การถ่ายโอนอำนาจ (Delegation) โดยเป็นการถ่ายโอนอำนาจให้ผู้รับผิดชอบภารกิจตัดสินใจได้อย่างอิสระ 3) การมอบอำนาจ (Devolution) เป็นการถ่ายโอนความรับผิดชอบในอำนาจหน้าที่และการตัดสินใจ โดยมีกฎหมายรองรับความชอบธรรม ซึ่งหน่วยงานระดับเหนือขึ้นไปจะทำหน้าที่ให้การสนับสนุน ให้ข้อเสนอแนะ และควบคุมทางอ้อม และ 4) การดำเนินการโดยภาคเอกชนหรือการแปรรูปให้เอกชนดำเนินการ (Privatization/ Non-government Institutions)

การกระจายอำนาจการบริหารการศึกษา หมายถึง กระบวนการถ่ายโอนอำนาจการตัดสินใจ อำนาจหน้าที่ และความรับผิดชอบทางการศึกษาจากศูนย์รวมอำนาจ หรือจากส่วนกลาง หรือจากระดับชาติไปยังพื้นที่หรือระดับปฏิบัติหรือท้องถิ่น โดยอาจเป็นการถ่ายโอนอำนาจการตัดสินใจ อำนาจหน้าที่ และความรับผิดชอบทางการศึกษาทั้งหมดหรือบางส่วนก็ได้ (เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์, 2540: 15; พิณสุดา สิริรังศรี, 2541: 35; ภัทรนันท์ พัทธมยะ, ผู้แปล, 2542: 2)

วัตถุประสงค์ของการกระจายอำนาจ คือ 1) เพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชนมากยิ่งขึ้น เนื่องจากสามารถจัดทำโครงการพัฒนาได้สอดคล้องกับความเป็นจริงและท้องถิ่น ทั้งในด้านศักยภาพและข้อจำกัด 2) เพื่อให้เกิดการพึ่งตนเองและเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ระดับท้องถิ่น เนื่องจากการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนส่งผลให้ประชาชนในท้องถิ่น และองค์กรในท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นของตนเองมากยิ่งขึ้น 3) เพื่อส่งเสริมการระดมทรัพยากรในท้องถิ่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการพัฒนาท้องถิ่น 4) เพื่อลดภาระงานและขั้นตอนการบริหาร เนื่องจากท้องถิ่นมีอำนาจในการตัดสินใจมากขึ้น และ 5) เพื่อส่งเสริมการตรวจสอบการดำเนินงานของรัฐโดยประชาชนส่งผลให้การดำเนินงานเป็นไปด้วยความโปร่งใส (โกวิท กระจำน, 2540: 112; Meatz, Materne และ Quleti, 1978)

เหตุผลที่ผลักดันให้มีการกระจายอำนาจการบริหารการศึกษา คือ 1) เพื่อแก้ไขความไร้ประสิทธิภาพประสิทธิผล การขาดความยืดหยุ่น ความไม่สอดคล้องกับบริบทของแต่ละท้องถิ่น 2) เพื่อให้สามารถระดมทรัพยากรในท้องถิ่นมาใช้ประโยชน์ในการจัดการศึกษา 3) เพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมพัฒนาการศึกษาในชุมชนของตนอันเป็นการส่งเสริมและปลูกฝังประชาธิปไตย 4) เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนเกิดการพึ่งตนเองและส่งเสริมความสามารถของท้องถิ่น ทำให้ตระหนักถึงความสามารถของตนและก่อให้เกิดการพัฒนาแบบยั่งยืนในอนาคต และ 5) เพื่อให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการตรวจสอบส่งผลให้เกิดระบบบริหารที่โปร่งใสและเกิดการพัฒนามากขึ้น (รุ่ง แก้วแดง, 2541: 301; วิชัย ต้นศิริ, 2542: 122, 181; Division of Education, UNESCO, 1985: 9-11)

ปัจจัยที่ส่งผลต่อการกระจายอำนาจ โดยทั่วไปจะพิจารณาใน 2 ปัจจัย คือ 1) อิทธิพลของสภาพแวดล้อม และ 2) ลักษณะขององค์กร (สมยศ นาวิกาว, 2538: 242-243)

2) แนวคิดการบริหารแบบมีส่วนร่วม

ธรรมรส โชติบุญขร (2544: 231) สรุปประโยชน์ของการบริหารแบบมีส่วนร่วมไว้ ดังนี้ 1) ทำให้เกิดการยอมรับการเปลี่ยนแปลง 2) ความสัมพันธ์ระหว่างผู้บังคับบัญชาและผู้ใต้บังคับบัญชาดีขึ้น 3) บุคลากรในองค์กรรู้สึกผูกพันกันมากขึ้น 4) เกิดความไว้วางใจในฝ่ายบริหารมากยิ่งขึ้น 5) การบริหารผู้ใต้บังคับบัญชาง่ายขึ้น เนื่องจากเกิดการยอมรับการเปลี่ยนแปลง และเกิดความไว้วางใจต่อกัน 6) ช่วยให้การตัดสินใจทางการบริหารมีคุณภาพมากขึ้น 7) การสื่อสารระหว่างองค์กรระดับสูงกับองค์กรระดับต่ำดีขึ้น และ 8) ก่อให้เกิดการสร้างทีมงานที่มีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ ยังได้กล่าวไว้ด้วยว่าประโยชน์ของการบริหารแบบมีส่วนร่วมมีผลโดยตรงต่อการเพิ่มประสิทธิภาพการทำงานและกำลังใจของพนักงาน

การมีส่วนร่วม หมายถึง การเปิดโอกาสให้บุคคล คณะบุคคล หรือประชาชน เข้ามาร่วมทั้งทางตรงและทางอ้อมในกระบวนการตัดสินใจหรือกระบวนการบริหาร ในลักษณะของการร่วมรับรู้ ร่วมคิด ร่วมทำ โดยประกอบด้วย 3 มิติที่สำคัญ คือ 1) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจว่าจะไรควรทำและทำอย่างไร 2) การมีส่วนร่วมในการพัฒนา ลงมือปฏิบัติการ และ ประเมินผลตามที่ได้ตัดสินใจ และ 3) การมีส่วนร่วมในการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดจากการดำเนินงาน (เสริมศักดิ์ วิชาลาภรณ์, 2537; ประยูร ศรีประสารณ์ และคณะ, 2539; เมตต์ เมตต์การุณจิต , 2541; White, 1982 อ้างถึงในกรมการพัฒนาชุมชน, 2529: 11)

ประเภทและลักษณะของการมีส่วนร่วม สามารถแบ่งลักษณะของการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็น 17 ลักษณะ ได้แก่ 1) มีส่วนร่วมเป็นผู้ริเริ่ม 2) มีส่วนร่วมในการตัดสินใจดำเนินงาน 3) มีส่วนร่วมในการออกความเห็นและข้อเสนอแนะ 4) มีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา 5) มีส่วนร่วมในการคิดหาวิธีในการแก้ปัญหา 6) มีส่วนร่วมในการวางแผน 7) มีส่วนร่วมในการประชุม 8) มีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่ม 9) มีส่วนร่วมในการออกเสียงสนับสนุนหรือคัดค้านปัญหา 10) มีส่วนร่วมในการเป็นคณะกรรมการหรือบริหารงาน 11) มีส่วนร่วมในการเป็นสมาชิก 12) มีส่วนร่วมในการเป็นผู้ชักชวนหรือประชาสัมพันธ์ 13) มีส่วนร่วมในการดำเนินตามกิจกรรมที่วางไว้ 14) มีส่วนร่วมในการลงทุน หรือบริจาคเงิน/ทรัพย์สิน 15) มีส่วนร่วมในการออกแรงหรือสละแรงงาน 16) มีส่วนร่วมในการออกวัสดุ อุปกรณ์ และ 17) มีส่วนร่วมในการดูแล รักษา ติดตามหรือประเมินผลประเภทของการมีส่วนร่วม **โดยมิติที่ใช้พิจารณาการมีส่วนร่วม** 11 มิติ คือ 1) การมีส่วนร่วมที่จำแนกตามประเภทของกิจกรรมที่เข้าร่วม 2) การมีส่วนร่วมที่จำแนกตามขั้นตอนของการมีส่วนร่วม 3) การมีส่วนร่วมที่จำแนกตามระดับความสมัครใจ 4) การมีส่วนร่วมที่จำแนกตามวิธีการของการมีส่วนร่วม 5) การมีส่วนร่วมที่จำแนกตามความเข้มของการมีส่วนร่วม 6) การมีส่วนร่วมที่จำแนกตามความถี่ของการมีส่วนร่วม 7) การมีส่วนร่วมที่จำแนกตามระดับประสิทธิผลของการมีส่วนร่วม 8) การมีส่วนร่วมที่จำแนกตามพิสัยของกิจกรรม 9) การมีส่วนร่วมที่จำแนกตามระดับขององค์การ 10) การมีส่วนร่วมที่จำแนกตามผู้เข้าร่วม และ 11) การมีส่วนร่วมที่จำแนกตามลักษณะของการวางแผน (กรมการพัฒนาชุมชน, 2529: 16; บัญชร แก้วสอง, 2531: 14; ชูชาติ พ่วงสมจิตร, 2540: 14-15)

ปัจจัยที่ส่งผลต่อการบริหารแบบมีส่วนร่วม มีทั้งปัจจัยที่ส่งผลในเชิงส่งเสริมการบริหารแบบมีส่วนร่วม และปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการบริหารแบบมีส่วนร่วม โดยปัจจัยดังกล่าว ได้แก่ 1) ปัจจัยเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมด้านเศรษฐกิจ และด้านสังคมวัฒนธรรม 2) ปัจจัยเกี่ยวกับบุคลากรและชุมชนว่ามีความพร้อมหรือไม่ 3) ปัจจัยเกี่ยวกับองค์การ เช่น

โครงสร้างองค์การ ปรัชญาและค่านิยมขององค์การเรื่องการบริหารแบบมีส่วนร่วม เป็นต้น 4) ปัจจัยด้านการบริหาร เช่น ผู้บริหารมีแนวคิดและรูปแบบการบริหารแบบมีส่วนร่วม และ 5) ปัจจัยด้านบรรยากาศขององค์การ (ชูชาติ พ่วงสมจิตร, 2540; ธรรมรส ไซติคุณธร, 2544: 231-233)

3) แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development)

การพัฒนาที่ผ่านมาเน้นหนักทางเศรษฐกิจก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ทั้งทางบวกและทางลบ นอกจากนั้น ในการวางแผนการจัดการเกี่ยวกับกระบวนการ พัฒนา จำเป็นจะต้องพิจารณาถึงความสำคัญของสิ่งแวดล้อม ดังนั้น จึงจำเป็นที่เราควรจะให้ความสนใจในเรื่องการคุ้มครอง ป้องกันรักษาสิ่งแวดล้อมและพยายามหาแนวทางแนวคิดในการพัฒนา เพื่อนำไปสู่ความยั่งยืนของสังคม

แนวคิดในการพัฒนาแบบยั่งยืน เป็นแนวคิดที่สืบเนื่องมาจากแนวคิดในการอนุรักษ์ Conservation โดยที่การอนุรักษ์ หมายถึง รูปแบบการใช้ประโยชน์ สิ่งที่มีอยู่ อย่างมีประสิทธิภาพให้เกิดประโยชน์สูงสุดและยาวนาน และศาสตร์ในการอนุรักษ์จะพัฒนาแยกย่อยตามประเภทของทรัพยากร แต่การพัฒนาแบบยั่งยืนยังครอบคลุมแนวคิดการพัฒนาในทุก ๆ ด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และระบบนิเวศ และการประสานสัมพันธ์ในสาขาการพัฒนาต่าง ๆ อีกด้วย ในปัจจุบันการพัฒนาแบบยั่งยืนได้กลายเป็นเป้าที่พึงประสงค์ (A Desired Goal) ร่วมกันของการจัดการสิ่งแวดล้อม การพัฒนา และความร่วมมือระหว่างประเทศ โดยปรากฏอยู่ในรายงานต่าง ๆ เช่น Global 2000 (Report to President :Entering the 21st Century) โดย Council on Environmental Management และ Environmental Conservation

การพัฒนาของแนวคิด “ความยั่งยืน” (Sustainability) นั้น นักวิชาการของธนาคารโลก คือ D.W. Pearce และ J.J Warford จาก Environment Development ได้วิเคราะห์ว่ามีที่มาจากการปฏิบัติตามสิ่งแวดล้อม (Environment Revolution) ครั้งที่ 2 ซึ่งเกิดขึ้นในปลายทศวรรษที่ 1980 และต้นทศวรรษ 1990 ในช่วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงที่มีการปรับปรุงและขยายความหมายของคำว่า “การพัฒนาแบบยั่งยืน” ให้ชัดเจนและเป็นระบบมากขึ้นโดยเน้นได้จากเอกสารเรื่อง “World Conservation Strategy” International Union for the Conservation of Nature and Nature Resources – IUCN ในปี ค.ศ.1980 ซึ่งเป็นเอกสารแรก ๆ ที่มีการเสนอเรื่อง “การดัดแปลงโลกธรรมชาติและการใช้ทรัพยากรนานาชาติ” (แรงงาน ทุน ธรรมชาติ) เพื่อสนองความต้องการของมนุษย์และยกระดับคุณภาพชีวิต ส่วนการอนุรักษ์ หมายถึง การจัดการเกี่ยวกับการใช้โลกธรรมชาติของมนุษย์ไปในทิศทางที่ก่อให้เกิดการพัฒนาแบบยั่งยืนมากที่สุด เพื่อ

ประโยชน์ของคนรุ่นปัจจุบัน ในขณะที่เดียวกันก็รักษาศักยภาพไว้เพื่อสนองความต้องการและความ
ใฝ่ฝันของคนรุ่นอนาคตด้วย

แม้ว่าแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาแบบยั่งยืนใน World Conservation Strategy
จะไม่ประสบความสำเร็จในการผสมผสานระหว่างเศรษฐศาสตร์กับนิเวศวิทยาและในการวิเคราะห์
หรือเสนอแนวนโยบายในการพัฒนานั้นก็ไม่สามารถเชื่อมโยงระหว่างเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม
แต่แนวคิดนี้ก็มีอิทธิพลอย่างมากต่อแนวคิดการพัฒนาแบบยั่งยืนดังที่ปรากฏอยู่ในรายงานเรื่อง
Our Common Future หรือที่เรียกว่า Brundtland Report โดยคณะกรรมการว่าด้วย
สิ่งแวดล้อมและการพัฒนาเมื่อปี ค.ศ.1987 ซึ่งเป็นการกระตุ้นเตือนให้นำแนวคิดเรื่อง การพัฒนา
แบบยั่งยืน และคำนึงถึงการรักษาสภาพแวดล้อมไปสู่การปฏิบัติอย่างจริงจัง กล่าวคือ 1) มีความ
ต่อเนื่องของเผ่าพันธุ์มนุษย์บนโลกโดยมีการกำเนิดให้ชีวิตใหม่ และผู้ที่เกิดใหม่สามารถอยู่รอด
เติบโต และมีลูกหลานต่อเนื่องไปในสภาพแวดล้อมที่ปลอดภัย 2) สามารถรักษาสภาพปริมาณสำรอง
(Stock) ของทรัพยากรทางชีวภาพและสามารถให้ผลผลิตทางการเกษตรได้อย่างต่อเนื่องยาวนาน
3) มีจำนวนประชากรมนุษย์คงที่ 4) สามารถจำกัดความเติบโตทางเศรษฐกิจ 5) เน้นการพัฒนาใน
ระดับ Small-scale และในรูปแบบการพึ่งตนเองได้ (Self-reliance) และ 7) สามารถรักษาระบบนิเวศ
และคุณภาพของสิ่งแวดล้อมได้อย่างต่อเนื่อง

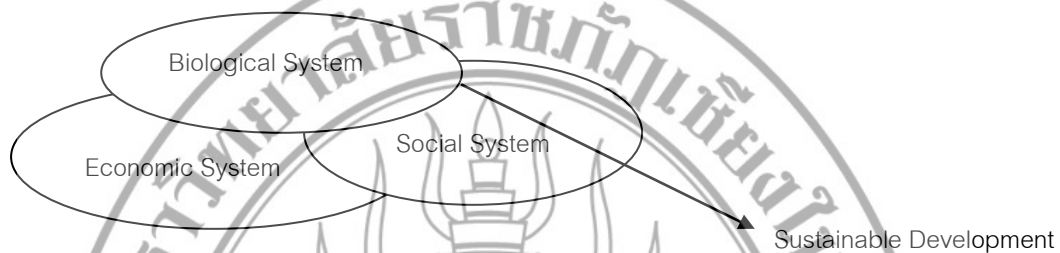
Barbier (1987) ได้เสนอว่าการพัฒนาเศรษฐกิจแบบยั่งยืน (Sustainable
Economic Development) เป็นรูปแบบการพัฒนาที่สามารถตอบสนองต่อเป้าหมายของระบบ 3
ระบบด้วยกัน คือ ระบบทางชีววิทยา ระบบเศรษฐกิจ และระบบสังคม โดยแต่ละระบบสามารถ
พัฒนาไปสู่เป้าหมายของตนได้ทั้งนี้ เป้าหมายของระบบทางชีววิทยา คือ การนำไปสู่ความ
หลากหลายทางพันธุกรรม (Genetic Diversity) ความสามารถในการกลับคืนสู่สมดุลในกรณีที่ถูก
รบกวน หรือถูกใช้ไป (Resilience) และความสามารถในการให้ผลผลิตทางชีวภาพ (Biological
Productivity)

เป้าหมายของระบบเศรษฐกิจ คือ การนำไปสู่การได้รับความต้องการขั้น
พื้นฐานอย่างเพียงพอ ส่งเสริมให้เกิดการเท่าเทียมกัน (Equity-enhancing) และมีสินค้าและ
บริการเพิ่มขึ้น

เป้าหมายของระบบสังคม คือ การนำไปสู่ความหลากหลายทางวัฒนธรรม
(Cultural Diversity) มีสถาบันที่ยั่งยืนยาวนาน มีความเป็นธรรมทางสังคม และมีส่วนร่วมจาก
ผู้คนต่าง ๆ ในสังคม

การพัฒนาแบบยั่งยืนจะเป็นจุดที่ทั้ง 3 ระบบ สามารถพัฒนาตนเองไปได้สูงสุด โดยจะเป็นส่วนที่ทับซ้อนกันของทั้ง 3 ระบบ ดังแผนภาพ

แผนภาพที่ 2.6 แสดงระบบการพัฒนาแบบยั่งยืน

ที่มา: Barbier (1987)

กระบวนการเรียนรู้และเปลี่ยนแปลงที่กว้างกว่า ลึกกว่า และมีผลวัดมากกว่า โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะสร้างระบบที่เหมาะสมและเท่าเทียม การพัฒนาเช่นนี้เกี่ยวข้องกับกิจกรรมของมนุษย์ทุกแง่มุม การพัฒนาที่ยั่งยืนมีองค์ประกอบ คือ 1) สร้างพลังให้ชุมชนท้องถิ่นและธรรมเนียมการปฏิบัติดั้งเดิม 2) มีฐานอยู่บนภูมิปัญญาท้องถิ่นและธรรมเนียมการปฏิบัติดั้งเดิม 3) ตอบสนองต่อความต้องการและเรื่องที่สำคัญของชุมชนท้องถิ่น 4) ให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการวางแผน การตัดสินใจ และการได้รับประโยชน์ 5) ตอบสนองต่อความต้องการของทั้งผู้ชายและผู้หญิง 6) ยอมรับสิทธิของชนพื้นเมืองและชนส่วนน้อย 7) อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และส่งเสริมความหลากหลายทางชีวภาพ และ 8) ลดการพึ่งพาปัจจัย เทคโนโลยี ความช่วยเหลือ และตลาดจากภายนอกให้น้อยที่สุด

(Martin Gore, 2009) ผู้ประสานงานด้านวิจัยของ Third World Network ในปีนี้ มาเลเซียมีแนวคิดว่ามีประเด็นอยู่ 10 ประเด็นที่สำคัญมากในการเข้าใจความเชื่อมโยงกันระหว่างสิ่งแวดล้อมและความยั่งยืน

1. วิฤตการณ์สิ่งแวดล้อมและวิฤตการณ์การพัฒนาต่างก็เป็นส่วนหนึ่งของปรากฏการณ์เดียวกัน วิฤตการณ์ทั้ง 2 เกิดจากโครงสร้างของโลกและธรรมชาติต่าง ๆ ที่นำไปสู่การที่ทรัพยากรของโลกไหลถ่ายเทไปยังประเทศส่วนน้อย ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในโลกเหนือ

2. การลดทอนและการปนเปื้อนทรัพยากรอยู่ในสภาพร้ายแรงเกินกว่าจะปล่อยให้เป็นเรื่องปกติไปได้ จำเป็นต้องมีการเปลี่ยนแปลงขั้นพื้นฐานในเรื่องการกระจายอำนาจ และการควบคุมทรัพยากร วิธีการผลิต สินค้าอุปโภคบริโภค และการบริการ

3. ความเสมอภาคเท่าเทียมกันเป็นหลักการใจกลางของความยั่งยืน

4. วิฤตการณ์ในปัจจุบันเกิดขึ้นจากแบบแผนเศรษฐกิจที่ไม่ยั่งยืนในโลกเหนือจากแบบแผนการพัฒนาที่ไม่เหมาะสมในโลกได้ และจากระบบเศรษฐกิจโลกที่ไม่เท่าเทียมซึ่งโยง 2 ส่วนนั้นเข้าด้วยกัน

5. มีเทคโนโลยีที่เหมาะสมทางสิ่งแวดล้อมและทางสังคมจำนวนมากอยู่ในโลกได้จะต้องมีการค้นหาและรื้อฟื้นเทคโนโลยีขึ้นมาใหม่

6. คนมีมิต่างหากที่ทำลายสิ่งแวดล้อม ไม่ใช่คนจน

7. การสนับสนุนคำตอบที่เป็นสากลอาจนำไปผิดทางและเป็นอันตรายได้ เราอยู่ในโลกที่เป็นหนึ่งเดียวทางชีววิทยาและนิเวศวิทยา แต่อยู่ในโลกที่แบ่งออกเป็นสองทางสังคมและเศรษฐกิจ

8. ความยั่งยืนทางสิ่งแวดล้อม ความเสมอภาคเท่าเทียมกันทางสังคม และวัฒนธรรมที่ช่วยให้คนเราได้รับสิ่งที่จำเป็นสำหรับมนุษย์ทั้ง 3 นี้เชื่อมโยงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

9. ในการต่อสู้เพื่อความยั่งยืนทางสิ่งแวดล้อมและความเท่าเทียมกันทางสังคม จำเป็นต้องมีขบวนการทั้งในระดับท้องถิ่น และระดับโลก

10. การพึ่งตนเองและสมรรถภาพเพื่อความยั่งยืนในโลกได้ถูกขัดขวางจากเงื่อนไขเงินกู้ของธนาคารโลก และกองทุนการเงินระหว่างประเทศที่ทำให้ประเทศนั้นรับเอานโยบายเศรษฐกิจมหภาคและโครงการปรับเปลี่ยนเชิงโครงสร้างไปปฏิบัติ และจากเงื่อนไขในการค้าภายใต้ข้อตกลงทั่วไปว่าด้วยการค้าและพิกัดอัตราภาษีศุลกากร (GATT)

ปรัชญา เปี่ยมพงศ์สานต์ (2545) ได้อธิบายการพัฒนาที่ยั่งยืนในแนวความคิดกระแสหลักว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนมีลักษณะการบูรณาการ (Integrated) คือทำให้เกิดเป็นองค์รวม (Holistic) และมีลักษณะดุลยภาพ (Balance) หรืออีกนัยหนึ่ง คือ การทำให้กิจกรรมของมนุษย์สอดคล้องกับกฎเกณฑ์ธรรมชาติเน้นความสัมพันธ์กันและกันของหลักการสามเ้า

แผนภาพที่ 2.7 แสดงหลักการสามเสา แห่งการพัฒนาที่ยั่งยืน

ที่มา: ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ (2545)

หลักการสามเสาแห่งการพัฒนาที่ยั่งยืนมองการพัฒนาในชนบทว่า ต้องมีการสร้างความมั่นคง และเสถียรภาพในการผลิตอาหารและใช้ทรัพยากรการเกษตร ต้องมีการจัดการและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ในทิศทางที่สนองตอบความต้องการของคนรุ่นปัจจุบันและอนาคต และการพัฒนาต้องใช้เทคนิคที่เหมาะสมสำหรับแต่ละท้องถิ่น โดยหลักการผลิตต้องสอดคล้องกับระบบนิเวศพื้นบ้าน มีความยุติธรรมทางสังคม ความเสมอภาคทางสังคม นำไปสู่การแบ่งปันทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นธรรมและเสมอภาค และไม่มีความเหลื่อมล้ำในการถือครองทรัพยากรธรรมชาติ โดยหลักการสามเส้านำไปสู่วิถีธรรมชาติแห่งการเกษตรกรรมเป็นแนวทางของการเกษตรทางเลือก

Michal Gertler (2001) ได้ให้ความเห็นว่า ในระดับชุมชนสหกรณ์เป็นเครื่องมือที่ทำให้เกิดการพัฒนาดังอย่างยั่งยืน ด้วยการตลาดที่มีการวางแผนระยะยาวที่กำหนดการใช้ทรัพยากรที่มีอย่างคุ้มค่าในการลงทุนผลิตสินค้าและบริการ การมีแนวคิดในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติจากหลักการสหกรณ์ หลักที่ 7 หลักการเชื้ออาหารต่อชุมชน เป็นการสร้างจิตสำนึกที่ดีในการทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม เกิดความยั่งยืนในการผลิตและบริโภค เป็นการจัดการสภาพแวดล้อมและการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยการใช้วิถีหลักสหกรณ์ ในการประสานความร่วมมือทุกภาคส่วน การมีส่วนร่วมของสมาชิก การมอบอำนาจของสมาชิกและหลักสหกรณ์มาบูรณาการการดำเนินงาน การสร้างเครือข่ายการทำงาน แสดงถึงการประหยัดลดต้นทุนวัตถุดิบทรัพยากร งบประมาณ เวลา และคน ทำให้มองเห็นประโยชน์ของการพัฒนาที่เกิดขึ้นร่วมกันอย่างชัดเจน ซึ่งเป็นกระบวนการพัฒนาที่เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน

Kadekodi (1992) ให้ความเห็นว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนในชนบทต้องอาศัย ชุมชนเป็นพื้นฐานสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน ถือว่าเป็นวิธีการทำให้เกิดชุมชนพึ่งพาตนเองได้และ ก่อให้เกิดความยั่งยืนในชุมชนและสังคมต่อไป

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต, 2546) ให้ความหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืน คือ การพัฒนาที่ตอบสนองความต้องการของคนปัจจุบันโดยไม่ขัดขวางหรือทำลายความสามารถ ในการตอบสนองความต้องการของคนรุ่นต่อไป มีแนวคิดประกอบด้วย 5 มิติ คือ สังคม เศรษฐกิจ นิเวศวิทยา ภูมิศาสตร์ และวัฒนธรรมยึดความคิดของการมีชีวิตที่ดีเป็นพื้นฐาน ผ่านมิติต่าง ๆ เชื่อมโยงกัน คำนึงถึงประโยชน์ของประชาชนเป็นส่วนใหญ่หรือมีประชาชนเป็น ศูนย์กลาง มีการพัฒนาครอบครัวและชุมชนเป็นพื้นฐานสำคัญ สร้างพลังให้ชุมชนท้องถิ่น โดย พื้นฐานอยู่บนภูมิปัญญาและธรรมเนียมการปฏิบัติดั้งเดิม และให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการ พัฒนาเพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชนและชุมชนอย่างสมดุล ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

Jeanne Hibberd และ Don Harker (2548) ได้กล่าวถึงการพัฒนาชุมชนสู่ ความยั่งยืน คือ ขบวนการและความสามารถในการตัดสินใจที่คำนึงถึงเศรษฐกิจระยะยาว นิเวศวิทยา และความเสมอภาคของชุมชน โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างความยั่งยืนให้ชุมชนมีความ เข้มแข็งและมีความมั่นคงในระยะยาว ในปัจจุบันพื้นฐาน 3 ประการ ได้แก่ เศรษฐกิจ คือ การบริหาร ทรัพยากรให้เพียงพอกับความต้องการของครัวเรือน นิเวศวิทยา คือ แผนแผนความสำคัญระหว่าง สิ่งมีชีวิตกับสิ่งแวดล้อม และความเสมอภาค คือ ความเท่าเทียมกันของความสัมพันธ์ระหว่างคน กลุ่มคน ยุคสมัยของคนเพื่อให้คนในสังคมมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น (Economy Ecology and Equity หรือ 3E's) การเปลี่ยนแปลงของ 3E's เป็นหัวใจของการพัฒนานโยบายมีลักษณะที่สำคัญ คือ การให้ความเคารพและรู้คุณค่าของคน มีการพัฒนาบุคลากรสม่ำเสมอ พัฒนาความสัมพันธ์ ระหว่างคน องค์กร และสถาบันอย่างจริงจัง ซึ่งก่อให้เกิดความคิดและการจัดสรรทรัพยากรใน ชุมชน

ประเวศ วะสี (2539) มีแนวความคิดว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนต้องเป็นการพัฒนา ที่บูรณาการหรือการพัฒนาที่เป็นองค์รวมยุทธศาสตร์ที่สำคัญอย่างยิ่งที่จะนำไปสู่การพัฒนาที่ ยั่งยืนก็คือ ยุทธศาสตร์ทางปัญญา มี 8 ประการด้วยกัน คือ 1) ญาณวิทยา เป็นการที่เราเรียนรู้ พื้นฐานของความจริงและประสบการณ์จริง 2) ครอบครัว เป็นกลไกของสังคมที่เป็นพื้นฐานสำคัญ ที่สุด 3) ชุมชน ประกอบด้วยเราทุกคนเป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญในการที่จะทำให้เกิดการพัฒนาที่ ยั่งยืน 4) ยุทธศาสตร์การปฏิรูปการเรียนรู้ หมายถึง การศึกษาไม่หยุดนิ่ง การศึกษาเป็น พลวัต มี

การปฏิรูปอย่างต่อเนื่อง 5) การเรียนรู้ในรูปแบบขององค์กร ไม่ว่าจะเป็นองค์กรของเอกชน รัฐบาล จะต้องเป็นองค์กรที่สำคัญมีการเชื่อมโยง และเกี่ยวข้องกันอย่างยิ่ง 6) สื่อสารมวลชน เป็นสังคมยุค สื่อข้อมูลข่าวสารซึ่งเป็นอำนาจเป็นฐานพลัง 7) เพื่อพัฒนาเพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่ เพื่อปรับปรุง งานซึ่งก็แล้วแต่การทำงานวิจัย และ 8) การจัดการเป็นตัวเชื่อมโยงทั้งหมด เป็นนิติบัญญัติ คือ มี พลังอำนาจในตัวเอง ฉะนั้น การจัดการเป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญยิ่ง ดังนั้นยุทธศาสตร์ทาง ปัญญาเท่านั้นที่จะเป็นยุทธศาสตร์ที่เป็นกลางเป็นบูรณาการจึงเป็นเครื่องมือที่สำคัญยิ่ง

จากความหมายดังกล่าวจะเห็นได้ว่า ในทศวรรษของปี พ.ศ.2530 เป็นต้นมา จนถึงปัจจุบันการพัฒนาแบบยั่งยืนเป็นแนวคิดที่ถูกนำมาประยุกต์ใช้ในศาสตร์ต่าง ๆ อย่าง กว้างขวาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งถูกใช้ให้เป็นกรอบแนวคิดในการสร้างความสมดุลระหว่างการ พัฒนาและสิ่งแวดล้อมให้เกิดขึ้นในโลกเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติอย่างจริงจัง ดังจะเห็นได้จาก แผนการปฏิบัติการ 21 (Agenda 21) ซึ่งเป็นเอกสารสำคัญ 1 ใน 5 ฉบับที่มีการลงนามรับรองเมื่อ ครั้งมีการประชุมสหประชาชาติว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (The United Nations Conference on Environment and development) ณ กรุง Rio De Janeiro ประเทศบราซิล ระหว่างวันที่ 3-14 มิถุนายน พ.ศ.2535 โดย United Nations Environment Program (UNEP) โดยที่ Agenda 21 คือ แผนปฏิบัติการบูรณาการที่ประชาคมโลกจะต้องยึดถือเป็นแนวทางปฏิบัติ ตั้งแต่ปัจจุบันไปจนถึงทศวรรษที่ 21 ทั้งโดยรัฐบาล องค์กรพัฒนาเอกชน และสหประชาชาติ รวมทั้งองค์กรอิสระต่าง ๆ ในทุกขอบเขตที่กิจกรรมทางเศรษฐกิจของมนุษย์จะส่งผลถึงสิ่งแวดล้อม Agenda 21 เป็นแผนหรือโครงการเพื่อปฏิบัติการที่กำหนดขึ้นภายใต้กรอบแนวคิดใหม่เรื่องการ พัฒนาแบบยั่งยืน ถือเป็นแผนแม่บทสำหรับการดำเนินงานที่จะทำให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนทั้งใน ด้านสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม ดังนั้น ตั้งแต่การประชุม เมื่อปี พ.ศ.2535 จนถึงปัจจุบัน พบว่า กรอบแนวคิดเรื่องการพัฒนาแบบยั่งยืนจะมีการนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาหลากหลาย ประเภท

คณะกรรมการสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2546) ลงความเห็นว่าการพัฒนา ที่ยั่งยืน ต้องประกอบด้วย การพัฒนาความรู้ทั้งเชิงทฤษฎีและปฏิบัติ การกระตุ้นให้เกิดการตื่นตัว ของสังคม และการมีความชัดเจนทางการเมือง ที่มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง และการพัฒนานี้จะ สำเร็จได้ต้องเกิดจากการพัฒนาในระดับชุมชนที่ยั่งยืน และทั่วถึงระดับหมู่บ้าน ตำบล และจังหวัด ตามลำดับ จึงทำให้ประเทศเกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนได้ โดยกระบวนการพัฒนาสามารถแยกได้ คือ การพัฒนาคน โดยพัฒนาคนที่เป็นปัจจัยตัวกระทำ ให้เป็นศูนย์กลางของการพัฒนาด้วยการ

พัฒนาตัวคนเต็มทั้งระบบ คือ ครอบทั้งพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา และการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยคนที่พัฒนาเต็มระบบนั้นเป็นตัวกลางหรือเป็นแกนกลางด้วยการเป็นปัจจัยตัวกระทำที่ไปประสานปรับเปลี่ยนบูรณาการในระบบความสัมพันธ์องค์รวมใหญ่ให้เป็นระบบแห่งการดำรงอยู่ด้วยดีอย่างต่อเนื่องเรื่อยไปและสอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 และ 9 ที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาคน ให้คนเป็นศูนย์กลางในการพัฒนา และคุณภาพเป็นเงื่อนไขของความยั่งยืน คือ การพัฒนาที่ทำให้เกิดคุณภาพของเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากร ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม เพื่อการอยู่ดีมีสุขของประชาชน โดยการดำเนินงานต้องทำโดยการมีส่วนร่วมของประชาชนทุกชั้นตอน และคณะกรรมการสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (ภิญญา เศรษฐพานกร, 2548) ได้กำหนดดัชนีการชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนในภาพรวมระดับประเทศ และคนไทยทั่วประเทศ เพื่อเป็นเครื่องมือในการติดตามและวัดผลกระทบการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศไทย โดยการชี้วัดสอดคล้องกับการพัฒนา 3 มิติ คือ

1. มิติด้านเศรษฐกิจ ประกอบด้วย ตัวชี้วัดการพัฒนาอย่างมีคุณภาพ ตัวชี้วัดการพัฒนาอย่างมีเสถียรภาพและตัวชี้วัดการกระจายความมั่งคั่ง
2. มิติด้านสังคม ประกอบด้วย ตัวชี้วัดการพัฒนาศักยภาพคน ตัวชี้วัดการพัฒนาคุณภาพชีวิต ตัวชี้วัดความเสมอภาค
3. มิติด้านสิ่งแวดล้อม ประกอบด้วย การสงวนรักษาและการมีคุณภาพสิ่งแวดล้อมที่ดี

ซึ่งในการพัฒนาที่ยั่งยืนต้องคำนึงถึงผลกระทบขั้นสุดท้ายของการพัฒนา คือ การทำให้ปัจเจกบุคคลสามารถบรรลุผลสำเร็จในสิ่งที่ต้องการ และปัจเจกบุคคลมีสิทธิเสรีภาพในการเลือกวิถีการไปสู่ความสำเร็จด้วยตนเอง การมีรายได้เป็นเพียงเครื่องมือหรือทางผ่านสู่ความสำเร็จ เมื่อคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา ความอยู่ดีมีสุขของคน จึงหมายถึง การมีสุขภาพอนามัยที่ดีทั้งทางร่างกายและจิตใจ มีความรู้ มีงานทำ มีรายได้เพียงพอต่อการดำรงชีวิต มีครอบครัวอบอุ่นมั่นคง อยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดี และอยู่ภายใต้ระบบการบริหารจัดการที่ดีของภาครัฐ เป็นความยั่งยืนที่ครอบคลุมมิติการดำรงชีวิต 7 ด้าน โดยต้องดำเนินการไปพร้อมกับการพัฒนาที่ยั่งยืน สำหรับการพัฒนาที่ยั่งยืนในระดับชุมชน องค์การ ซึ่งเป็นส่วนเล็ก ๆ ส่วนหนึ่งของประเทศไม่สามารถใช้การวัดการพัฒนาที่ยั่งยืนในระดับประเทศได้ จึงใช้ผลการพัฒนาคุณภาพชีวิตและการพัฒนาในระดับชุมชน คือ ข้อมูลความจำเป็นพื้นฐานระดับครัวเรือน (จปฐ.) และข้อมูลความจำเป็นพื้นฐานระดับหมู่บ้าน (กชช.2ค)

การวัดระดับการพัฒนาที่ยั่งยืน

แนวทางการวัดระดับการพัฒนาที่ยั่งยืนนั้น จะพิจารณาแนวคิดบาโรมิเตอร์สำหรับการวัดระดับการพัฒนาที่ยั่งยืน (Barometer of Sustainability) เป็นรูปแบบการรวมดัชนีชี้วัด 2 ระบบ คือ ระบบนิเวศ (Ecosystem) และระบบมนุษย์ (Human System) โดยให้ค่าระดับการพัฒนาทั้ง 2 ระบบแล้วนำมารวมเป็นระดับหรือดัชนีการวัดการพัฒนาที่ยั่งยืน การวัดการพัฒนาทั้ง 2 ระบบเป็นการวัดโดยที่ทั้ง 2 ระบบไม่สามารถนำมาทดแทนกันได้ กล่าวคือ แม้ว่าระบบมนุษย์จะได้รับการพัฒนาดีขึ้น แต่ถ้าระบบนิเวศไม่ได้รับการพัฒนาโดยถูกปล่อยปละละเลย ระบบโดยรวมก็ไม่เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนได้ ในทางตรงกันข้ามถ้าดูแลรักษาแต่ระบบนิเวศแต่ไม่ดูแลระบบมนุษย์เลยก็ไม่เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนเช่นกัน สามารถแสดงระดับการพัฒนาได้ ดังภาพต่อไปนี้

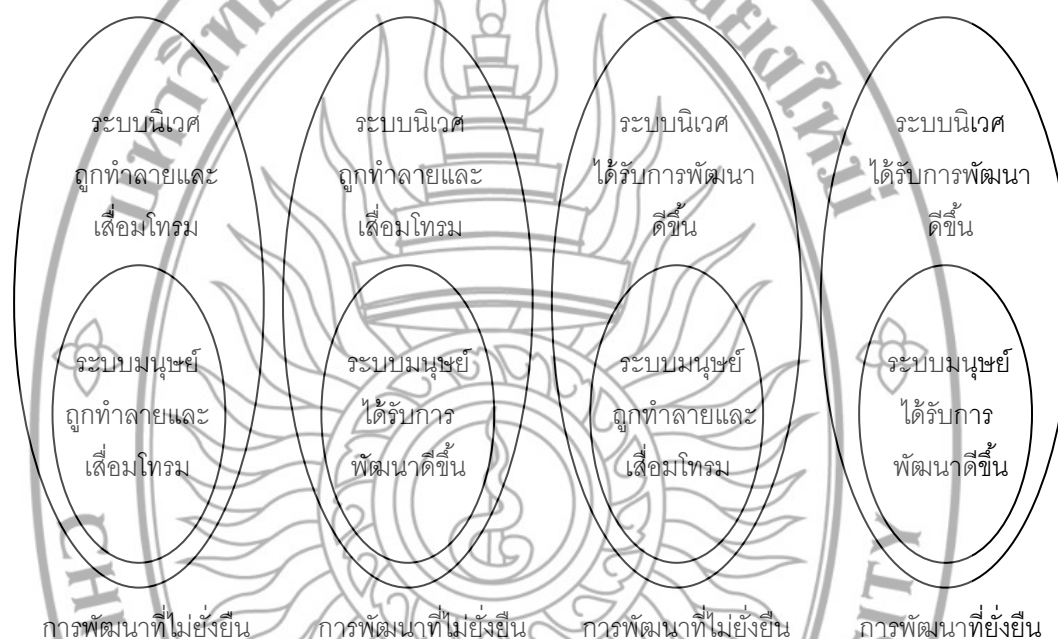
แผนภาพที่ 2.8 แสดงแนวคิดบาโรมิเตอร์วัดการพัฒนาอย่างยั่งยืน
(Barometer of Sustainability)

ที่มา: Trazyna (1995: 158)

ถ้าถูกทำลายไป ระบบที่เหลื้อมไม่สามารถดำรงอยู่ได้ เปรียบได้กับไข่แดงในไข่ขาว หากไข่ขาวทำลายไข่แดงย่อมไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ แต่หากไข่แดงถูกทำลายไข่ขาวดังกล่าวก็ไม่สามารถเจริญเติบโตและพัฒนาต่อไปเป็นสิ่งมีชีวิตได้เช่นกัน ซึ่งผลการพัฒนาสามารถแสดงให้เห็นได้ในลักษณะรูปไข่ ดังแผนภาพต่อไปนี้

แผนภาพที่ 2.9 แสดงแนวคิดรูปไข่ของการพัฒนาที่ยั่งยืน (The Egg of Sustainability)

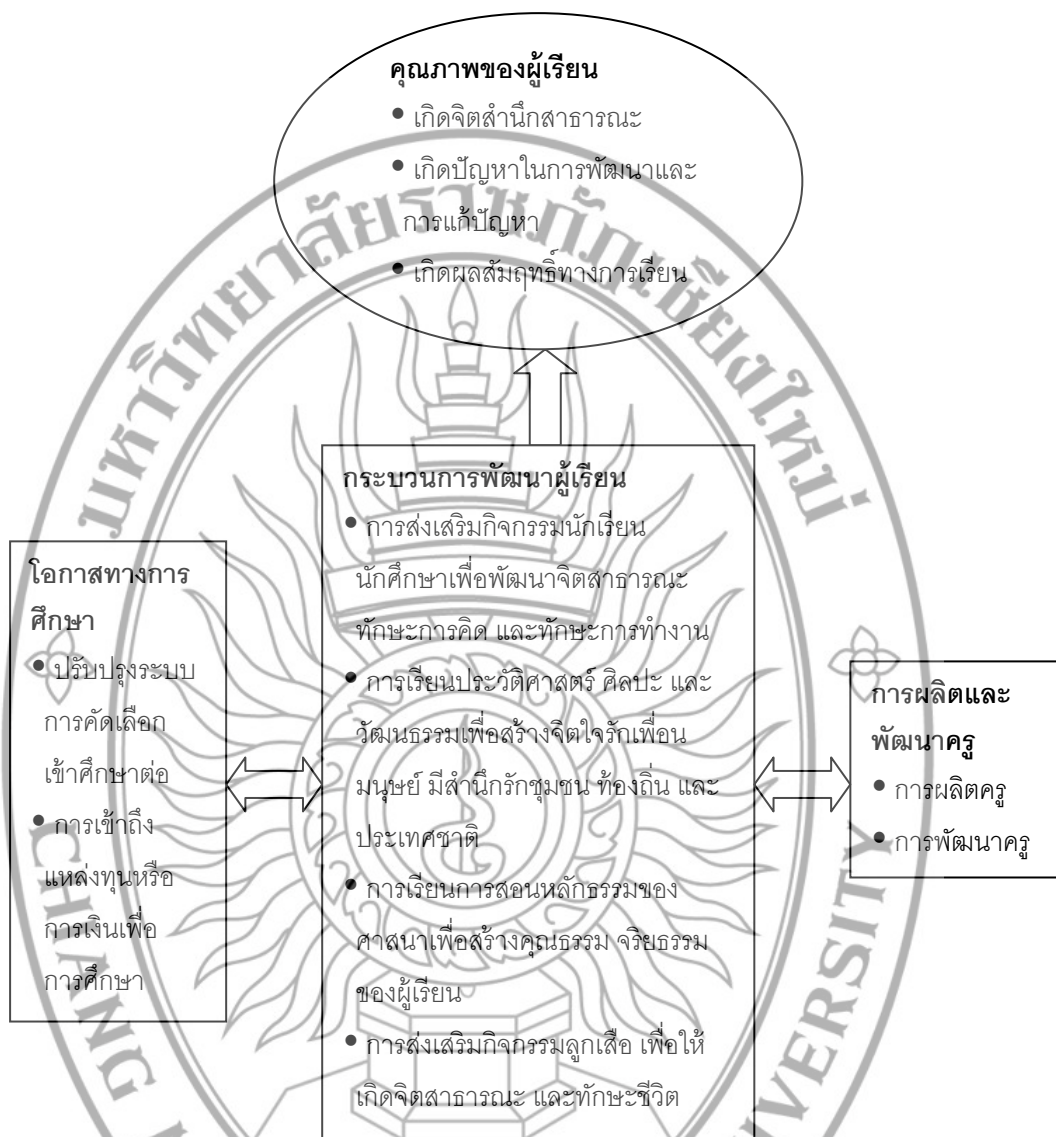

ที่มา: Trazyna (1995: 155)

4) แนวทางการปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง

จากผลการศึกษาของคณะกรรมการการศึกษา อุทิศผล โดยการศึกษาจากรายงานของหน่วยงานทางการศึกษาที่เกี่ยวข้องและจากการเสวนาเรื่อง ปฏิรูปการศึกษาภาคประชาชนและผลการสังเคราะห์ของคณะกรรมการ ฯ สามารถสรุปแนวทางในการศึกษาในทศวรรษที่สองในประเด็นที่เห็นว่ามีสำคัญและเป็นปัจจัยที่เป็นเงื่อนไขความสำเร็จ (Key Success Factors) ของการปฏิรูปการศึกษา 3 ประการ คือ คุณภาพของผู้เรียน โอกาสทางการศึกษาและการผลิตและพัฒนาครู โดยสามารถแสดงความสัมพันธ์ได้ ดังแผนภาพต่อไปนี้

แผนภาพที่ 2.10 แสดงแนวทางการปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง

ที่มา: สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา (2552: 14)

4.1) คุณภาพของผู้เรียน คณะกรรมการการศึกษา วุฒิสภา (2552)

ได้พิจารณาพบว่า คุณภาพการศึกษาของไทยจัดอยู่ในลำดับท้าย และการวัดระดับขีดความสามารถอยู่ในระดับต่ำ และความคิดทางสาธารณะ หรือจิตอาสาถดถอยลง สืบเนื่องจากปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจึงเป็นตัวบ่งชี้ถึงปัญหาเกี่ยวกับคุณภาพทางการศึกษา ซึ่งปรากฏจากผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาของผลผลิตทางการศึกษา (ผู้เรียน) โดยคณะกรรมการการศึกษา วุฒิสภา ได้พิจารณาว่า คุณภาพการศึกษาต้องมีขอบเขตหรือสาระสำคัญที่ได้ผลลัพธ์มากกว่าผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนที่ได้รับจากการทำข้อสอบของผู้เรียนเท่านั้น จึงได้กำหนดแนวทางที่มุ่งเน้นในการสร้างกระบวนการพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณภาพ 4 ประการ ดังนี้

4.1.1) ส่งเสริมกิจกรรมนักเรียนนักศึกษา เพื่อเป็นกระบวนการในการพัฒนาจิตสาธารณะ ทักษะการคิดและทักษะการทำงาน

4.1.2) ส่งเสริมการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ ศิลปะ และวัฒนธรรม เพื่อสร้างจิตสำนึกเพื่อนมนุษย์ มีสำนึกรักชุมชน ท้องถิ่น และประเทศชาติ

4.1.3) ส่งเสริมการเรียนการสอนหลักธรรมของศาสนา เพื่อสร้างคุณธรรม จริยธรรมของผู้เรียน

4.1.4) ส่งเสริมกิจกรรมลูกเสือ-เนตรนารี และยุวกาชาด เพื่อเป็นเครื่องมือในการพัฒนาให้เกิดจิตอาสาสาธารณะ และทักษะชีวิต

4.2) โอกาสทางการศึกษา คณะกรรมการการศึกษา วุฒิสภา ได้พิจารณาพบว่า ในการจัดการศึกษาประชากรในวัยเรียนยังไม่สามารถเข้าถึงบริการการศึกษาของรัฐได้อย่างทั่วถึงในทุกระดับตั้งแต่ระดับปฐมวัย การศึกษาภาคบังคับและการศึกษาขั้นพื้นฐาน พร้อมกันนี้มีประชากรในวัยเรียนบางส่วนยังไม่ได้เข้าเรียนครบทุกคน และมีแนวโน้มที่จะลดลงทุกปี นอกจากนี้ ยังมีนักเรียนออกกลางคันจำนวนหนึ่งด้วย ในส่วนของระดับอาชีวศึกษาและอุดมศึกษาก็ยังไม่บรรลุเป้าหมาย ดังนั้น เพื่อเป็นการเพิ่มโอกาสทางการศึกษา จึงควรมีการทบทวนในประเด็นสำคัญดังต่อไปนี้

4.2.1) ปรับปรุงระบบการคัดเลือกเข้าศึกษาต่อในมหาวิทยาลัยหรือสถาบันการศึกษาต่าง ๆ โดยให้นำโครงการนครปฐมโมเดล (Nakhonpathom's Model) ซึ่งเป็นโครงการความร่วมมือระหว่างมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน และสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษานครปฐม เขต 1 โดยมีแนวคิดมิใช่หาที่เรียนให้กับเด็ก แต่ต้องเป็นเรื่องที่ทำให้เด็กผูกโยงกับกิจกรรมทางสังคมและชุมชน และสามารถนำกิจกรรมความดีมาตีค่าเป็นคะแนน (เช่น มีความเป็นผู้นำ/ มีคุณธรรมความดี/ ทำกิจกรรมรณรงค์ต่อต้านยาเสพติด/ อนุรักษ์

สิ่งแวดล้อม โดยกิจกรรมนั้น ๆ ก่อให้เกิดประโยชน์ส่วนตน เกิดประโยชน์โรงเรียนและเกิดประโยชน์ต่อชุมชน สังคม และประเทศชาติ เป็นต้น) และควรขยายผลการดำเนินการตามหลักการของโครงการดังกล่าวโดยกำหนดเป็นนโยบายเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติไปยังมหาวิทยาลัยในทุกภูมิภาคของประเทศ รวมทั้งระบบการรับนักศึกษาในระดับอาชีวศึกษาด้วย

4.2.2) รัฐควรกำหนดนโยบายในการสนับสนุนทุนการศึกษาหรือเงินให้เปล่าแก่เด็กยากจนหรือเด็กด้อยโอกาสเป็นการเฉพาะ เพื่อเป็นการลดช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจน

4.2.3) รัฐจะต้องจัดสรรงบประมาณสำหรับการกู้ยืมเงินเพื่อการศึกษาให้พอเพียงพร้อมทั้งเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารจัดการกองทุนเงินให้กู้ยืมเพื่อการศึกษาให้เกิดประสิทธิผล

4.3) **การผลิตและพัฒนาครู** คณะกรรมการการการศึกษา วุฒิสภา ได้พิจารณาพบว่า ครูเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดปัจจัยหนึ่งในกระบวนการพัฒนาคุณภาพผู้เรียนครูจะต้องมีความเข้มแข็งและความพร้อมหลายประการจึงจะทำให้ภารกิจของครูสัมฤทธิ์ผล ดังนั้นจึงควรส่งเสริมให้ครูมีความเข้มแข็งและมีประสิทธิภาพ ดังนี้

4.3.1) ครูต้องมีจิตวิญญาณของความเป็นครู ต้องมีความสามารถและทักษะในการจัดการเรียนรู้ให้เด็กและครูต้องมีคุณภาพชีวิตที่ดี มีค่าตอบแทนที่สูงขึ้น เหมาะสมกับฐานะทางสังคมที่ต้องได้รับการยอมรับ

4.3.2) ควรกำหนดให้มีการประเมินผลงานครูใหม่ โดยเน้นการประเมินผลงานของครูที่พิจารณาจากคุณภาพที่เกิดขึ้นในตัวผู้เรียนมากกว่าการเสนอเอกสารวิชาการ เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมอย่างแท้จริง

4.3.3) สถาบันการผลิตครู ต้องได้รับการส่งเสริมให้มีความเข้มแข็ง มีประสิทธิภาพและมีภารกิจในการผลิตครูเป็นหลัก

ตอนที่ 3 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy) เป็นปรัชญาหรือแนวปฏิบัติหรือแนวทางการดำเนินชีวิต และวิถีปฏิบัติที่สามารถอุ้มชูตัวเองได้ให้มีความพอเพียงกับตัวเอง (Self Sufficiency) ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฯ ทรงมีพระราชดำรัสชี้แนะแก่พลนิกรชาวไทยมาโดยตลอด ตั้งแต่ก่อนเกิดวิกฤติทางเศรษฐกิจในปี 2540 (สุเมธ ตันติเวชกุล, 2541) เพื่อให้ประชาชนคนไทยก้าวทันต่อโลกในยุคโลกาภิวัตน์ ถ้าใช้ความพอเพียงเป็นหลักคิดและหลักปฏิบัติ ก็จะสามารถอยู่ได้อย่างรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ สามารถปรับตัวและพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงได้ (ปรียานุช พิบูลสรวุฑ, 2549) ซึ่งแนวคิดนี้ทรงพระราชทานแก่นิสิตในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม พ.ศ.2517 (อภิชัย พันธเสน, 2549) และเมื่อภายหลังได้เน้นย้ำแนวทางการแก้ไขปัญหาเพื่อให้สังคมไทยสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ และการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ของสังคม และต่อมาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฯ ทรงพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาตินำแนวคิดนี้ไปเผยแพร่ เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนประชาชนทั่วไป ซึ่งในเวลาต่อมาได้มีผู้ทรงคุณวุฒิ นักวิชาการ นักบริหารในสาขาต่าง ๆ นำคำนี้ไปใช้ในหลาย ๆ คำอย่างหลากหลาย เช่น เศรษฐกิจพอเพียง (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2548) ระบบเศรษฐกิจที่พึ่งตนเองได้/ เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง (สุเมธ ตันติเวชกุล, 2550) เศรษฐศาสตร์แนวพุทธหรือพุทธเศรษฐศาสตร์ (พระธรรมปิฎก, 2539) เศรษฐศาสตร์พอเพียง (อภิชัย พันธเสน, 2549) เศรษฐกิจพื้นฐาน/ เศรษฐกิจสมดุล/ เศรษฐกิจบูรณาการ/ เศรษฐกิจศีลธรรม/ เศรษฐกิจทางสายกลาง/ เศรษฐกิจแบบมัชฌิมาปฏิปทา (ประเวศ วะสี, 2544) สำหรับในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้คำว่า “เศรษฐกิจพอเพียง” แทนคำเหล่านั้น

1. แนวคิด ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง จากการศึกษาแนวคิด ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงที่ผู้ทรงคุณวุฒิ นักวิชาการ นักบริหารในสาขาต่าง ๆ ทำให้เกิดนิยามและตีความหมายแตกต่างกันในมิติที่หลากหลาย เพราะเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริมีขอบเขตกว้างขวาง (สมพร เทพสิทธา, 2541) การให้ความหมายเศรษฐกิจพอเพียงของนักวิชาการโดยสรุปครอบคลุมใน 4 มิติ ดังนี้

1.1 มิติด้านเศรษฐกิจ เป็นเศรษฐกิจแบบพออยู่พอกินและสามารถอุ้มชูตัวเองอยู่ได้โดยไม่เดือดร้อน เพื่อให้สามารถพึ่งตนเองได้มากที่สุดโดยไม่พึ่งปัจจัยต่าง ๆ ที่ไม่ได้เป็นเจ้าของ ใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดผลคุ้มค่าที่สุด และไม่ผลิตหรือบริโภคเกินกำลัง ซึ่งเป็นการสร้างความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นในชุมชน อันจะนำไปสู่การก้าวพ้นจากความยากจน สร้างความมั่นคงทางรายได้ มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นตามควรแก่อัตภาพ ซึ่งในมิตินี้ผู้ให้ความหมาย ได้แก่ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) สุเมธ ตันติเวชกุล, ประเวศ วะสี, ปรียานุช พิบูลสรวุฑ, สมพร เทพสิทธิ์า, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน และงานวิจัยของนักวิจัยต่อไปนี้เป็น นพพร เมธอนันต์กุล (2549) วารุณี ชินวินิจกุล (2549) จริยา สุพรรณ (2548) โอบาส นิติกิจไพบูลย์ (2547) พิกุลทอง เกษมสันต์ (2546) สมหมาย สาตทรัพย์ (2546) พลฤทธิ สุวรรณเมธา (2546) และสยาม บุญสม (2542)

1.2 มิติด้านสังคม เป็นเศรษฐกิจพอเพียงแห่งการแบ่งปันบนพื้นฐานของความเอื้ออาทร มีความเมตตา และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มุ่งให้เกิดความสามัคคี ความพึงพอใจ และสังคมที่สงบสุข เพื่อให้ทุกคนอยู่ร่วมกันได้โดยปราศจากการเบียดเบียน การเอาตัวเอาเปรียบและการมุ่งร้ายทำลายกัน ซึ่งในมิตินี้ผู้ให้ความหมาย ได้แก่ ประเวศ วะสี, จิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา, ปรียานุช พิบูลสรวุฑ, สารสิน วีระผล, สมพร เทพสิทธิ์า, มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน และงานวิจัยของไพโรธ เลิศพริยกุล (2544) จริยา สุพรรณ (2548)

1.3 มิติด้านสิ่งแวดล้อม เป็นเศรษฐกิจพอเพียงที่มุ่งอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน สังคม ประเทศชาติและโลกโดยรวม ได้แก่ ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรดิน น้ำ ป่า แร่ธาตุ ความหลากหลายทางชีวภาพ ความเป็นปกติของภูมิอากาศ กระแส/ทิศทางลม คลื่น พลังงานแสงอาทิตย์ เป็นต้น ซึ่งสิ่งแวดล้อมธรรมชาตินี้ นอกจากจะเป็นปัจจัยในการผลิตและการบริการแล้ว ยังเป็นสภาพแวดล้อมที่สำคัญและจำเป็นในการดำรงชีวิต และการดำเนินชีวิตของมนุษย์และสิ่งมีชีวิตทั้งหลายบนโลก การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จึงควรเป็นไปด้วยความเคารพและระมัดระวัง ด้วยความรับผิดชอบต่อคนรุ่นหลังที่จำเป็นต้องพึ่งพิงทรัพยากรต่าง ๆ เหล่านี้ในการดำรงชีวิตเช่นกัน ซึ่งมิตินี้ผู้ให้ความหมาย ได้แก่ จิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา และปรียานุช พิบูลสรวุฑ (2552)

1.4 มิติด้านวัฒนธรรม เป็นวิถีชีวิตของกลุ่มชนซึ่งสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมที่หลากหลาย อันประกอบด้วยอุดมการณ์บางอย่าง โลกทัศน์บางอย่าง ความสัมพันธ์บางอย่าง และค่านิยมบางอย่างอยู่ในนั้นด้วยซึ่งรวมเรียกว่า วัฒนธรรม ดังนั้นเศรษฐกิจพอเพียงจึงสัมพันธ์และเติบโตจากฐานทางวัฒนธรรมที่มั่นคง ทั้งนี้เพื่อให้เกิดวัฒนธรรมหรือวิถีชีวิตที่ประหยัด อดออม ไม่ฟุ้งเฟ้อ ฟุ่มเฟือย ไม่ตกเป็นทาสของวัตถุนิยมหรือบริโภคนิยม ซึ่งทำให้เกิดการเป็นหนี้สิน เกิดการทุจริตคอรัปชั่น ซึ่งเป็นปัญหาสังคมที่ร้ายแรงที่สุดปัญหาหนึ่งที่บ่อนทำลายความมั่นคงของชาติ ซึ่งในมิติด้านนี้ผู้ให้ความหมาย ได้แก่ ประเวศ วะสี, จิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา, ปรียานุช พิบูลสรวุฑ, นิธิ เอียวศรีวงศ์, สมพร เทพสิทธิ และงานวิจัยของ ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ และคณะ (2547) อรสุดา เจริญรัต (2546)

นอกจากนี้ อภิชาติ พันธเสน (2549) ให้ความเห็นว่าการทำความเข้าใจเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฯ นั้น มิควรจะนำเฉพาะเนื้อความของพระราชดำรัสมาพิจารณาเท่านั้น แต่จำเป็นต้องเข้าใจบริบททางการเมือง สังคม และเศรษฐกิจในขณะที่มีพระราชกระแสรับสั่งด้วย ซึ่งสอดคล้องกับ อำพน เสนาณรงค์ (2552) กล่าวว่า การทำความเข้าใจเศรษฐกิจพอเพียงต้องใช้ความสามารถเฉพาะตัวและพิจารณาแนวทางที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฯ ได้พระราชทานแก่เกษตรกร ประชาชน บุคคลกลุ่มต่าง ๆ ในวาระและสถานที่ต่าง ๆ ประกอบด้วย (สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2550) พระราชกระแสรับสั่งสะท้อนความห่วงใยที่พระองค์ทรงมีต่อสถานการณ์ในบ้านเมืองและพลกนิกรชาวไทย ความสำคัญของพระบรมราโชวาทนี้ อยู่ที่พระองค์ทรงเห็นว่า แนวทางการพัฒนาที่เน้นการขยายตัวทางเศรษฐกิจของประเทศเป็นหลักแต่เพียงอย่างเดียวอาจจะเกิดปัญหาได้ จึงทรงเน้นการมีพอกินพอใช้ของประชาชนส่วนใหญ่ในเบื้องต้นก่อน เมื่อมีพื้นฐานความมั่นคงพร้อมพอสมควรแล้วจึงสร้างความเจริญและฐานะทางเศรษฐกิจให้สูงขึ้น ถ้าใช้ภาษาเศรษฐศาสตร์อธิบายตามความหมายนี้ก็คือ แทนที่จะเน้นการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมนำพัฒนาประเทศ ควรที่จะสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจขั้นพื้นฐานก่อน นั่นคือ ทำให้ประชาชนในชนบทส่วนใหญ่พอกินก่อนหรืออาจจะกล่าวได้ว่า เป็นแนวทางการพัฒนาที่เน้นการกระจายรายได้ เพื่อสร้างพื้นฐานและความมั่นคงทางเศรษฐกิจโดยรวมของประเทศก่อนเน้นการพัฒนาในระดับสูงขึ้น

จากความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงในมิติด้านต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้วนั้น พบว่ามีความหมายที่หลากหลายสอดคล้องกับการนำไปใช้และปฏิบัติในเรื่องต่าง ๆ ซึ่งสามารถกล่าวสรุปกว้าง ๆ ในทัศนะของผู้วิจัยว่า เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง แนวทางการดำรงอยู่และแนวปฏิบัติของประชาชนทุกระดับตั้งแต่ระดับบุคคล/ ครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับองค์กรที่อยู่บนพื้นฐานของทางสายกลาง โดยมองให้ครอบคลุมหลากหลายมิติ เน้นการพึ่งตนเองก่อนเป็นเบื้องต้น แล้วขยายไปสู่การช่วยเหลือเกื้อกูลกันตามสภาพ ทำให้เกิดความสมดุลขึ้นในสังคมนั้น ๆ และนำไปสู่สังคมที่ยั่งยืนตลอดไป

2. องค์ประกอบของเศรษฐกิจพอเพียง จากพระราชดำรัสเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงที่พระราชทานเนื่องในโอกาสต่าง ๆ กัน นับตั้งแต่ พ.ศ. 2517 เป็นต้นมา สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้ตระหนักถึงความสำคัญของพระราชดำรัสดังกล่าวจึงเชิญผู้ทรงคุณวุฒิสาขาต่าง ๆ มาร่วมกันพิจารณากลับกรองสรุปองค์ประกอบของเศรษฐกิจพอเพียง (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2546) และต่อมาพบว่านักวิชาการ นักบริหาร นักการศึกษาได้นำองค์ประกอบดังกล่าวไปเป็นแนวทางการปฏิบัติในระดับและด้านต่าง ๆ อย่างหลากหลาย ดังนั้น ในการกำหนดองค์ประกอบของเศรษฐกิจพอเพียงที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจึงได้มาจากคตินิยามที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฯ ได้พระราชทานเมื่อปี พ.ศ.2542 ดังนี้

“เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาชี้ถึงแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับตั้งแต่ระดับครอบครัวระดับชุมชนจนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์”

ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควร ต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนจะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับให้มีสำนึกในคุณธรรมและความซื่อสัตย์สุจริต ให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มีองค์ประกอบ 5 ส่วนอย่างสมบูรณ์ที่สามารถใช้เป็นพื้นฐานในการพัฒนากรอบทฤษฎีทางเศรษฐกิจได้ (Foundation for Economic Theory Framework) ดังนี้ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2548)

2.1 กรอบแนวคิด เป็นปรัชญาที่ชี้แนะแนวทางการดำรงชีวิตอยู่และปฏิบัติตนในทางที่ควรจะเป็น โดยมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทย สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ตลอดเวลา มองโลกเชิงระบบที่มีลักษณะพลวัต มุ่งเน้นการรอดพ้นจากภัยและวิกฤติ เพื่อความมั่นคงและความยั่งยืนของการพัฒนา

2.2 คุณลักษณะ เศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนในแนวทางที่ควรจะเป็น สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการปฏิบัติตนได้ทุกระดับ โดยมีแนวคิดทางสายกลางเป็นหัวใจสำคัญของกรอบแนวคิด

2.3 คำนิยาม ความพอเพียง จะต้องประกอบด้วย 3 คุณลักษณะ คือ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี เพื่อเตรียมตัวพร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ในแต่ละคุณลักษณะมีความหมาย ดังนี้

- 1) ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไป และไม่มากเกินไปโดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่น การผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ
- 2) ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงนั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผลโดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ อย่างรอบคอบ
- 3) มีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นโดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล

2.4 เงื่อนไข การตัดสินใจในการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจให้อยู่ในระดับพอเพียงนั้น ต้องอาศัยทั้งเงื่อนไขความรู้และเงื่อนไขคุณธรรม กล่าวคือ **เงื่อนไขความรู้** ประกอบด้วย ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่าง ๆ อย่างรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกันเพื่อประกอบการวางแผนและความระมัดระวังในการนำไปใช้ให้เกิดผลในการปฏิบัติ **เงื่อนไขคุณธรรม** ที่จะต้องเสริมสร้าง ประกอบด้วย ด้านจิตใจที่ตระหนักในคุณธรรม และความซื่อสัตย์สุจริต และมีความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญาและในระดับปฏิบัติรอบคอบในการดำเนินชีวิต

2.5 แนวทางปฏิบัติ/ ผลที่คาดว่าจะได้รับ จากการนำปรัชญามาประยุกต์ใช้ คือ การพัฒนาที่สมดุลและพร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงทุกด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ความรู้ และเทคโนโลยี

ส่วนในเชิงทฤษฎีสามารถแยกองค์ประกอบทั้ง 3 ของเศรษฐกิจพอเพียงออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ ส่วนที่สร้างให้เกิดความยั่งยืนของการใช้ทรัพยากรในสถานการณ์ที่ปราศจากผลกระทบภายนอก (Deterministic Optimality) ซึ่งประกอบด้วย ความพอประมาณ และความมีเหตุผล และส่วนที่เป็นองค์ประกอบที่เสริมประสิทธิภาพของการใช้ทรัพยากรให้พร้อมต่อการรองรับผลกระทบจากภายนอก ซึ่งมีความไม่แน่นอน (Stochastic Optimality) อันได้แก่ การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว

แนวคิดเรื่องความพอประมาณมี 2 แนวทางหลัก ได้แก่ ความพอประมาณโดยเปรียบเทียบกับเกณฑ์ทางสังคมที่ถูกกำหนด และความพอประมาณโดยเปรียบเทียบกับศักยภาพของตนเอง ซึ่งแนวคิดดังกล่าวมีความหมายครอบคลุมกระบวนการ Optimization ภายใต้ข้อจำกัดต่าง ๆ หรือใกล้เคียงกับแนวคิดเรื่อง Bounded Rationality นอกจากนี้ ความพอประมาณยังสามารถนำมาซึ่งการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนหรือการสร้างประสิทธิภาพในเชิงพลวัตได้ด้วย สำหรับความมีเหตุผลในบริบทของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงนั้น มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว เนื่องด้วยมีปัจจัยในเรื่องคุณธรรมกำกับควบคู่กับการดำเนินทางสายกลาง ในขณะที่คำจำกัดความทางทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์เกี่ยวกับความมีเหตุผล เช่น Rationality หรือ Rational Expectation และ Common Knowledge ไม่สามารถอธิบายความมีเหตุผลในบริบทของเศรษฐกิจพอเพียงได้อย่างสมบูรณ์

ส่วนแนวคิดเรื่อง ระบบภูมิคุ้มกันในตัวของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีเศรษฐศาสตร์นั้น มีลักษณะคล้ายคลึงกันโดยรวม กล่าวคือ มีลักษณะในการบริหารความเสี่ยง การกระจายความเสี่ยง การป้องกันความเสี่ยง การลดความเสี่ยง และการสร้างกลไกที่ก่อให้เกิดเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ เมื่อพิจารณาในรายละเอียด พบว่า ยังมีข้อแตกต่างในด้านของหลักการตัดสินใจ ซึ่งทางสายกลางเป็นทางเลือกหนึ่งที่สามารถใช้เป็นแนวทางในการตัดสินใจได้แทนหลัก Optimization และอาจจะเหมาะสมกว่าภายใต้ข้อจำกัดของความไม่แน่นอนจากอนาคต

สำหรับเงื่อนไข 2 ประการ คือ ความรู้และคุณธรรมในระบบเศรษฐกิจพอเพียงนั้น เงื่อนไขความรู้ประกอบด้วยความรู้ 3 ด้าน คือ รอบรู้ในวิชาการต่าง ๆ รอบคอบในการเชื่อมโยง และระมัดระวังในการนำความรู้ไปใช้ ส่วนเงื่อนไขคุณธรรมที่ต้องมีคุณธรรมในมิติของจิตใจและการกระทำที่เน้นความซื่อสัตย์สุจริต ความอดทน และความเพียร ตามสรุปองค์ประกอบปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ดังนี้

แผนภาพที่ 2.11 แสดงองค์ประกอบปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

ที่มา: สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ (2548)

จากองค์ประกอบเศรษฐกิจพอเพียงดังกล่าว ผู้วิจัยสรุปว่า เศรษฐกิจพอเพียงประกอบด้วย 3 องค์ประกอบ ได้แก่ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ซึ่งเกิดขึ้นบนพื้นฐานของเงื่อนไข 2 ประการ คือ ความรู้และคุณธรรม

นอกจากนี้ยังมิงงานวิจัยของ ชัยรินทร์ ชัยวิสิทธิ์ (2542) ได้ศึกษาเกี่ยวกับลักษณะของคนตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง โดยแยกเป็นคุณลักษณะ 3 ประการ ตามคำนิยามของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง คือ

1. มีความพอประมาณ หมายถึง ยึดถือวิถีไทย อยู่แต่พอดี ไม่ฟุ้งเฟ้ออย่างไร้ประโยชน์ ไม่ยึดวัตถุเป็นที่ตั้ง ยึดทางสายกลาง และอยู่กินตามฐานะ
2. มีเหตุผล หมายถึง การใช้สติปัญญาในการดำรงชีวิต

3. การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว หมายถึง มีการเติบโตอย่างค่อยเป็นค่อยไป ไม่ใช่หลักลงทุนเชิงการพนัน ซึ่งตั้งอยู่บนความเสี่ยงหรือการกู้เงินมาลงทุนโดยหวังรวยอย่างรวดเร็ว

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2546) ได้ศึกษาและวิเคราะห์เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างคุณลักษณะทั้ง 3 ประการ และความสัมพันธ์ระหว่างเงื่อนไขทั้ง 2 ประการ ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงได้ข้อสรุป ดังนี้

1. คุณลักษณะทั้ง 3 ประการ มีความสัมพันธ์ระหว่างกันอย่างเป็นระบบและมีได้หลายรูปแบบ โดยได้แสดงให้เห็นถึงตัวอย่างของความสัมพันธ์ระหว่างคุณลักษณะทั้ง 3 ประการในรูปแบบหนึ่ง คือ ความมีเหตุผลเป็นพื้นฐานของความพอประมาณและการมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว กล่าวคือ ความมีเหตุผลเป็นกระบวนการเสริมสร้างให้ความพอใจเป็นไปอย่างพอประมาณ ระดับของความพอประมาณก็จำเป็นต้องมากพอที่จะสร้างภูมิคุ้มกันในตัว และการมีภูมิคุ้มกันในตัวก็จะช่วยเสริมสร้างให้การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ทางเศรษฐกิจเป็นไปอย่างมีเหตุผลในระยะยาว

แผนภาพที่ 2.12 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างคุณลักษณะ 3 ด้าน

ที่มา: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2546)

2. เงื่อนไขความรู้และคุณธรรม จำเป็นที่ต้องอยู่คู่กันอย่างสมดุลภายใต้ระบบเศรษฐกิจพอเพียง หากขาดปัจจัยใดปัจจัยหนึ่งแล้วสามารถทำให้กระบวนการตัดสินใจผิดพลาดและไม่ก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด และยังย่ำแย่

ทั้งนี้ ในทัศนะของคณะผู้ศึกษาวิจัยของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจ ได้นำเสนอให้เห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่างคุณลักษณะ 3 ประการและเงื่อนไข 2 ประการ ในลักษณะเป็นการนำปัจจัยในเรื่องความรู้และความดีมาประมวลรวมกับความมีเหตุผล หากได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและลงมือกระทำอย่างจริงจัง ก็จะนำพาความเจริญรุ่งเรืองมาสู่

การดำเนินงานและการพัฒนาสังคม ดังนั้น ความมีเหตุผลบนพื้นฐานของความรู้และคุณธรรม จึงเป็นปัจจัยสำคัญพื้นฐานในการสร้างคน สร้างสังคม และสร้างชาติต่อไป

3. การนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในบริบทต่าง ๆ จากการศึกษา เอกสารและการสืบค้นทางอินเทอร์เน็ตของนักบริหาร นักวิชาการ นักการศึกษา ที่นำเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ พบว่า สามารถใช้ได้ในทุกระดับ ทุกวงการ ตั้งแต่การดำเนินชีวิตในครอบครัว การบริหารองค์กร การวางแผนธุรกิจของบริษัท ภาคเอกชน การกำหนดนโยบายและการจัดสรรงบประมาณในภาครัฐ การพัฒนาการศึกษา การพัฒนาท้องถิ่นไปจนถึงการพัฒนาประเทศ ตลอดจนการดำเนินกิจกรรมในภาคประชาชน และประชาสังคม (ลีลาภรณ์ บัวสาย, 2549) ผู้วิจัย จึงนำเสนอเนื้อหาใน 2 ลักษณะ คือ ลักษณะแรกเป็นการนำเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในด้าน/ระดับต่าง ๆ และลักษณะที่สองเป็นการนำเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในหน่วยงาน/ องค์กรต่าง ๆ ดังนี้

3.1 การนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในด้าน/ ระดับต่าง ๆ ในการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในด้าน/ ระดับต่าง ๆ ได้มีนักวิชาการและหน่วยงานหลายแห่งได้เสนอแนะไว้ คือ สำนักงานพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2550) กล่าวว่า การประยุกต์นำเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้มีสาระสำคัญ ดังนี้

3.1.1) โดยพื้นฐานก็คือ การพึ่งตนเองเป็นหลัก การทำอะไรอย่างเป็นขั้นตอน รอบคอบ ระวังตัว

3.1.2) พิจารณาถึงความพอดี พอเหมาะ พอควร ความสมเหตุสมผล และการพร้อมรับความเปลี่ยนแปลง

3.1.3) การสร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้นบนพื้นฐานของความสมดุลในแต่ละสัดส่วนแต่ละระดับ

3.1.4) ครอบคลุมทั้งทางด้านจิตใจ สังคม เทคโนโลยี ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมรวมถึงเศรษฐกิจ ซึ่งแต่ละด้านมี ดังนี้ 1) ด้านจิตใจ ได้แก่ มีจิตใจเข้มแข็ง พึ่งตนเองได้ มีจิตสำนึกที่ดี เอื้ออาทร ประนีประนอม นึกถึงผลประโยชน์ส่วนร่วม 2) ด้านสังคม ได้แก่ ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน รู้รักสามัคคี สร้างความเข้มแข็งให้ครอบครัวและชุมชน 3) ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ รู้จักใช้และจัดการอย่างฉลาดและรอบคอบ เลือกใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดความยั่งยืนสูงสุด และ 4) ด้านเทคโนโลยี ได้แก่ รู้จักใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม สอดคล้องกับความต้องการและสภาพแวดล้อม (ภูมิสังคม) พัฒนาเทคโนโลยีจากภูมิปัญญาชาวบ้านเองก่อน ก่อให้เกิดประโยชน์กับคนหมู่มาก

นอกจากนี้ยังได้นำเสนอการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. ด้านความคิด เป็นแนวพระราชดำริทางด้านความคิด 9 ประการ คือ 1) เป็นแนวคิดที่ก้าวพ้นพหุสถานความคิดแบบตะวันตก ซึ่งมีอิทธิพลต่อทฤษฎีและวิธีการปฏิบัติทางการพัฒนา 2) เป็นแนวคิดที่ก้าวพ้นพหุสถานความคิดแบบวิภาษวิธี (Dialectical) 3) เป็นแนวคิดที่ปฏิบัติให้เห็นจริงได้ 4) เป็นทฤษฎีที่มีความง่าย ไม่ซับซ้อน คนในทุกระดับสามารถเข้าใจ เข้าถึง และนำไปทำให้เห็นผลจริงทางปฏิบัติได้ 5) เป็นทฤษฎีอาศัยประสบการณ์ของประเทศไทยและลักษณะสภาพแวดล้อม วิถีชีวิต และลักษณะเด่นของความเป็นไทยเป็นพื้นฐาน 6) เป็นแนวคิดที่สมสมัยและเหมาะสมกับจังหวะเวลา 7) เป็นแนวคิดซึ่งแฝงไว้ซึ่งปรัชญาในการดำรงชีพและดำรงชาติ ไม่ใช่เป็นเพียงทฤษฎีทางเศรษฐกิจอย่างเดียวแต่เป็นทฤษฎีแบบบูรณาการ 8) เป็นแนวคิดที่มีพลังในการกระตุ้นผู้ยากไร้ เพราะผู้ปฏิบัติสามารถมีความสุขได้ตามอัตภาพที่เหมาะสมกับสถานะของตน และ 9) เป็นแนวคิดที่ปลอดด้านการเมือง ผลประโยชน์ และอุดมการณ์ จึงเป็นแนวคิดที่มีความเป็นสากล

2. ด้านการเมือง การบริหาร และการปกครอง เป็นกลไกการพัฒนาทางการเมืองของประเทศที่เข้มแข็ง เพราะยึดหลักการของประชาชน โดยประชาชน เพื่อประชาชน

3. ด้านการพัฒนาสังคม เป็นการมองสังคมอย่างเป็นองค์รวม ไม่แยกการพัฒนาออกเป็นส่วน ๆ ดังนั้น จึงมีความเกี่ยวเนื่องกับเศรษฐกิจ วิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณีท้องถิ่น ตลอดจนจิตสำนึกของตน

4. ด้านการวางผังภาคและเมือง สามารถนำไปสู่การวางผังภาค ผังเมือง และผังชนบท

5. ด้านการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้และน้ำ สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ในการวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดิน แหล่งน้ำ การผลิตธัญญาหาร และการเพาะพันธุ์พืช

6. ด้านการเกษตรและการอนุรักษ์พืช

7. ด้านการดำเนินชีวิต การดำเนินชีวิตตามแนวพระราชดำริเป็นการดำเนินชีวิตที่ต้องพึ่งตนเองให้มากที่สุด ใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดผลคุ้มค่าที่สุด ไม่ผลิตและบริโภคเกินกำลัง และมีส่วนร่วมช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

8. ด้านจริยธรรม มุ่งเน้นมรรควิธีของการดำเนินทางสายกลางตามแนวพระพุทธศาสนาผสมกลมกลืนด้วยมิติทางด้านจริยธรรมของการอยู่ร่วมกันของสรรพสิ่ง สงเคราะห์เกื้อกูลพึ่งพาได้

9. ด้านการเรียนรู้และการศึกษา มีลักษณะการเรียนรู้แบบบูรณาการเป็นองค์รวม มีการพัฒนาชีวิตอย่างประหยัด เรียบง่าย สอดคล้องกับวิถีธรรมชาติ ทักษะวิธีการทำงานที่เน้นความเพียรโดยมีเป้าหมายสู่ความพอเพียงบนพื้นฐานของมนุษย์

สุเมธ ตันติเวชกุล และ สุทิน ลี้ยะชาติ (2549) ได้เสนอว่า เศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้กับสังคมทุกระดับ ดังนี้

1. **ระดับคนทุกวัย ทุกศาสนา** สามารถนำเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ ดังนี้ 1) ดำรงชีวิตบนพื้นฐานของการรู้จักตนเอง การคิดพึ่งพาตนเอง และพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันอย่างเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ 2) สอดคล้องกับหลักคำสอนของทุกศาสนาที่ให้ดำเนินชีวิตตามกรอบคุณธรรม 3) ไม่ทำการใด ๆ ที่เบียดเบียนตนเองหรือผู้อื่น 4) ไม่พึ่งพาทำอะไรที่เกินตนเอง 5) รู้จักแบ่งปันช่วยเหลือผู้อื่นตามกำลังของตน และ 6) ดำเนินชีวิตทางสายกลาง

2. **ระดับบุคคล/ ครอบครัว** สามารถนำเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ ดังนี้ 1) สามารถให้ตนเป็นที่พึ่งแห่งตนใน 5 ด้าน ได้แก่ จิตใจ สังคม เทคโนโลยี เศรษฐกิจ และทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม 2) รู้จักคำว่า “พอ” และไม่เบียดเบียนผู้อื่น 3) พยายามพัฒนาตนเองเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งและความชำนาญ และ 4) มีความสุขและความพึงพอใจกับชีวิตที่พอเพียง ยึดเส้นทางสายกลางในการดำรงชีวิต

3. **ระดับเจ้าหน้าที่ของรัฐ** สามารถนำเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ ดังนี้ 1) ต้องมีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญา และความรอบคอบ และ 2) การจัดเตรียมนโยบาย แผนงานหรือโครงการต่าง ๆ ต้องสอดคล้องกับเศรษฐกิจพอเพียง โดยเน้นพัฒนาและแก้ไขปัญหาด้านสังคม เศรษฐกิจ และจิตใจควบคู่กันไป

4. **ระดับนักธุรกิจ** สามารถนำเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ ดังนี้ 1) สามารถกู้เงินมาลงทุนได้ เพื่อให้มีรายได้และต้องสามารถใช้หนี้ได้ 2) ต้องมีคุณธรรม ซื่อสัตย์สุจริต มีความเพียร อดทน และรับผิดชอบต่อสังคม โดยพัฒนาประสิทธิภาพ การผลิต และ 3) รักษาความสมดุลในการแบ่งปันผลประโยชน์ของธุรกิจในระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ได้แก่ พนักงาน บริษัท ผู้บริโภค และสังคมโดยรวม

5. **ระดับนักการเมือง** สามารถนำเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ ดังนี้ 1) กำหนดนโยบาย การออกกฎหมาย และข้อบัญญัติต่าง ๆ หรือดำเนินวิถีทางการเมืองให้ยึดมั่นอยู่บนพื้นฐานของความพอเพียงและผลประโยชน์ของส่วนรวม และ 2) มีทัศนคติและความคิดที่ดีบนพื้นฐานของความพอเพียง สุจริต มีความเพียร และมีสติในการทำกิจการต่าง ๆ

6. **ระดับครูอาจารย์** สามารถนำเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ ดังนี้ 1) ถ่ายทอดปลูกฝังความรู้ความเข้าใจหลักเศรษฐกิจพอเพียงให้เด็กและเยาวชน 2) สอนให้คิดเป็น เข้าใจในหลักเหตุผล และ 3) มีความคิดในเชิงสร้างสรรค์บนพื้นฐานของศีลธรรมและการพัฒนาจิตใจควบคู่กันไป

7. **ระดับชุมชน** สามารถนำเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ ดังนี้ 1) รวมกลุ่มทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม โดยอาศัยภูมิปัญญาและความสามารถของตนและชุมชน 2) มีความเอื้ออาทรระหว่างสมาชิกให้เกิดพลังทางสังคม และ 3) พัฒนาไปสู่เครือข่ายระหว่างชุมชนต่าง ๆ

8. **ระดับรัฐหรือระดับประเทศ** สามารถนำเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ ดังนี้ 1) ชุมชน/ สังคมหลาย ๆ แห่งร่วมมือกันพัฒนาตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง และ 2) วางรากฐานของประเทศให้มีความพอเพียงและพร้อมก่อน จึงค่อย ๆ ดำเนินการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศให้เจริญขึ้นไปตามลำดับ ๆ ต่อไป

9. **ในการกำหนดนโยบายการคลัง** สามารถนำเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ ดังนี้ 1) มีความพอดีไม่มากเกินไปจนกระทบเสถียรภาพไม่น้อยเกินไปจนทำให้เศรษฐกิจซบเซา 2) มีเหตุผลและคล่องตัว 3) ทำอย่างค่อยเป็นค่อยไป ประเมินสถานการณ์รอบคอบ 4) ป้องกันปัญหาก่อนที่จะรุนแรงขึ้น และ 5) ดอกเบี้ยและอัตราแลกเปลี่ยนเงินตราต่างประเทศมีความพอดี ไม่สูงไม่ต่ำจนเกินไป

10. **ในการพัฒนาระบบการศึกษาไทย** สามารถนำเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ ดังนี้ 1) ควรมุ่งไปสู่การทำให้สังคมไทยเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ เพื่อทำให้เกิดสติปัญญาความรอบรู้และศีลธรรมอันจะเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้สังคมดำรงอยู่ได้อย่างเข้มแข็งและพอเพียง 2) สร้างระบบการศึกษาให้กับคนทุกคนตั้งแต่เกิดจนตาย 3) คำนึงถึงคุณภาพและมาตรฐาน และ 4) สร้างภูมิคุ้มกันต่อการเปลี่ยนแปลง

ในส่วนของ สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ (2546) ได้นำเสนอการนำเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในระดับบุคคล ครอบครัว และระดับชุมชน ดังนี้ 1) รายจ่ายสมดุลกับรายรับ 2) ใช้จ่ายอย่างมีเหตุผล/ มีความจำเป็น ไม่ใช้สิ่งของเกินฐานะ/ ใช้ของอย่างคุ้มค่า ประหยัด 3) มีเงินออม/ แบ่งปันผู้อื่น/ทำบุญ 4) มีจิตสาธารณะ มีความเอื้ออาทร 5) มีผู้นำที่ดี มีคุณธรรม มีเมตตาธรรม 6) รู้จักวิเคราะห์ข้อมูลตนเอง 7) มีกระบวนการเรียนรู้ 8) พัฒนากิจกรรบนบนพื้นฐานของศักยภาพของชุมชนเพื่อนำไปสู่การพัฒนาอย่างสมดุล และ 9) มีกระบวนการติดตามและพัฒนาอย่างเป็นพลวัต

3.2 การนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในหน่วยงาน/ องค์กรต่าง ๆ

ได้มีนักวิชาการ นำเสนอแนวทางในการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในหน่วยงาน/ องค์กรต่าง ๆ หลายท่าน อาทิ สุขสรรค์ กันตะบุตร (2550) ได้เสนอแนวปฏิบัติ สำหรับองค์กรแห่ง ความพอเพียง ดังนี้ 1) การมองไกล (Tele-vision) ได้แก่ การคำนึงถึงผลกระทบในระยะยาว การ ตัดสินใจเชิงนโยบาย 2) ให้คุณค่าแก่บุคลากรอย่างจริงจัง ได้แก่ พัฒนาบุคลากรอย่างต่อเนื่อง ให้ โอกาสแสดงฝีมือ 3) จริงใจและปรารถนาดีต่อผู้มีส่วนได้เสีย ได้แก่ เน้นตลาดเพื่อสังคม มองทุก ภาคส่วนประกอบกัน และ 4) ลดความเสี่ยงด้านการมีสินค้าหลากหลาย (บริการหลากหลาย/ รัฐ) ได้แก่ การลงทุนที่หลากหลาย การตลาดที่ผลิตภัณฑ์มีความหลากหลาย

ไพฑูรย์ หาญสามัคคี (2549) เสนอกลยุทธ์ในการเป็นองค์กรแห่งความพอเพียง จะต้องเริ่มต้นที่ตนเอง และองค์กรของตนเองก่อน สร้างความเข้าใจ และความร่วมมือร่วมใจที่จะ ดำเนินการ ดังนี้

1. การปลูกจิตสำนึกและเสริมสร้างทัศนคติและค่านิยมร่วมในการดำเนินชีวิตแบบ พอเพียงและเข้มแข็ง เช่น 1) การประหยัดอดออมด้านค่าใช้จ่ายส่วนตัว 2) การประหยัดด้านการ ใช้ทรัพยากร/ พลังงานในหน่วยงาน 3) การจัดทำบัญชีครัวเรือน 4) การลด/ ละ/ เลิกอบายมุข และ 5) ด้านความซื่อสัตย์สุจริต

2. การรณรงค์เพื่อสร้างความรู้ ความเข้าใจและตระหนักในเรื่องการเป็นองค์กรแห่ง ความพอเพียง วิธีการดำเนินงานเพื่อมุ่งไปสู่องค์กรแห่งความพอเพียงนั้นถือว่าเป็นเรื่องใหญ่ เนื่องจากต้องเปลี่ยนวัฒนธรรมองค์กร ซึ่งจะต้องเกิดความคิด ความเข้าใจและปฏิบัติตนอยู่บน ความพอเพียงของแต่ละบุคคลในองค์กร หรือเป็นการระเบิดจากข้างใน แต่มีกระบวนการที่ ส่งเสริม ดังนี้

2.1 การเรียนรู้สู่เศรษฐกิจพอเพียง โดยเริ่มต้นจาก 1) การเรียนรู้จากแนวคิด ทฤษฎีและการปฏิบัติตามตัวอย่าง ซึ่งจะต้องแสวงหาบุคคลและชุมชนต้นแบบที่สามารถเรียนรู้ ตามได้ 2) การแลกเปลี่ยนเครือข่ายชุมชน ในบางครั้งการมองอยู่ในองค์กรของตนเองนั้นไม่อาจ เห็นได้ชัดเจน ควรมีการศึกษาดูงานองค์กร/ ชุมชนที่เป็นต้นแบบในการนำระบบเศรษฐกิจชุมชนไป ใช้ เพื่อจะได้ซึมซับรับเอาแนวคิดมาปรับใช้ และ 3) การเรียนรู้จากเครื่องมือในระดับชุมชน เช่น การจัดตั้งกลุ่มต่าง ๆ การดำเนินการด้านสหกรณ์ชุมชน บัญชีรายรับ – รายจ่ายของชุมชน

2.2 การปฏิบัติสู่เศรษฐกิจพอเพียง เมื่อได้เรียนรู้แนวคิดแล้วจะได้นำไปปฏิบัติ ตามยุทธศาสตร์แห่งเศรษฐกิจพอเพียง ดังนี้ 1) เลิกอบายมุขทุกประเภท 2) ลดรายจ่าย/ เพิ่มการออม/ แสวงหารายได้เสริมในทางที่ชอบ 3) ควบบริโภคน/ เหลือแจกจ่ายแบ่งปัน 4) การพึ่งพาตนเอง ในชุมชน/ การเสริมสร้างภูมิปัญญาท้องถิ่น 5) การทำธุรกิจแบบพอเพียง โดยคำนึงถึงการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน

กล่าวโดยสรุป การนำเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้นั้นมีอย่างหลากหลาย ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับสภาพและบริบทที่แตกต่างกันออกไป เพราะเศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำไปใช้ให้เกิดขึ้น ได้หลายด้าน โดยต้องพิจารณาตามความเหมาะสมให้สอดคล้องกับเงื่อนไขและสถานะที่เผชิญอยู่

3.3 การนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในการจัดการศึกษาของ สถานศึกษาขั้นพื้นฐาน จากการศึกษาเอกสารและการสืบค้นทางอินเทอร์เน็ต การนำเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในการจัดการศึกษา พบว่า เศรษฐกิจพอเพียงประยุกต์ใช้ได้ในทุก ๆ ด้าน ทั้งเศรษฐกิจ สังคม การศึกษา วัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และการเมือง (สุทธิพันธุ์ บงสุนันท์, 2549) มีหลายรูปแบบไม่มีสูตรสำเร็จ ซึ่งแต่ละภาคส่วนจะไม่เหมือนกันและไม่ควรเหมือนกัน แต่ แต่ละภาคส่วนจะต้องพิจารณาปรับใช้แต่จะเน้นอยู่ 2 อย่าง คือ สมองต่อโลกาภิวัตน์และรองรับการ เปลี่ยนแปลงจากโลกภายนอก (โฆสิต บัณฑิตรัฐ, 2550) ทั้งนี้ เพราะเศรษฐกิจพอเพียงเป็น แนวคิดและปฏิบัติที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการใช้ปัญญาและคุณธรรมในการดำเนินชีวิตและพัฒนา ประเทศ เกิดความพอเพียงทั้งในการคิด การพูด และการกระทำที่ดีงาม สามารถเผชิญรู้เท่าทัน และแก้ไขปัญหาดำรงอยู่ได้ในยุคโลกาภิวัตน์ แต่การนำเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในสถานศึกษาขั้น พื้นฐานนั้นมีทั้งคำแนะนำที่ให้แนวทางการนำเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในด้านต่าง ๆ ของสถานศึกษา ขั้นพื้นฐานอย่างหลากหลาย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพและบริบทที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งการนำเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เกิดได้หลายด้าน สถานศึกษาจะต้องพิจารณาตามความเหมาะสมให้สอดคล้องกับ เงื่อนไขและสถานะที่เผชิญอยู่ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2546) ดังนั้น การนำเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน

ผู้วิจัยจึงนำเสนอใน 2 ลักษณะ คือ การนำเสนอในลักษณะที่มีผู้ให้แนวทางการจัด การศึกษาของสถานศึกษาขั้นพื้นฐานตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง กับบริบทการจัดการศึกษา ของสถานศึกษาขั้นพื้นฐานตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ดังนี้

1. แนวทางการจัดการศึกษาของสถานศึกษาขั้นพื้นฐานตามหลักปรัชญา ของเศรษฐกิจพอเพียง] สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ (2550) เสนอแนวทางการจัด การศึกษาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในสถานศึกษา ควรมุ่งส่งเสริมการเรียนรู้และ

ปลูกฝัง เสริมสร้างให้ผู้เรียนมีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ในการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ดังนี้

1.1 มีความรู้ ความเข้าใจปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และตระหนักในความสำคัญของการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ดังนี้ 1) มีความรู้ ความเข้าใจปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและความเชื่อมโยงกับระบบเศรษฐกิจ 2) มีความรู้ ความเข้าใจในการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง 3) เห็นประโยชน์และตระหนักในความสำคัญของการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และการใช้แนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการพัฒนาตนเอง พัฒนากลุ่ม และพัฒนาสังคม

1.2 มีความรู้และทักษะพื้นฐานในการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ดังนี้ 1) มีความรู้และทักษะพื้นฐานในการดำรงชีวิตและการพัฒนาอาชีพ เช่น การเกษตร การผลิต และจำหน่ายสินค้า การดำเนินธุรกิจ การใช้จ่าย และการออม ฯลฯ 2) ใช้และพัฒนาทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมให้ได้ประโยชน์สูงสุดและยั่งยืน 3) สืบสานและพัฒนาศิลปวัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น และ 4) รักและภาคภูมิใจในความเป็นไทย

1.3 ปฏิบัติตนและดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ดังนี้ 1) ปฏิบัติตนให้มีความพอประมาณ รู้จักการประมาณตน รู้จักศักยภาพของตนที่มีอยู่ 2) ปฏิบัติตนอย่างมีเหตุผล ปฏิบัติสิ่งต่าง ๆ บนพื้นฐานของความเป็นสติปัญญา ยึดทางสายกลางในการปฏิบัติ 3) มีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัวเอง พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ 4) มีความรอบรู้ในเรื่องที่เกี่ยวข้อง สามารถคิดวิเคราะห์และปฏิบัติด้วยความรอบคอบระมัดระวัง 5) ปฏิบัติตนและดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงด้วยความซื่อสัตย์ สุจริต ขยัน อดทน เพียรพยายาม แบ่งปัน มีสติ ปัญญา มีวินัย พึ่งตนเอง แบ่งปัน เอื้ออาทร รับผิดชอบและอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข

นอกจากนี้ ยังได้เสนอแนวทางในการพัฒนาผู้เรียนตามคุณลักษณะอันพึงประสงค์ มีแนวทาง ดังนี้

1. การพัฒนาหลักสูตร สถานศึกษาควรมีการพัฒนาหรือบูรณาการเนื้อหาสาระของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเข้าไปในหลักสูตรสถานศึกษาตามขั้นตอน ดังนี้

1.1 สถานศึกษานำคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียน ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาพิจารณาปรับปรุงหรือเพิ่มเติม วิสัยทัศน์ เป้าหมาย และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียนในหลักสูตรสถานศึกษา

1.2 กลุ่มสาระการเรียนรู้และกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน ปรับปรุง หรือเพิ่มเติม มาตรฐานการเรียนรู้ในแต่ละช่วงชั้น ให้สอดคล้องกับวิสัยทัศน์ เป้าหมาย และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ของหลักสูตรสถานศึกษาที่ปรับปรุง หรือเพิ่มเติม

1.3 กลุ่มสาระการเรียนรู้และกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน ปรับปรุง เพิ่มเติมหรือ จัดทำสาระการเรียนรู้ หน่วยการจัดการเรียนรู้ และแผนการจัดการเรียนรู้ตามลำดับ เพื่อพัฒนา ผู้เรียนให้เป็นไปตามมาตรฐานการเรียนรู้แต่ละช่วงชั้น

2. การจัดการเรียนการสอน สถานศึกษาดำเนินการจัดการเรียนการสอนตามเนื้อหา สาระที่กำหนดไว้ในหลักสูตรอย่างสอดคล้องกับวิถีชีวิตของผู้เรียน เน้นกระบวนการคิดวิเคราะห์ เน้นการปฏิบัติจริง เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติตนที่เหมาะสมในวิถีชีวิตประจำวัน โดยมีแนวทางการ ดำเนินการ ดังนี้

2.1 จัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่เน้นการฝึกทักษะกระบวนการคิด วิเคราะห์ การ จัดการ การเผชิญสถานการณ์ การแก้ปัญหา ฯลฯ ที่เริ่มจากชีวิตประจำวัน และเชื่อมโยงสู่ ครอบครัวยุค สังคม ประเทศชาติ และสังคมโลก

2.2 จัดกระบวนการเรียนรู้ โดยเน้นการทดลองและการปฏิบัติจริงทั้งใน สถานศึกษาและแหล่งเรียนรู้ภายนอกสถานศึกษา ทั้งในรูปของการจัดทำโครงการ โครงงาน และ อื่น ๆ ทั้งการศึกษารายบุคคลและเป็นกลุ่ม

2.3 วัดและประเมินผลการเรียนรู้ให้ครอบคลุมทั้ง 3 ด้าน ได้แก่ 1) ความรู้ (Knowledge) 2) ทักษะ (Process) และ 3) คุณลักษณะอันพึงประสงค์ (Attribute)

3. การจัดบรรยากาศ และสภาพแวดล้อมภายในสถานศึกษา สถานศึกษาดำเนินการจัดบรรยากาศ และสภาพแวดล้อมภายในสถานศึกษาให้เป็นแหล่งเรียนรู้ กระบวนการเรียนรู้ ปลูกฝังหล่อหลอมคุณลักษณะอันพึงประสงค์ และเอื้อต่อกระบวนการจัดการเรียนการสอนตาม หลักสูตรสถานศึกษา โดยมีแนวทางการดำเนินการ ดังนี้

3.1 จัดอาคารสถานที่และสิ่งแวดลอมในโรงเรียนที่เน้นความร่วมมือและ ประโยชน์ใช้สอย เป็นแหล่งเรียนรู้และอนุรักษ์สืบสานทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ศิลปวัฒนธรรม สถาปัตยกรรมของท้องถิ่น และภูมิปัญญาไทย

3.2 กำหนดระเบียบ ธรรมเนียมปฏิบัติในสถานศึกษา ที่ส่งเสริมความมีระเบียบ วินัย เคารพธรรมเนียมปฏิบัติ กฎกติกาของสังคมส่วนร่วม เช่น การเข้าแถว การรับประทานอาหาร การแต่งกาย การใช้ทรัพยากรร่วมกัน ฯลฯ

3.3 ส่งเสริมและพัฒนาบรรยากาศด้านคุณธรรม เช่น การทำบุญ การบริจาค การปฏิบัติกิจทางศาสนา การเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนา การยกย่องส่งเสริมผู้กระทำความดี การส่งเสริมการแบ่งปัน การช่วยเหลือกันและกัน ฯลฯ

3.4 ส่งเสริมการแสวงหาความรู้ และเผยแพร่ความรู้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เช่น การจัดนิทรรศการ การจัดการแข่งขัน การหาความรู้โดยใช้สื่อเทคโนโลยี และอื่น ๆ

3.5 ส่งเสริมการปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างของผู้บริหาร ครู และบุคลากรในสถานศึกษา

3.6 จัดโครงการและกิจกรรมส่งเสริมการปฏิบัติตน และการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

4. การจัดระบบบริหารจัดการของสถานศึกษา สถานศึกษาควรมีการจัดระบบการบริหารจัดการภายในสถานศึกษาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่เอื้อต่อการส่งเสริมการสนับสนุนการจัดการศึกษาตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ดังนี้

4.1 ทบทวน ปรับปรุง พัฒนาโครงสร้างและกระบวนการบริหารจัดการให้สอดคล้องหรือรองรับการจัดการศึกษาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยเน้นการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาล มีความพอประมาณ มีเหตุผล และมีภูมิคุ้มกันที่พร้อมรับการเปลี่ยนแปลง

4.2 กำหนดนโยบาย แผนงาน โครงการ และกิจกรรม และการปรับปรุงเพิ่มเติมหรือจัดทำแผนกลยุทธ์ และแผนปฏิบัติงานของสถานศึกษาให้ครอบคลุมการพัฒนาการศึกษาตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของสถานศึกษา มีการดำเนินการตามแผนอย่างมีระบบ และมีการติดตามประเมินผลอย่างต่อเนื่อง

4.3 พัฒนาบุคลากร ทั้งผู้บริหาร ครู และกรรมการสถานศึกษาให้มีความรู้ความเข้าใจปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มีความพร้อมในการดำเนินการตามระบบการบริหารจัดการที่เปลี่ยนแปลง และการจัดการศึกษาตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของสถานศึกษา รวมทั้งดำเนินชีวิตตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

4.4 จัดระบบการนิเทศการศึกษาภายในสถานศึกษา เพื่อพัฒนาระบบการบริหารจัดการและกระบวนการเรียนการสอนให้เอื้อต่อการจัดการศึกษาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

5. การให้ผู้ปกครองและชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของสถานศึกษา ในขั้นตอนสำคัญทุกขั้นตอนตามแนวทาง ดังนี้ 1) ร่วมกำหนดแนวนโยบายและการวางแผน 2) ร่วมให้ข้อคิดเห็น ข้อเสนอแนะในกระบวนการพัฒนาหลักสูตร 3) ร่วมจัดกิจกรรมการเรียนการสอน และการจัดสภาพและบรรยากาศภายในสถานศึกษา และ 4) ส่งเสริมการเรียนรู้และการปฏิบัติตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในสถานศึกษา ที่บ้าน และสถานที่อื่น ๆ

6. การติดตามและประเมินผลการจัดการศึกษา โดยมีแนวทางดำเนินการ ดังนี้

6.1 ติดตามและประเมินคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียน โดยพิจารณาจาก 1) ผลการทดสอบความรู้ ความเข้าใจพื้นฐานปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง 2) ผลงานและการปฏิบัติกิจกรรมของผู้เรียน 3) การปฏิบัติตนในชีวิตประจำวันของผู้เรียน 4) ผลการประเมินโดยผู้ประเมินภายนอกหรือผู้มีส่วนได้เสียจากทุกภาคส่วน

6.2 ติดตามและประเมินความเหมาะสมของการดำเนินการในกระบวนการขั้นตอนและกิจกรรมการดำเนินการในด้านการพัฒนาหลักสูตร การจัดการเรียนการสอน การจัดบรรยากาศและสภาพแวดล้อม การจัดระบบการบริหารจัดการ การให้ผู้ปกครองและชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของสถานศึกษา และการประเมินคุณลักษณะของผู้เรียนอันพึงประสงค์

6.3 จัดให้ระบบการรายงานผลการดำเนินการเป็นระยะ ๆ ทั้งการรายงานภายในสถานศึกษา การรายงานต่อสาธารณชน และการรายงานหน่วยงานต้นสังกัดตามลำดับ (สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ, 2550)

ขั้นตอนการดำเนินการตามแนวทางการนำเศรษฐกิจพอเพียงไปจัดการศึกษาในสถานศึกษามีขั้นตอนในการดำเนินการ ดังนี้

1. กำหนดนโยบายการจัดการศึกษาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นนโยบายสำคัญของสถานศึกษา

2. พัฒนาความรู้ ความเข้าใจแก่บุคลากรทั้งผู้บริหาร ครู และคณะกรรมการสถานศึกษา และส่งเสริมให้ปฏิบัติตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

3. ประชาสัมพันธ์เผยแพร่ความรู้ ความเข้าใจแก่ผู้เกี่ยวข้องอื่น ๆ

4. ทบทวนหรือปรับปรุงโครงสร้าง และพัฒนาการบริหารจัดการตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

5. จัดทำ ปรับปรุงหรือเพิ่มเติมโครงการ กิจกรรม และปรับแผนกลยุทธ์ และแผนปฏิบัติการของสถานศึกษา

6. ปรับปรุงและพัฒนาหลักสูตรของสถานศึกษา
7. จัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรของสถานศึกษา
8. เสริมสร้างบรรยากาศ และสภาพแวดล้อมให้เอื้อต่อการจัดการเรียนรู้
9. จัดระบบนิเทศ ติดตาม ประเมินผล และรายงานผลการดำเนินการ
10. ให้ผู้ปกครองและชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาในขั้นตอนสำคัญ

ทุกขั้นตอน

ทางด้าน สำนักเขตตรวจราชการที่ 13 (2550) ได้ทำวิจัยการติดตามประเมินผลการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ในสถานศึกษาตามนโยบายการขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่สถานศึกษา เพื่อต้องการทราบว่าสถานศึกษาได้นำไปปฏิบัติในลักษณะกิจกรรมโครงการเช่นใด และมีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ที่สถานศึกษาดำเนินการตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่เด่นชัดเป็นรูปธรรม สามารถเผยแพร่ให้สถานศึกษาและผู้สนใจนำไปปรับใช้เพื่อประโยชน์ในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ได้ตามความเหมาะสม ผลการติดตามประเมินผล พบว่า สถานศึกษาที่มีการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ในสถานศึกษา ได้นำกิจกรรม/ โครงการที่เกี่ยวข้องกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้มากที่สุด โดยเรียงตามลำดับ ดังนี้

ด้านที่ 1 การนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตของผู้บริหารและครู พบว่า กิจกรรม/ โครงการที่มีการปฏิบัติมากที่สุด 5 อันดับ ได้แก่ กิจกรรม/โครงการที่มีชื่อหรือลักษณะ ดังนี้ 1) แบบอย่างที่ดีมีค่ามากกว่าคำสอน 2) แบบอย่างวิถีพอเพียง หลีกเลียงความจน 3) อยู่แบบพอเพียงด้วยวิถีไทย 4) ตามรอยพ่ออย่างพอเพียง 5) คุณธรรมนำชีวิตสู่ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งหมายความว่า สถานศึกษากลุ่มตัวอย่างที่นำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ที่ประสบความสำเร็จก็เพราะผู้บริหารและครูได้ดำเนินชีวิตแบบพอเพียงเป็นแบบอย่างให้กับนักเรียนและชุมชน สถานศึกษาเหล่านี้จึงได้รับการยอมรับในระดับเขตพื้นที่การศึกษาและระดับเขตตรวจราชการ

ด้านที่ 2 การนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ด้านกระบวนการบริหารจัดการในสถานศึกษา พบว่า กิจกรรม/ โครงการที่มีการปฏิบัติมากที่สุด 5 อันดับ ได้แก่ กิจกรรม/โครงการที่มีชื่อหรือลักษณะ ดังนี้ 1) การบริหารจัดการสถานศึกษาตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง 2) การบริหารจัดการที่พอเพียง 3) การพัฒนาโรงเรียนสู่ความเป็นเลิศ 4) การพัฒนาครูสู่การจัดทำวิจัยในชั้นเรียน 5) การดูแลช่วยเหลือนักเรียนทั้งระบบ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าสถานศึกษากลุ่มตัวอย่างได้ให้ความสำคัญในการบริหารจัดการแบบพอเพียงพยายามบริหาร

จัดการ โดยยึดหลักการใช้ทรัพยากรให้คุ้มค่าและตามหลักธรรมาภิบาล จึงเป็นที่ยอมรับในระดับเขตพื้นที่การศึกษาและเขตตรวจราชการเป็นอย่างดี

ด้านที่ 3 การนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน พบว่า กิจกรรม/ โครงการที่มีการปฏิบัติมากที่สุด 5 อันดับ ได้แก่กิจกรรม/ โครงการที่มีชื่อหรือลักษณะ ดังนี้ 1) โครงการเกษตรทฤษฎีใหม่ 2) เกษตรอินทรีย์ในโรงเรียน 3) การจัดการเรียนรู้เกษตรอินทรีย์ 4) เกษตรเพื่ออาหารกลางวัน 5) อาหารกลางวันแบบยั่งยืน ซึ่งสรุปได้ว่าสถานศึกษาเหล่านี้ได้นำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในกิจกรรม/ โครงการเกี่ยวกับการเกษตรเป็นส่วนมาก เพราะเป็นเรื่องที่ใกล้ตัวเด็กในชุมชน เป็นเรื่องที่สุดคล้องกับวิถีชีวิตและสามารถนำไปปฏิบัติจริงในชีวิตประจำวัน อันเป็นการพัฒนาทั้งในระดับบุคคล และขยายผลไปเป็นการพัฒนาระดับองค์กรที่ยั่งยืนได้

ทุกกิจกรรม/ โครงการ สถานศึกษาได้ดำเนินการโดยยึดหลักการปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง คือ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี ทั้งในด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม โดยมีเงื่อนไข 2 ประการ คือ ความรอบรู้ และหลักคุณธรรมในการดำเนินชีวิต ซึ่งสถานศึกษาทุกแห่งสามารถยกหลักการขึ้นมาอธิบายประกอบได้ตามสมควร

สำหรับแนวทางการจัดการศึกษาตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงอาจพิจารณาแนวทางการดำเนินการได้ ดังนี้ (สุชาดา นันทะไชย, 2551)

1. การจัดสภาพแวดล้อมและบรรยากาศในการเรียนรู้ บรรยากาศและสิ่งแวดล้อมเป็นองค์ประกอบที่สำคัญองค์ประกอบหนึ่งในบัญญัติ 10 ประการ อาจพิจารณาแนวทางการดำเนินการจัดสิ่งแวดล้อมและบรรยากาศในการเรียนรู้ที่เอื้อต่อการพัฒนาการเรียนรู้ของผู้เรียนให้สอดคล้องกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงได้ ดังต่อไปนี้

1.1 การจัดสภาพแวดล้อมทั่วไปทางกายภาพ ประกอบด้วยอาคารสถานที่ ห้องเรียน สถานที่อำนวยความสะดวกอื่น ๆ ในโรงเรียนบริเวณรอบ ๆ โรงเรียนและสภาพแวดล้อมทั่วไป ควรจัดสภาพให้มีความเป็นธรรมชาติที่ผสมกลมกลืนกับความทันสมัย และความเป็นไปของท้องถิ่น ช่วยให้นักเรียนคุ้นเคย เคยชินกับบรรยากาศที่อ่อนโยน นุ่มนวล จนซึมซับสภาวะแวดล้อมที่ซึมนั้นไปสู่จิต จินตนาการกลายเป็นกิจนิสัยของตนเองที่ชื่นชม ชื่นชอบความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความยั่งยืนของธรรมชาติ ต้นไม้ สายน้ำ/ แหล่งน้ำ และบรรยากาศที่สุขสงบ อันเป็นแนวทางการปลูกฝังและส่งเสริมคุณลักษณะนิสัยศรัทธาในค่านิยมความเหมาะสม กลมกลืนของสภาพแวดล้อม สุนทรียภาพ ความสะอาด ความมีระเบียบวินัย ซึ่งจะเป็นพื้นฐานการนำไปสู่ค่านิยมการรู้จักที่จะไฝหาความรู้ เพื่อระวังรักษาและพัฒนาให้สิ่งแวดล้อมที่รกรักนั้นอยู่ในสภาพที่ดี

ไปยาวนาน ดังนั้น อาคารเรียน ห้องเรียน จึงต้องมีการพัฒนาให้มีสีสันทันอ่อนโยน นุ่มนวล มีช่องแสง ช่องลม ที่ให้ความสว่าง สดชื่น มีการตกแต่งด้วยรูปภาพ ไม้กระถาง ชุ่มระแนงไม้เลื้อยที่เป็นมุมสงบ บริเวณรอบโรงเรียนควรมีข้อความกระตุ้นให้เกิดการคิดปลูกจิตสำนึกและเฝ้าหาคำตอบทั้งในด้านความรู้ทั่วไปและค่านิยมคุณธรรมเพื่อสร้างบรรยากาศของสังคมแห่งการเรียนรู้

1.2 การสร้างบรรยากาศในการเรียน บรรยากาศในชั้นเรียนก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งซึ่งมีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ของผู้เรียนโดยตรง บรรยากาศในการเรียนที่ดี มีความสุข สนุกสนาน ครูนักเรียนมีรอยยิ้มและเสียงหัวเราะเป็นบรรยากาศที่ผ่อนคลายไม่ตึงเครียดจะนำไปสู่บรรยากาศที่เกิดความรัก ความอบอุ่น ความศรัทธา ความไว้วางใจ ความเชื่อมั่น สร้างเสริมปฏิสัมพันธ์ที่ดีระหว่างครูและนักเรียน นักเรียนกับนักเรียนในชั้นเรียนด้วยหลักการของการได้รับการยอมรับ การยกย่องชมเชย การเปิดโอกาสการมีส่วนร่วม ความสามัคคี ความรับผิดชอบต่อตนเองและต่อกลุ่ม ความเอื้ออาทร ความซื่อสัตย์ ความพากเพียร ความอดทน และที่สำคัญยิ่ง คือ บรรยากาศที่ส่งเสริมปัญญาด้วยการกระตุ้นกระบวนการคิด การรับ/ แลก/ เลือกแนวทางการตัดสินใจอย่างประนีประนอมในกลุ่มที่หลากหลาย การใช้เหตุผลแทนอารมณ์ การคำนึงถึงผลที่ติดตามมา การสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ที่ส่งเสริมความสัมพันธ์อันดีเช่นนี้จะนำไปสู่การสร้างฐานนิสัยให้คุ้นเคยกับค่านิยมตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

2. การจัดการเรียนการสอน การนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปสู่กระบวนการเรียนรู้ในโรงเรียนอาจสามารถดำเนินการได้ ดังต่อไปนี้

2.1 การจัดหลักสูตรสถานศึกษา สถานศึกษาควรมีการกำหนดคุณลักษณะอันพึงประสงค์ตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง อันได้แก่ ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไป โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่น การผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ ความมีเหตุผลหมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงนั้นจะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ อย่างรอบคอบ การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นทั้งในอนาคตอันใกล้และไกล ค่านิยมการมีความรู้คู่คุณธรรม นอกจากนี้ สถานศึกษายังสามารถจัดทำสาระหลักสูตรสถานศึกษา โดยใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นฐานการคิดจัดทำสาระที่สอดคล้องกับสภาพผู้เรียนและท้องถิ่น

2.2 การจัดหน่วยการเรียนรู้สถานศึกษา สถานศึกษาสามารถบูรณาการปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่ประกอบด้วย 3 ห่วง 2 เงื่อนไข เข้าไปในหน่วยการเรียนรู้ทุกชั้น และทุกกลุ่มสาระหรือจัดเป็นหน่วยการเรียนรู้เฉพาะเรื่อง อาทิเช่น หน่วยการเรียนรู้การพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงเพิ่มไว้ในกลุ่มการพัฒนาผู้เรียนในทุกระดับชั้น นอกจากนี้ สถานศึกษายังอาจจัดกิจกรรม/ การเรียนรู้ที่สอดคล้องกับวิถีภูมิ ประสพการณ์ และสภาพความเป็นอยู่ของชีวิตนักเรียนแต่ละคนแต่ละครอบครัว โดยคำนึงถึงภูมิสังคมในแต่ละท้องถิ่น และนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นกรอบแนวคิดในการจัดกิจกรรม รูปแบบในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ อาจเป็นการจัดกิจกรรมการเรียนรู้แบบโครงงาน ซึ่งเป็นการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญและอยู่บนพื้นฐานของการเรียนรู้สภาพจริงในท้องถิ่น เป็นการฝึกให้นักเรียนได้คิดค้นคว้าหาคำตอบด้วยตนเอง การเรียนรู้โดยโครงงานอาจเป็นลักษณะโครงงานประเภทสำรวจรวบรวมข้อมูลหรือปัญหาที่มีอยู่ในชุมชน เช่น การสำรวจปัญหาสิ่งแวดล้อมในชุมชน โครงงานประเภทการทดลอง เช่น การทำสบู่จากสมุนไพรไทย โครงงานประเภทสิ่งประดิษฐ์เครื่องมือเครื่องใช้หรืออุปกรณ์ต่าง ๆ การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในแต่ละโครงงาน ครูควรกระตุ้นให้นักเรียนนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นฐานการคิดหรือเป็นหลักการพิจารณาเพื่อตรวจสอบความเป็นไปได้ในการปฏิบัติ ทั้งในลักษณะเป็นรายบุคคล เป็นกลุ่มสมาชิกเพื่อน กลุ่มสมาชิกครอบครัว การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ดังกล่าวสถานศึกษาควรประสานร่วมมือกับชุมชนท้องถิ่นและสังคมในทุกระดับในการจัดการเรียนรู้จากสภาพจริงที่เป็นอยู่ โดยการเรียนรู้ อาจเกิดจากการศึกษาแบบอย่างที่มีอยู่แล้วหรือเกิดจากการระดมความคิดร่วมกันระหว่างครู นักเรียน ผู้ปกครอง ผู้นำชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่น ร่วมกันพัฒนาโครงการต่าง ๆ ที่สอดคล้องเหมาะสมกับภูมิสังคมของโรงเรียน ชุมชน โดยเชื่อมโยงกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ทั้งนี้ กระบวนการจัดการเรียนรู้ควรเริ่มต้นจากการฝึกให้นักเรียนคิดค้นเหตุผลของตนเองแลกเปลี่ยนการเรียนรู้ และรับเหตุผลจากผู้อื่น/ กลุ่มด้วยกระบวนการคิดเชิงวิจารณ์ญาณ ซึ่งจะเป็นการปลูกฝังคุณลักษณะของการคิด วิเคราะห์ วิเคราะห์สถานการณ์ด้วยเหตุด้วยผล การรู้จักไตร่ตรอง ความรอบคอบ ความระมัดระวัง อันจะเป็นพื้นฐานนำไปสู่การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง การปลูกฝังการรู้จักพึ่งพาตนเองในเบื้องต้นโดยอาศัยหลักความรู้ควบคู่ไปกับคุณธรรม ความซื่อสัตย์ ความเพียร และใช้ปัญญาในการพิจารณาสิ่งต่าง ๆ อย่างพอดี ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ครูควรเปิดโอกาสให้นักเรียนมีส่วนร่วมในการวางแผนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่สามารถเชื่อมโยงกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในสาระการเรียนรู้ต่าง ๆ ด้วย

2.3 การจัดกิจกรรมสร้างเสริมคุณธรรมจริยธรรม เพื่อปลูกฝังและสร้างเสริมลักษณะนิสัยที่สอดคล้องกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง การจัดกิจกรรมอาจเป็นกิจกรรมเสริมเนื้อหาสาระตามหลักสูตรหรือกิจกรรมประจำวัน ประจำสัปดาห์ ประจำปี ลักษณะกิจกรรมควรเป็นกิจกรรมที่กระทำเพื่อปลูกฝังให้ซึมซับกับลักษณะนิสัยของความพอเพียง ความพอประมาณ ความมีเหตุมีผล การคิดใคร่ครวญถึงผลที่เกิดจากการกระทำต่าง ๆ ความซื่อสัตย์ ความ پاکเพียรพยายาม ความอดทน ความรอบรู้ ความรอบคอบ ความระมัดระวัง ความรักในสิ่งแวดล้อมและท้องถิ่น ฯลฯ การสร้างเสริมคุณลักษณะดังกล่าวเป็นการสร้างพื้นฐานจิตใจให้คุ้นเคยกับหลักของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

2.4 การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนข้อมูลสารสนเทศ เป็นการจัดการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับกระแสโลกาภิวัตน์และการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วของระบบข้อมูลสารสนเทศ อันจะเป็นพื้นฐานการเตรียมพร้อมให้ประเทศไทย รวมถึงคนไทยทุกคนได้รับการพัฒนาและเรียนรู้ร่วมกันในการรู้จักเลือกข้อมูลที่เป็นประโยชน์และสามารถพัฒนาได้ตามสภาพบรรยากาศแวดล้อม ความพร้อมของสังคมไทยด้วยความพอดี มิใช่ลอกเลียนแบบรับเอามาใช้ กับสังคมไทยอย่างไม่รู้เป้าหมายที่แท้จริงของวิทยาการนั้น ๆ แนวคิดการจัดการเรียนการสอนข้อมูลสารสนเทศดังกล่าวเป็นหลักการที่สอดคล้องกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงอย่างชัดเจน ดังนั้น การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนข้อมูลสารสนเทศเพื่อส่งเสริมให้นักเรียนคุ้นเคยกับการรู้จักเลือก/รับข้อมูลที่เป็นประโยชน์ และพัฒนาให้เป็นวิธีที่ใช้กับวิถีชีวิตในสังคมไทยได้อย่างพอดี

3. การพัฒนาบุคลากร แนวทางการพัฒนาบุคลากรเพื่อนำไปสู่การจัดการศึกษาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง อาจสามารถดำเนินการได้ ดังนี้

3.1 สร้างความเข้าใจในหลักการแนวคิดของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ในหมู่ผู้บริหาร ครู บุคลากร ตลอดจนชุมชนชนด้วยการขอข้อมูลสารสนเทศ สื่อสิ่งพิมพ์ ซีดีรอมหรือเชิญผู้ทรงคุณวุฒิมาให้ความรู้

3.2 สร้างเครือข่ายกับโรงเรียนเศรษฐกิจพอเพียงที่เป็นโรงเรียนนำร่อง เพื่อนำไปสู่การพัฒนาบุคลากรและแนวทางการจัดการศึกษา

3.3 จัดการศึกษาตามโรงเรียนที่มีการจัดกิจกรรมโครงการตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง

3.4 สถานศึกษาและชุมชนร่วมกันกำหนดคุณลักษณะสำคัญของผู้ที่ดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อไปสู่การพัฒนาคุณลักษณะดังกล่าวกับผู้บริหารสถานศึกษา ครู และบุคลากร นักเรียน ตลอดจนสมาชิกในชุมชน

4. **การบริหารจัดการ** แนวทางการดำเนินงานในการบริหารจัดการให้เป็นสถานศึกษาที่ใช้เศรษฐกิจพอเพียง อาจสามารถดำเนินงานได้ ดังนี้

4.1 กำหนดแนวคิดของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไว้ในวิสัยทัศน์ของโรงเรียน

4.2 จัดตั้งคณะกรรมการโครงการเศรษฐกิจพอเพียงในโรงเรียนที่รับผิดชอบการพิจารณาดำเนินการจัดการเรียนการสอนเศรษฐกิจในรูปแบบต่าง ๆ หรือจัดตั้งศูนย์ศึกษาเศรษฐกิจพอเพียง

4.3 สำนักรวบรวมสภาพปัจจุบัน และปัญหาของโรงเรียนและชุมชนเพื่อกำหนดเป็นแผนงานโครงการและแผนปฏิบัติงานภายใต้กรอบแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

4.4 กำหนดนโยบายให้มีการดำเนินกิจกรรมโครงการต่าง ๆ โดยให้ผู้ปกครองชุมชนและนักเรียนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงาน

4.5 สนับสนุนติดตาม ประเมินผล และพัฒนาอย่างต่อเนื่อง โดยเน้นความมั่นคงและยั่งยืน

4.6 ประชาสัมพันธ์แนวคิดและเผยแพร่ผลงานให้ผู้ปกครองและชุมชนทราบและมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน

4.7 แสวงหาความร่วมมือ ความช่วยเหลือจากหน่วยงานในชุมชนและหน่วยงานอื่นทั้งภาครัฐและเอกชน

ทางด้าน กระทรวงศึกษาธิการ (2550) นำแนวปฏิบัติในการทรงงานมาเป็นแนวทางในการจัดทำหลักสูตรที่บูรณาการปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งทำให้หลักสูตรมีลักษณะ ดังนี้

1. **ดำเนินการอย่างเป็นขั้นตอน** โดยคัดเลือกโรงเรียนเครือข่ายปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในภูมิภาคต่าง ๆ ขึ้น ซึ่งเป็นโรงเรียนที่มีกิจกรรมทั้งในและนอกหลักสูตรที่สอดคล้องกับแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงหรือมีกิจกรรมที่สนับสนุนให้เด็กได้พัฒนาตนเองทั้งในคุณธรรมและความรู้

2. **เน้นกระบวนการมีส่วนร่วม** ที่เปิดโอกาสให้เจ้าหน้าที่และครูที่อยู่ในแวดวงการศึกษา ซึ่งเป็นผู้ที่ต้องนำหลักสูตรนี้ไปใช้การปฏิบัติจริงได้ร่วมกันระดมสติปัญญาและประสบการณ์แสดงความคิดเห็นและมีส่วนร่วมในการวางแผน เนื้อหาการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเข้าไปสอดแทรกในส่วนหนึ่งของหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานร่วมกันยกกว้างตัวอย่าง

การบูรณาการปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงออกมาให้โรงเรียนอาสาสมัครและเครือข่ายที่สนใจนำไปทดลองใช้ เพื่อฟังเสียงประชาพิจารณ์ไว้เป็นข้อมูลประกอบการปรับแก้ไขให้ดีขึ้นต่อไป

3. ดำเนินการโดยเริ่มจากจุดเล็ก ๆ ก่อน ดังจะเห็นได้ว่า หลังจากการสัมภาษณ์จะมีการทดลองนำร่างหลักสูตรดังกล่าวไปใช้ในโรงเรียนนาร่องที่สนใจเข้ามาเป็นอาสาสมัครก่อนขยายผลไปใช้ในโรงเรียนอื่น ๆ ทั่วประเทศ นอกจากนี้ จะปลูกฝังปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเข้าไปไว้ในมาตรฐานการเรียนรู้ในกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม เพื่อแสดงให้เห็นว่า ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงนี้ได้ผ่านกิจกรรมและพฤติกรรมที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันและสังคมรอบ ๆ ตัว เพื่อเป็นฐานสำหรับการมีความคิดเป็นองค์รวมให้เด็กได้ตระหนักถึงความเกี่ยวพันกันระหว่างตัวเด็กและสิ่งแวดล้อมในสังคมที่เด็กเป็นสมาชิกอยู่ นับเป็นรากฐานที่สำคัญของการปลูกฝังความรู้ ความเข้าใจแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

4. พัฒนาเนื้อหาสาระการเรียนรู้ตามสภาพศักยภาพของผู้เรียน โดยสอดคล้องเนื้อหาการเรียนการสอนเกี่ยวกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงผ่านกิจกรรม ทั้งในและนอกห้องเรียนตามระดับความรู้ความสามารถของเด็กในแต่ละช่วงชั้น

โครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (UNDP) (2547) ตระหนักถึงคุณค่าของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่สามารถใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาประเทศให้ก้าวทันกับความก้าวหน้าในยุคโลกาภิวัตน์ อันเนื่องมาจากได้มีการดำเนินการที่เกิดผลเป็นรูปธรรมแล้ว ทั้งในทุกภาคส่วนสังคมไทยให้เดินหน้าต่อไป เพื่อที่จะขับเคลื่อนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมประเทศ ให้มีการเจริญเติบโตอย่างมีประสิทธิภาพอย่างยั่งยืน จึงสรุปประเด็นและสาระสำคัญข้อเสนอการปฏิบัติตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงโดยให้มีการปลูกฝังจิตสำนึกที่พอเพียงซึ่งจำเป็นต้องมีการปรับเปลี่ยนค่านิยมและความคิดเพื่อให้เอื้อต่อการพัฒนาคน ดังนี้

1. พัฒนาบุคลากรด้านการศึกษา ให้มีความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

2. สร้างแรงจูงใจในระบบการจัดการศึกษาให้บุคลากรสนใจและอยากที่จะปฏิบัติตนและหน้าที่ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

3. ขยายรูปแบบการบริหารและจัดการสถานศึกษาโดยใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงให้กว้างขวางและครอบคลุมมิติต่าง ๆ ให้มากขึ้น

4. หารูปแบบและวิธีการส่งเสริมการเรียนรู้เรื่องปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงผ่านสื่อมวลชน รวมทั้งเพิ่มเวลาให้กับรายการที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับประเด็นสังคมและการมีส่วนร่วมของประชาชนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

5. สร้างการยอมรับในสังคมต่อบุคคลในชุมชนภาคธุรกิจ ภาครัฐ และภาคอื่น ๆ ที่ประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดีการใช้ชีวิตแบบปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

ประเวศ วะสี (2544) ได้เสนอแนวทางเสริมสร้างคุณธรรมนำความรู้ และปฏิบัติตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมีแนวทาง ดังนี้

ขั้นที่ 1 ร่วมกันเรียนรู้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับโรงเรียน ตั้งแต่คณะกรรมการสถานศึกษา ผู้บริหารโรงเรียน ครูอาจารย์ ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายควรได้ร่วมกันศึกษาเรียนรู้สร้างความเข้าใจในสาระสำคัญ ความหมายคุณค่าประโยชน์ของคุณธรรมนำความรู้และค่านิยมปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง จนเกิดตระหนักสำนึกในความสำคัญว่าเป็นทางรอดทางเดียวของสังคมไทย รวมทั้งเป็นวิถีชีวิต วัฒนธรรมไทยดั้งเดิมที่ถูกกลืนเล็ดลื่นไป เนื่องจากถูกกระแสทุนนิยม วัตถุนิยม บริโภคนิยมถาโถมเข้ามาอย่างรุนแรงจนชนชั้นหลังลืมนาน จำเป็นต้องร่วมมือร่วมใจฟื้นฟูขึ้นมาใหม่

ขั้นที่ 2 กำหนดเป้าหมายการพัฒนา ร่วมกันกำหนดเป้าหมายในการเสริมสร้างพัฒนาคุณธรรมและค่านิยมปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่เหมาะสมกับสภาพปัญหา บริบท ความสามารถ ความพร้อม วัฒนธรรม องค์การ ฯลฯ เช่น พึ่งตนเอง เรียนรู้ และพัฒนาต่อเนื่อง รับผิดชอบ วินัยใช้เหตุผล ประมาทตน ทุกคนมีส่วนร่วมคำนึงถึงประโยชน์ต่อส่วนรวม ฯลฯ

ขั้นที่ 3 วิเคราะห์สภาพปัญหาผู้เรียน ร่วมกันสังเกตจำแนกพฤติกรรม คุณลักษณะ และทักษะของผู้เรียน ทั้งส่วนที่ใช่และไม่ใช่ สอดคล้องหรือไม่สอดคล้องกับเป้าหมายที่กำหนด วิเคราะห์ ทั้งลักษณะของปัญหาสาเหตุแห่งปัญหา ปัจจัยหลัก ปัจจัยเอื้อ ผลลัพธ์ และผลกระทบที่มีต่อผู้เรียน ผู้เกี่ยวข้อง และสังคม เพื่อให้เกิดความตระหนักและกระจ่างในปัญหา เกิดฉันทะหรือแรงบันดาลใจที่จะร่วมกันแก้ปัญหา

ขั้นที่ 4 วิเคราะห์ ประเมิน จำแนก ปัจจัย กระบวนการของโรงเรียน ร่วมกันเปิดใจวิเคราะห์ประเมินปัจจัย กระบวนการทั้งสิ้นทั้งมวลของโรงเรียน จำแนกให้ได้ว่าสิ่งใดเอื้อหรือไม่เอื้อต่อการพัฒนา สิ่งใดจัดว่ามีคุณค่าควรแก่การรักษา สิ่งใดต้องเลิกรา ปรับเปลี่ยนคิดใหม่ ทำใหม่ เช่น อยากให้ผู้เรียนพึ่งตนเองแต่ได้จัดการเรียนรู้ให้นักเรียนเรียนรู้ในลักษณะของการพึ่งตนเองใหม่ ครูอาจารย์ ผู้บริหารเป็นตัวอย่างที่ดีของการพึ่งตนเองหรือเปล่า การวิเคราะห์ควรครอบคลุมทุกองค์ประกอบย่อยในทุกระบบของโรงเรียน เช่น ผู้บริหารโรงเรียน ครูผู้สอน (คุณลักษณะ ทักษะ เจตคติ บทบาทท่าทาง รูปแบบการดำเนินชีวิต) การจัดการเรียนรู้ การจัดสภาพบรรยากาศ การลงโทษ ให้อาหาร การจัดการกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน การจัดประสบการณ์เสริมการเรียนรู้

ขั้นที่ 5 ร่วมกันกำหนดตัวชี้วัด กำหนดตัวชี้วัดแสดงความสำเร็จของการพัฒนาตามลำดับขั้น ทั้งด้านคุณภาพผู้เรียน ปัจจัย กระบวนการ เพื่อช่วยให้ทุกคนมองเห็นภาพงานตลอดแนว โดยระยะเวลาการพัฒนาหรือวันเดือนปีที่ผลสำเร็จจะปรากฏชัดเจน

ขั้นที่ 6 พัฒนาระบบ (ประยุกต์จากแนวทางของ TOPSTAR) พัฒนาทุกระบบทั้งระบบหลักและระบบสนับสนุนของโรงเรียนที่เชื่อว่า มีส่วนในการเสริมสร้างคุณภาพผู้เรียน ระบบข้อมูล ระบบ กระบวนการสำคัญวิธีการมาตรฐาน ตัวชี้วัด เกณฑ์ ชื่อแบบบันทึกมาตรฐาน ความสอดคล้องขององค์ประกอบ ข้อกำหนด

ขั้นที่ 7 นำระบบสู่การปฏิบัติ กำหนดแนวทางนำระบบสู่การปฏิบัติ จัดทำระเบียบปฏิบัติการความมุ่งหมายของระบบ ขอบข่าย คำจำกัดความ ความรับผิดชอบ รายละเอียดของการปฏิบัติ บันทึกมาตรฐาน เขียนคู่มือระบบ เพื่อทำแนวปฏิบัติให้เป็นรูปธรรมให้ทุกฝ่ายรับรู้และเข้าใจตรงกัน ระบบข้อมูล ระบบ วัน เดือน ปี ที่ใช้ ความหมาย วัตถุประสงค์ ขอบข่าย นิยามศัพท์ ความรับผิดชอบ วิธีการปฏิบัติ บันทึกมาตรฐาน

ขั้นที่ 8 ปฏิบัติจริง เรียนรู้ และพัฒนาร่วมกันอย่างต่อเนื่อง ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ร่วมกันปฏิบัติงานตามบทบาทหน้าที่ อย่างต่อเนื่อง เข้มแข็ง จริงจัง จริงใจ ประเมิน ปรับปรุง เรียนรู้ และพัฒนาด้วยกัน ขึ้นชมความสำเร็จและภาคภูมิใจร่วมกัน ถ้าบุคลากรทุกฝ่ายของโรงเรียนเป็นแบบอย่างที่ดี มีรูปแบบการดำเนินชีวิตและแสดงออกถึงความสัมพันธ์ต่อสรรพสิ่ง โดยยึดหลักคุณธรรม หลักความพอเพียง ในทุกเรื่องทุกอย่าง โรงเรียนมีระบบการบริหาร การจัดการเรียนรู้ ฯลฯ ที่มีประสิทธิภาพสอดคล้องเกื้อหนุนให้เกิดการพัฒนาคุณธรรมและค่านิยม เศรษฐกิจพอเพียง มีบรรยากาศที่เอื้อให้นักเรียนเรียนรู้และฝึกฝนพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง จริงจังตามสภาพปกติ ด้วยการใช้สติปัญญาคิดพิจารณาเหตุผล ความถูกต้องเหมาะสมด้วยตนเองปฏิบัติด้วยความจริงใจเต็มใจ อิ่มเอมใจ ไม่ใช่เพื่อคะแนน ด้วยข้อบังคับ กฎระเบียบ แต่ทำเพราะมีฉันทะที่จะทำดีเชื่อมั่นศรัทธาในคุณค่าของความคิด มุ่งมั่นที่จะมีชีวิตที่งามและสามารถเข้าถึงความดีงามที่สูงยิ่งขึ้นไป

สมหวัง พิธิยานุวัฒน์ และ สุวัฒน์ เงินฉ่ำ (2549) ได้กล่าวถึงการบริหารจัดการที่ประกันคุณภาพสถานศึกษา โดยนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ เพื่อให้การบริหารจัดการเกิดความสมดุลตามแผนภาพ ดังนี้

แผนภาพที่ 2.13 แสดงการบริหารจัดการที่ประกันคุณภาพสถานศึกษา

ที่มา: สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (2549)

สุทิน ลิ้มชาติ (2551) ได้เสนอการจัดการศึกษาภายใต้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ในสถานศึกษาว่า การจัดการศึกษาอย่างพอเพียงที่มีการเรียนรู้ที่ดี คือ การเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท ทั้งนี้เพื่อพัฒนาผู้ศึกษาให้สมบูรณ์ด้วย คุณธรรม สติปัญญา และความรู้ที่พอเพียงเพื่อจะได้มีอาชีพ สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ดี มีความสุขอย่างพอเพียงตลอดไป อันได้แก่ 1) เป็นต้นแบบแห่งความดีและการเรียนรู้ 2) ปฏิบัติหน้าที่ให้ดีที่สุด ขยัน เสียสละ 3) รักษาจริยธรรม จรรยาบรรณแห่งวิชาชีพ 4) ใช้วัสดุ อุปกรณ์อย่างประหยัด เหมาะสม 5) ชีวิตพอเพียง แบ่งเวลาเหมาะสม คุณภาพชีวิตที่ดี 6) พุทธิ คีตติ ทำดี ดูแลศิษย์เหมือนลูกหลาน 7) พัฒนาศิษย์ให้รู้จักพึ่งพาและพัฒนาตนเอง สร้างสรรค์ ใฝ่รู้ 8) สอนให้รักษามลประโยชน์สุขของชาติและประชาชน 9) สอนภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทย และความรู้อันเป็นสากล เพื่อประยุกต์ให้เข้ากับภูมิสังคมนั้น และ 10) ให้ทุกภาคส่วนสังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2549) ได้น้อมนำการดำเนินงานตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นกรอบทิศทางการกำหนดนโยบาย และแนวทางการดำเนินงานให้โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาการศึกษาที่สมดุลและยั่งยืน ทั้งในด้านปริมาณ และคุณภาพเพื่อวางรากฐานสำหรับการพัฒนาที่ต่อเนื่องในระยะยาว คือ หลัก 3 ประกัน ได้แก่ การประกันโอกาส การประกันคุณภาพ และการประกันสิทธิภาพ เพื่อให้เด็กที่เข้ารับบริการการศึกษาทุกคนไม่ว่าจะอยู่ในเมืองหรือชนบท หรือเด็กกลุ่มเป้าหมาย มีความเสมอภาคเท่าเทียมกันในด้านโอกาสที่จะได้เข้าเรียนมีการเน้นให้ผู้เรียนเกิดความตระหนักในเรื่อง “คุณธรรมนำความรู้” เพื่อให้เป็นบุคคลที่มีคุณภาพเป็นที่พึงประสงค์ของสังคม พร้อมทั้งการมีประสิทธิภาพของการบริหารจัดการที่ได้รับการพัฒนาให้เกิดความคล่องตัวและชัดเจนส่งผลให้เกิดการกระจายอำนาจสู่การปฏิบัติในแต่ละช่วงชั้นได้อย่างเหมาะสม

สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (ม.ป.ป. อ้างถึงใน ถีลาภรณ์ บัวสาย, 2549) กล่าวว่า ระบบการศึกษาต้องนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษาได้อย่างเหมาะสม การจัดการศึกษาบนพื้นฐานของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมุ่งปลูกฝังจิตสำนึกพอเพียงให้เกิดขึ้นในเด็ก เยาวชน สอนให้นักเรียนนักศึกษาตระหนักถึงความพอประมาณ ในการดำเนินชีวิต ไม่โลภ ไม่ฟุ้งเฟ้อ มีการตัดสินใจบนพื้นฐานของเหตุผล ฝึกให้มีการมองไปข้างหน้า และเตรียมตัวให้พร้อมรับผิดชอบต่อความผันผวนของเหตุการณ์ต่าง ๆ อย่างรู้เท่าทันรวมถึงการหมั่นแสวงหาความรู้ เพื่อให้เกิดความรอบรู้ในด้านต่าง ๆ ฝึกฝนตนเองให้มีความรอบคอบ และระมัดระวังโดยใช้สติปัญญาในการทำงานและดำเนินชีวิต ที่สำคัญปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงยังเน้นให้นักเรียนมีคุณธรรม จริยธรรม มีความอดทน ความขยันหมั่นเพียร ความซื่อสัตย์สุจริต ไม่เบียดเบียนผู้อื่น แบ่งปันช่วยเหลือซึ่งกันและกันเป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิต ดังนั้น เพื่อให้มีการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่สถานศึกษาจึงมีวิสัยทัศน์ของการขับเคลื่อน คือ สถานเครือข่ายขยายความรู้ ควบคู่ประชาสัมพันธ์ โดยมีแนวทางในการขับเคลื่อน 2 ส่วน คือ ส่งเสริมการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการให้บริการ/บริหารสถานศึกษา และส่งเสริมการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการจัดการเรียนรู้ของผู้เรียน ซึ่งประกอบด้วยหลักสูตร และสาระการเรียนรู้ในห้องเรียน และส่วนที่เรียนนอกห้องเรียน หรือที่เรียกว่าการพัฒนาทักษะผ่านกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน

ปรียานุช พิบูลสรวุฑ (2550) ได้จัดทำแนวทางการขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงด้านการศึกษาเพื่อให้สถานศึกษาและบุคลากรด้านการศึกษาในระดับต่าง ๆ ทั้งในและนอกระบบ สามารถนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ในการบริหารสถานศึกษา จัดการศึกษา และพัฒนาผู้เรียนได้อย่างเหมาะสมเกิดประโยชน์และความสุข โดยการจัดการศึกษาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมีเป้าหมายสำคัญ คือ การปลูกฝังให้เด็กและเยาวชนรู้จักการใช้ชีวิตอย่างพอเพียง เห็นคุณค่าของทรัพยากรต่าง ๆ ฝึกการอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และแบ่งปัน มีจิตสำนึกรักสิ่งแวดล้อม และเห็นคุณค่าของวัฒนธรรมค่านิยมเอกลักษณ์และความ เป็นไทยซึ่งดำเนินการได้ใน 2 ส่วน (สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ, 2550) คือ

1. การบริหารสถานศึกษา นำเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการกำหนดนโยบายและแนวทางในการจัดการสถานศึกษา โดยใช้เป็นหลักในการบริหารจัดการและประสานกับทุกภาคส่วนในการใช้ทรัพยากรบริหาร ทั้งด้านบุคลากร งบประมาณ สภาพแวดล้อมอย่างคุ้มค่าเป็นประโยชน์สูงสุด เพื่อให้สถานศึกษาเป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีคุณภาพ และสามารถพร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ได้

2. การจัดการเรียนรู้ของผู้เรียน ซึ่งประกอบด้วย การสอดแทรกสาระปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในหลักสูตรและสาระเรียนรู้ในห้องเรียน และการประยุกต์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนนอกห้องเรียน ซึ่งมาตรฐานการเรียนรู้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมีแล้วในสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม สาระที่ 3 เศรษฐศาสตร์ ในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.2544 โดยมีมาตรฐานการเรียนรู้ (ส.3.1) ที่เน้นให้เข้าใจระบบ และวิธีการของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและสามารถนำไปประยุกต์ใช้กับชีวิตประจำวันได้ นอกจากนี้ กระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดขอบเขตที่ชัดเจนในการเรียนการสอนหรือมาตรฐานการเรียนรู้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของแต่ละชั้นปี เพื่อให้ผู้เรียนเข้าใจปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้อย่างเหมาะสมกับวัยโดยมีรายละเอียดดังนี้

ช่วงชั้นที่ 1 เน้นให้เด็กใช้ชีวิตพอเพียงระดับบุคคลและครอบครัว รู้จักช่วยเหลือตนเอง และรู้จักช่วยเหลืองานในครอบครัว แบ่งปันสิ่งของให้เพื่อน ช่วยเหลือผู้อื่น รู้จักวิเคราะห์รายรับ – รายจ่ายของตนเองสอนให้เด็กเห็นคุณค่าของสิ่งของ ตระหนักถึงคุณค่าของเงินทอง จะได้ฝึกนิสัยประหยัด ฝึกจิตสำนึกและนิสัยพอเพียง

ช่วงชั้นที่ 2 ฝึกให้เด็กรู้จักประยุกต์ใช้หลักความพอเพียงในโรงเรียนและมีส่วนร่วมในการสร้างความพอเพียงระดับโรงเรียนและชุมชนใกล้เคียง โดยเริ่มจากการสำรวจทรัพยากรต่าง ๆ ในโรงเรียนและชุมชน มีส่วนร่วมในการดูแลบำรุงรักษาทรัพยากรต่าง ๆ ทั้งทางด้านวัตถุ เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม ภูมิปัญญา วัฒนธรรม และรวบรวมองค์ความรู้มาเป็นข้อมูลในการเรียนรู้วิถีชีวิตของชุมชน และเห็นคุณค่าของการใช้ชีวิตอย่างพอเพียง

ช่วงชั้นที่ 3 ประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับชุมชน มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนสามารถสำรวจและวิเคราะห์ความพอเพียงในระดับต่าง ๆ และในมิติต่าง ๆ ทั้งทางวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมในชุมชนใกล้เคียง เห็นคุณค่าของการใช้หลักพอเพียงในการพัฒนาชุมชน และสามารถนำหลักการพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันของแต่ละคน จนนำไปสู่การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมสู่ความพอเพียงได้ในที่สุด

ช่วงชั้นที่ 4 เตรียมคนให้เป็นคนที่ดี สามารถทำประโยชน์ให้กับสังคมและประเทศชาติได้ โดยเน้นเข้าใจ ความพอเพียงระดับประเทศ และการพัฒนาประเทศภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ เช่น การวิเคราะห์สถานการณ์การค้าระหว่างประเทศ หรือการศึกษาสถานการณ์สิ่งแวดล้อม สภาพปัญหาด้านสังคมเป็นอย่างไร เป็นต้น

ส่วนการประยุกต์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน นอกห้องเรียนเป็นกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนที่มีคุณลักษณะและการจัดการที่สอดคล้องกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง คือ พอประมาณกับศักยภาพของนักเรียน พอประมาณกับภูมิสังคมของโรงเรียนและชุมชนที่ตั้ง ฝึกให้เด็กคิดเป็น ทำเป็นอย่างมีเหตุผล และภูมิคุ้มกันในด้านต่าง ๆ โดยการดำเนินกิจกรรมต้องนำไปสู่การยั่งยืนของผล ส่งเสริมให้นักเรียนใช้ความรู้อย่างระมัดระวัง ฝึกการทำงานร่วมกับผู้อื่นด้วยความรับผิดชอบ ซื่อสัตย์สุจริต ไม่เอาเปรียบผู้อื่น อดทน มีความเพียรมีวินัย มีสัมมาคารวะ รู้จักทำประโยชน์ให้กับสังคม ร่วมดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม และสืบสานวัฒนธรรมไทย

นอกจากนี้ ยังส่งเสริมให้บูรณาการการเรียนรู้ผ่านกิจกรรมเหล่านี้เข้าไปในการเรียนรู้สาระต่าง ๆ ทุกสาระการเรียนรู้ ในขณะเดียวกันก็ให้จัดกิจกรรมที่สอดคล้องกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งมีลักษณะ ดังนี้

1. เป็นกิจกรรมที่มีความหลากหลายของเนื้อหา แล้วแต่ตามสภาวะภูมิสังคมของแต่ละสถานศึกษา แต่ที่สุดแล้วต้องปลูกฝังให้เด็กและเยาวชนมีวิถีคิด อุบนิสัย และพฤติกรรมที่สอดคล้องกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

2. เป็นกิจกรรมที่ดำเนินการหลักโดยนักเรียน นักศึกษา และมีครูเป็นผู้นำหรือผู้สนับสนุนโดยจำนวนนักเรียน/ นักศึกษา/ ครู ที่มีส่วนร่วมในกิจกรรมนั้น ๆ ไม่น้อยกว่า 25% ของจำนวนบุคลากรทั้งหมดของโรงเรียน นักเรียน นักศึกษาที่เข้าร่วมโครงการ ควรมีความประพฤติดี สมารถใจที่จะเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้ในระดับปานกลางถึงดีและมีสุขภาพดี ครูที่เข้าร่วมโครงการควรมีความประพฤติดี สมารถใจ และมีความพร้อมในการเข้าร่วมกิจกรรม

3. เป็นกิจกรรมที่มุ่งเน้นให้เกิดความก้าวหน้าไปพร้อมกับความสมดุลทางเศรษฐกิจ/ สังคม/ สิ่งแวดล้อมของสถานศึกษาและสามารถขยายผลออกสู่ชุมชนได้โดย

พอประมาณกับภูมิสังคม: สอดคล้องกับความต้องการ/ ความจำเป็นของสถานศึกษา คนในชุมชน และเหมาะสมกับภูมิประเทศ สภาพแวดล้อม และความคิด ความเชื่อ วิถีชีวิต

สมเหตุสมผล: มีหลักคิดและหลักปฏิบัติของกิจกรรมที่สอดคล้องกับหลักวิชาที่เกี่ยวข้องรายละเอียดของโครงการแสดงถึงความรอบคอบของการวางแผนดำเนินโครงการ

ภูมิคุ้มกันที่ดี: การวางแผนโครงการคำนึงถึงความเสี่ยงในการดำเนินโครงการโดยมีข้อเสนอทางเลือกหากมีการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ เกิดขึ้น

ส่งเสริมความรู้และคุณธรรมของผู้เข้าร่วมกิจกรรม: กิจกรรมต่าง ๆ ต้องส่งเสริมให้ผู้เข้าร่วมมีความรอบรู้มากยิ่งขึ้น เปิดโอกาสให้ได้มีการพัฒนาทักษะในด้านต่าง ๆ ส่งเสริมการมีคุณธรรม (เช่น ความมีระเบียบวินัย ความมีสัมมาคารวะ ซื่อสัตย์สุจริต มีความกตัญญูทดแทนที่มีสติปัญญา แยกแยะถูกผิด ควรไม่ควร มีความขยันหมั่นเพียร อดทน สนใจใฝ่รู้ มีจิตสำนึกเห็นประโยชน์ของการช่วยเหลือผู้อื่น และทำตัวให้เป็นประโยชน์ต่อสังคม)

ในการนี้กิจกรรมที่จัดอาจเป็นกิจกรรม ดังต่อไปนี้

3.1 การจัดการ การผลิต/ บริโภคในสถานศึกษา/ ชุมชน ให้เกิดความพอเพียงและสมดุล กินพอดีอยู่พอดี เช่น โครงการอาหารกลางวัน การส่งเสริมการผลิตและเกษตรอินทรีย์/ เกษตรผสมผสานบนพื้นฐานของการพึ่งตนเอง การรักษาสสมดุลของสังคมและธรรมชาติ

3.2 การพัฒนาอาชีพ/ สร้างรายได้เสริม โดยประยุกต์ใช้ทรัพยากรท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์สูงสุด หรือโดยการพัฒนาเทคโนโลยีที่เหมาะสม หรือต่อยอดกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

3.3 การจัดการและการจัดระบบองค์การความร่วมมือทางการเงิน การผลิตการตลาด เช่น การทำบัญชีรายรับ – รายจ่าย การจัดตั้งสหกรณ์รูปแบบต่าง ๆ การจัดตั้งธนาคารโรงเรียน เป็นต้น

3.4 การจัดการ (รักษา/ ฟื้นฟู) ทรัพยากรธรรมชาติ/ สิ่งแวดล้อม/ ชยะทั้งในสถานศึกษาและในชุมชนอย่างยั่งยืน โดยใช้หลักวิชาการ ความประหยัด ความรอบคอบ

3.5 การจัดระบบพลังงานของสถานศึกษา/ ชุมชน ให้สามารถพึ่งตนเองได้มากขึ้น (ประหยัด ผลิตเอง/ ทดแทน)

3.6 การอนุรักษ์เกื้อกูล ช่วยเหลือ คนยากจน ด้อยโอกาส (เช่น ผู้ป่วยโรคเอดส์ เด็กกำพร้า เด็กยากจน ฯลฯ) ในสังคมให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

3.7 การสร้างจิตสำนึกรักท้องถิ่น/ รักชุมชน เช่น การรักษา/ ฟื้นฟูประเพณี/ วัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น สถานที่ทางประวัติศาสตร์ โบราณสถาน การสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของ/ มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน

3.8 การสร้างจิตสำนึกรักชาติ ศาสน์ กษัตริย์ เช่น รณรงค์การเห็นคุณค่าของสินค้าไทย การเรียนรู้ประวัติความเป็นมาของชาติ ความสำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์ การเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนาต่าง ๆ การเรียนรู้คำสอนในศาสนา การฝึกปฏิบัติ เป็นต้น

นอกจากนี้ ยังยกตัวอย่างของกิจกรรมในสถานศึกษาที่ประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 2.2 แสดงตัวอย่างของกิจกรรมในสถานศึกษาที่ประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

หลักปฏิบัติ	ตัวอย่างกิจกรรม
1. รู้จักการใช้จ่ายของตนเอง - ใช้จ่ายอย่างมีเหตุมีผล - ใช้จ่ายอย่างพอประมาณ - ใช้จ่ายอย่างประหยัด - ใช้จ่ายเท่าที่จำเป็น	- บันทึกบัญชีรายรับและรายจ่าย - วิเคราะห์บัญชีรายรับและรายจ่าย - แลกเปลี่ยนประสบการณ์ - ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการบริโภคเพื่อลดรายจ่ายที่ฟุ่มเฟือย
2. รู้จักออมเงิน มีกลไกลดความเสี่ยง - ระบบสวัสดิการ - ระบบออมเงิน - ระบบสหกรณ์ - การประกันต่าง ๆ	- ออมวันละหนึ่งบาท - สัปดาห์การออม - จัดตั้งกลุ่ม/ สหกรณ์ออมทรัพย์ - จัดตั้งกองทุนสวัสดิการชุมชน

ตารางที่ 2.2 (ต่อ)

หลักปฏิบัติ	ตัวอย่างกิจกรรม
3. รู้จักประหยัด - ใช้และกินอย่างมีเหตุผล ไม่ฟุ่มเฟือย - ใช้พลังงานเท่าที่จำเป็น - ใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า	- ปลูกผักสวนครัวรั้วกินได้ - เลี้ยงปลา เลี้ยงไก่ ไข่กิน ไข่ขาย - ใช้สินค้าที่ประหยัดพลังงาน - รีไซเคิลขยะเพื่อนำมาใช้ใหม่ - นำของเหลือใช้มาทำให้เกิดประโยชน์
4. พึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจโดยผลิตหรือสร้างรายได้ที่ - สอดคล้องกับความต้องการ - สอดคล้องกับภูมิสังคม - สอดคล้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่น - สอดคล้องกับทรัพยากรท้องถิ่น	เน้นการผลิตเพื่อพึ่งตนเองให้พอเพียงกับการบริโภค และการผลิตที่หลากหลาย เช่น - ปลูกพืชผักผสมผสาน - ปลูกพืชสมุนไพรไทย - ผลิตสินค้าจากภูมิปัญญาท้องถิ่น - จัดอบรมพัฒนาอาชีพในชุมชน
5. รู้จักช่วยเหลือสังคมหรือชุมชน - ปลูกจิตสำนึกสาธารณะ - ปลูกฝังความสามัคคี - ปลูกฝังความเสียสละ - เผยแพร่องค์ความรู้เศรษฐกิจพอเพียง	พัฒนาความรู้คู่คุณธรรม ผ่านกิจกรรมรวมกลุ่มต่าง ๆ - จัดกิจกรรมลด ละ เลิก อบายมุข - จัดกิจกรรมช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาส - จัดค่ายพัฒนาเยาวชน - จัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ภายในชุมชน
6. สร้างสมดุลของทรัพยากรธรรมชาติ - ปลูกจิตสำนึกรักษาสีเขียว - ฟื้นฟูแหล่งเสื่อมโทรมในท้องถิ่น - ฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรในท้องถิ่น - ฟื้นฟูดูแลสถานที่ท่องเที่ยวในท้องถิ่น	- พัฒนาความรู้เกี่ยวกับดิน น้ำ ป่า เพื่อฟื้นฟูรักษา - โครงการชีววิถี - จัดอบรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ - จัดทำฝายแนว
7. สืบสานวัฒนธรรมไทย - สร้างจิตสำนึกรักชาติ รักบ้านเกิด - ฟื้นฟูและอนุรักษ์อาหารประจำท้องถิ่น - ฟื้นฟูและอนุรักษ์ดนตรีไทยและเพลงไทย - ฟื้นฟูและอนุรักษ์โบราณวัตถุและโบราณสถาน	- ปลูกฝังมารยาทไทย - ส่งเสริมอาหารประจำท้องถิ่น - ส่งเสริมการใช้ภาษาประจำท้องถิ่น - ทำนุบำรุงโบราณวัตถุและโบราณสถาน

ตารางที่ 2.2 (ต่อ)

หลักปฏิบัติ	ตัวอย่างกิจกรรม
8. ส่งเสริมพระพุทธศาสนา - ปลุกจิตสำนึกความรักชาติ - ตระหนักถึงคุณค่าของพระพุทธศาสนา - จงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์	- ให้ความสำคัญกับการรักษาศีลหรือสวดมนต์เป็นประจำ - ส่งเสริมการฝึกอบรมสมาธิ ภาวนา - ร่วมกันทะนุบำรุงศาสนา - พัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น - รณรงค์การใช้สินค้าไทย

พระทีป แสงเปี่ยมสุข (2550) ได้เสนอแนวทางการประยุกต์ทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงสู่การเรียนรู้และการดำเนินชีวิต ดังนี้

1. รูปแบบการจัดกิจกรรมเศรษฐกิจพอเพียง มี 3 รูปแบบ คือ

รูปแบบที่ 1 เป็นรูปแบบสำหรับโรงเรียนหรือบ้านเรือนของนักเรียนที่มีพื้นที่สำหรับการทำนาและการเกษตร มีแหล่งน้ำพอเพียง สามารถจัดกิจกรรมโดยการจัดพื้นที่เป็น 4 ส่วน ตามแนวทางของเกษตรทฤษฎีใหม่ตามขั้นตอนที่ 1 เต็มรูปแบบ

รูปแบบที่ 2 เป็นรูปแบบสำหรับโรงเรียนหรือบ้านเรือนของนักเรียนที่มีพื้นที่ไม่มากนัก ไม่มีพื้นที่ในการทำนา โรงเรียนสามารถจัดแบ่งพื้นที่ให้นักเรียนปลูกพืชผักสวนครัว ปลูกพืชสมุนไพร ปลูกไม้ดอกไม้ประดับ และเลี้ยงสัตว์ ฯลฯ โรงเรียนอาจมอบหมายให้นักเรียนไปทำกิจกรรมนี้ที่บ้านของนักเรียนได้ด้วย

รูปแบบที่ 3 เป็นรูปแบบสำหรับโรงเรียนหรือบ้านเรือนของนักเรียนที่มีพื้นที่น้อย โรงเรียนควรส่งเสริมให้นักเรียนทำการเกษตรแบบใช้พื้นที่แคบ เช่น กะละมังพรวัว กะละมัง ล้อยางรถยนต์ การปลูกพืชผักสวนครัวรั้วกินได้ เป็นต้น นอกจากนี้โรงเรียนยังสามารถส่งเสริมให้นักเรียนประดิษฐ์ชิ้นงานจากภูมิปัญญาชาวบ้าน เช่น การสานเสื่อ การทำเครื่องใช้จากกะลามะพร้าว เป็นต้น

ในการจัดกิจกรรม 3 รูปแบบ สามารถฝึกนิสัยในการประหยัด การลดรายจ่าย การมีผักปลอดสารพิษไว้รับประทาน โรงเรียนควรจัดกิจกรรมช่วยเหลือด้านการตลาดให้แก่นักเรียน เช่น จัดตลาดนัดจำหน่ายผลผลิตของนักเรียน หรือจัดกิจกรรมสหกรณ์ เป็นต้น

1. การนำแนวคิดด้านทักษะในการทำงานเป็นกรอบในการปฏิบัติงาน เช่น การทำงานเป็นการมีนิสัยรักการทำงาน การรู้จักวิเคราะห์งาน การวางแผนการทำงาน และการรู้จักปรับปรุงงานอยู่เสมอ

2. การนำเสนอแนวคิดทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต ซึ่ง ทิศนา แหมมณี ได้วิเคราะห์แนวคิดทฤษฎีใหม่ พบว่า ทฤษฎีใหม่นี้มีศักยภาพที่จะนำไปประยุกต์ใช้ในศาสตร์ต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี มีหลักสำคัญอยู่หลายประการ ดังนี้ 1) รู้จักพึ่งพาตนเอง 2) ดำรงชีวิตอย่างมีอิสระ 3) มีความสามารถในการบริหารจัดการ รู้จักคิด รู้จักระบบ 4) ความขยัน อดทน ไม่ทอดทิ้ง 5) มีความสามัคคี มีการแสวงหาความร่วมมือ และให้ความร่วมมือ มีการรวมกลุ่มและมีความสามารถในการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มคณะ เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อทุกฝ่าย 6) มีการศึกษาหาข้อมูล ข้อความรู้ และนำมาใช้ในการปฏิบัติงานและการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ 7) รู้จักการอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูล 8) รู้จักพัฒนาตนเองขึ้นตามลำดับ และ 9) สามารถนำความรู้ หลักการ แนวคิด หรือทฤษฎีต่าง ๆ ไปประยุกต์ใช้อย่างเหมาะสม

เกษม วัฒนชัย (2550) กล่าวว่า ถ้านำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในสถานศึกษา ต้องปูพื้นฐานเรื่องการสร้างสังคมการเรียนรู้ หรือสังคมความรู้ในโรงเรียนให้ได้ ต้องมีข้อมูลในการบริหาร ข้อมูลในการตัดสินใจไม่ใช่ในประวัติศาสตร์ ไม่ใช่เล่นพรรคเล่นพวก ต้องสร้างสังคมคุณธรรมให้ได้ การดำเนินชีวิตของครู นักเรียนในเรื่องของความเพียร อดทนในการใช้สติปัญญา สถานศึกษาจะต้องสร้างสำนึกด้านคุณธรรมให้เกิดขึ้นในจิตใจของเด็กก่อน มีการประยุกต์รูปแบบปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในแต่ละด้านอย่างง่าย ๆ ให้แก่นักเรียนนำไปใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน มีกิจกรรมนักเรียนที่ส่งเสริมในเรื่องปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง อยากเห็นเด็กไทยหนักเอา เบาเสีย สู้งาน มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ ซึ่งครูต้องช่วยให้นักเรียนเรียนรู้อย่างเต็มที่ สอนให้เด็กกระเบิดความรู้จากภายในสู่ภายนอก และนำหลักวิชาการต่าง ๆ มาใช้แก้ปัญหาอย่างเป็นขั้นตอน ครูมีการบริหารจัดการที่ดีในเรื่องหนี้สินเพื่อสามารถควบคุมค่าใช้จ่ายของตนเองได้ ส่วนผู้บริหารสถานศึกษาให้นำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงรวมทั้งคุณธรรม 4 ประการ เป็นแนวทางในการกำหนดนโยบายพัฒนาโรงเรียน เพื่อสร้างสังคมคุณธรรมที่เข้มแข็งภายในสถานศึกษา และมีความเข้มแข็งในการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดี นอกจากนี้โรงเรียนต้องเร่งสร้างภูมิคุ้มกัน 4 ด้านเพื่อรับมือกับโลกาภิวัตน์ซึ่งภูมิคุ้มกันทั้ง 4 ด้าน คือ

1. ระบบภูมิคุ้มกันด้านวัตถุ เช่น โรงเรียนต้องมีเงินออม มีการประกันความเสี่ยงในอนาคต มีการลงทุนเพื่อการพัฒนา และมีการวางแผนระยะยาว ซึ่งอยากเสนอให้มีการตั้งกองทุนป้องกันวิกฤติในโรงเรียน

2. ระบบภูมิคุ้มกันด้านสังคม เช่น มีความรู้รักสามัคคี ร่วมมือร่วมใจ มีคุณธรรม อยู่กินเป็นสุข ทนทางสังคมสูงซึ่งตนขอเสนอวิธีสร้างภูมิคุ้มกันทางศีลธรรมให้นำไปสอนบุตรหลานคือการสอนลูกอ้อมและทำบุญ

3. ระบบภูมิคุ้มกันด้านสิ่งแวดล้อม ถ้าภูมิคุ้มกันเข้มแข็งทุกคนจะมีความรู้สึกรังเกียจสิ่งแวดล้อมผู้บริหารมีนโยบายสิ่งแวดล้อม มีความสะอาดเป็นระเบียบ สามารถอยู่กับธรรมชาติได้อย่างไม่เบียดเบียน

4. ระบบภูมิคุ้มกันด้านวัฒนธรรม ซึ่งถ้ามีแล้วจะมีความมั่นคงในวัฒนธรรมไทย เชิดชูวัฒนธรรมท้องถิ่น และเข้าใจวัฒนธรรมต่างชาติ

นอกจากนี้ ยังอยากให้ผู้บริหารโรงเรียนนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมา กำหนดนโยบายบริหารโรงเรียน ซึ่งจะเป็นการเริ่มต้นเสนอให้นำไปใช้ในการดำเนินชีวิตได้เริ่มจากรายรับ – รายจ่าย เป็นต้น รวมทั้งนำคุณธรรม 4 ประการของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฯ มาพัฒนาโรงเรียน พร้อมทั้งแนะนำว่าถ้าจะนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ต้องเตรียม 3 ด้าน ประกอบด้วย ต้องสร้างสังคมในสถานศึกษาให้เป็นสังคมที่ใช้วิชาการ เพื่อการวางแผนและการปฏิบัติ หากจะนำไปใช้ในการบริหารโรงเรียนต้องเป็นการบริหารฐานความรู้ ต้องสร้างสังคมในสถานศึกษาให้เป็นสังคมคุณธรรมก่อน และต้องเปลี่ยนวิถีชีวิตของคนในสถานศึกษาให้มีความเพียร ชยัน อดทน ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต (เกษม วัฒนชัย, 2550)

เกษม วรรณ ณ ออยุธยา (2550) กล่าวว่า จะสอดคล้องหลักสูตรปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงให้กับครูและนักเรียน แทรกหลักสูตรปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่การอบรมทุกประเภท ครูต้องเป็นผู้เริ่มประพฤติตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับนักเรียนในการดำรงชีวิต จัดทำแผนที่จะน้อมนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปสู่การปฏิบัติ ผลักดันให้ทุกโรงเรียนจัดกิจกรรมคุณธรรมนำความรู้ตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ฟั่นฟูกิจกรรมลูกเสืออย่างเต็มรูปแบบเพื่อให้ลูกเสือ น้อมนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่การปฏิบัติ รวมทั้ง การบำเพ็ญประโยชน์ และการบริหารจัดการในโรงเรียนควรคำนึงถึงปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งสอดคล้องกับ เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2550) ได้เสนอประเด็นเพิ่มเติม อันจะเป็นประโยชน์ต่อการจัดทำหลักสูตรปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงให้สัมฤทธิ์ผลได้จริง ดังนี้

1. จัดทำหลักสูตรการเรียนการสอนอย่างบูรณาการ และต่อเนื่อง
2. จัดทำหลักสูตรแบบบูรณาการในกลุ่มสาระการเรียนรู้ การจัดทำหลักสูตรปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง นอกจากจะมีการจัดทำเป็นหลักสูตรหลักแล้ว ควรกำหนดให้มีการสอดแทรกในกลุ่มสาระวิชาต่าง ๆ เช่น วิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ฯลฯ เพื่อช่วยให้เกิดการบูรณาการปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในสาขาต่าง ๆ อันจะเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตของผู้เรียนในทุกด้าน

3. จัดทำหลักสูตรให้ต่อเนื่องในทุกระดับการศึกษา การจัดทำหลักสูตรปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงควรจัดทำให้เป็นหลักสูตรต่อเนื่องในทุกระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานไปจนถึงการอุดมศึกษาโดยสอดคล้องกับพัฒนาการในแต่ละช่วงวัย

4. กำหนดกลไกส่งเสริมให้ครูมีแนวคิดและดำเนินชีวิตสอดคล้องกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง การเรียนการสอนตามหลักสูตรปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงอาจไม่ประสบความสำเร็จได้หากปราศจากครู ผู้สอนที่มีคุณค่า มีความเข้าใจ ในการนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีกลไกในการพัฒนาครูให้เอื้อต่อการสอนหลักเศรษฐกิจพอเพียงแก่ผู้เรียน ดังนี้

4.1 กำหนดหลักสูตรปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในสถาบัน อุดมศึกษาที่ผลิตครู สถาบันอุดมศึกษาที่เปิดสอน ในสาขาศึกษาศาสตร์ ควรมีวิชาที่เกี่ยวกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงรวมอยู่ด้วย เพื่อวางแนวคิดและวิธีการสอนของครูผู้สอนให้สอดคล้องกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงก่อนไปประกอบอาชีพครู

4.2 พัฒนาแนวทางดำเนินชีวิตอย่างพอเพียงของครู โดยมุ่งเน้นให้ครูหันมาดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง จนสามารถเป็นแบบอย่างให้ผู้เรียนไปพร้อมกับการถ่ายทอดความรู้ตามหลักสูตร โดยส่งเสริมให้ครูหันมาดำเนินชีวิตตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มีการส่งเสริมครูต้นแบบที่ดำเนินชีวิตตามแนวทางนี้ให้เป็นที่รู้จัก โดยการไม่ก้อหนีสั้น ไม่ใช้จ่ายเกินตัว มีการยอมรับชม รวมถึงการส่งเสริมการทำอาชีพเสริมเพื่อเพิ่มรายได้โดยไม่กระทบต่อการปฏิบัติภารกิจครู เป็นต้น

4.3 สร้างเครือข่ายและใช้ประโยชน์ การสร้างเครือข่ายเป็นกลไกหนึ่งที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการพัฒนาการเรียนการสอนตามหลักสูตรเศรษฐกิจพอเพียงของสถานศึกษาได้ เนื่องจากการสร้างเครือข่ายเป็นการดำเนินงานที่อาศัยการมีส่วนร่วม ซึ่งจะมีประโยชน์ในการแลกเปลี่ยนทรัพยากรองค์ความรู้ระหว่างกัน เพื่อให้เกิดประโยชน์กับทุกฝ่าย ซึ่งในความเป็นจริงสถานศึกษาแต่ละแห่งมีขีดจำกัด และความแตกต่างด้านทรัพยากร ดังนั้น จึงควรเปิดโอกาสให้มีการระดมและแลกเปลี่ยนทรัพยากรระหว่างสถานศึกษาและองค์กรในพื้นที่นั้น เช่น สร้างเครือข่ายระหว่างสถานศึกษาด้วยตนเอง การสร้างเครือข่ายช่วยระหว่างสถานศึกษา ทำได้โดยการเชื่อมโยงระหว่าง ผู้บริหาร ครู ในสถานศึกษาแต่ละแห่ง เช่น การจัดตั้งเป็นเครือข่าย ครูผู้สอนหลักสูตรปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เครือข่ายผู้บริหารโรงเรียนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นต้น เพื่อร่วมวางแผน แลกเปลี่ยนทรัพยากร องค์ความรู้ อันจะช่วยลดความจำกัดด้านทรัพยากรได้ โดยอาจให้เขตพื้นที่การศึกษาเข้ามามีบทบาทในการบริหารจัดการในเรื่องที่ร่วมด้วย สร้าง

เครือข่ายระหว่างสถานศึกษากับชุมชน เครือข่ายส่วนนี้ช่วยในการนำองค์ความรู้ท้องถิ่น เข้ามาใช้ พัฒนาการจัดการเรียนการสอนตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในสถานศึกษา เพื่อนำผู้เรียน เข้าสู่การเรียนรู้จากวิถีการดำเนินชีวิตและสถานที่จริงภายในชุมชน และเป็นการเรียนรู้ที่มีความ หลากหลาย ในทางปฏิบัติ โดยสถานศึกษาจะต้องมีการสร้างเครือข่ายร่วมกับปราชญ์ท้องถิ่น แกน นำเกษตรกรในชุมชน กลุ่มอาชีพต่าง ๆ ศูนย์พัฒนาอาชีพ กลุ่มแม่บ้าน ฯลฯ โดยประสานงานและ มีการจัดกิจกรรม สม่่าเสมอและต่อเนื่อง กำหนดกลไกกระตุ้นให้เกิดความต่อเนื่อง

การสนับสนุนการเรียนการสอนตามหลักสูตรปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงให้ ประสบความสำเร็จได้นั้น จำเป็นต้องมีกลไกที่สามารถกระตุ้นให้สถาบันการศึกษา มีการ ดำเนินงานอย่างต่อเนื่องและมีคุณภาพ ดังนี้

1. จัดระบบการประเมินผล เป็นกลไกที่ควบคุม และผลักดันให้สถานศึกษา พัฒนาการเรียน การสอน ตามหลักสูตรปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงให้เกิดขึ้นจริงตามกรอบที่ กำหนด โดยให้สำนักงานรับรอง มาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (สมศ.) ทำหน้าที่ใน การพัฒนาระบบการประเมินผลตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงอย่างเฉพาะเจาะจง ทั้งด้าน การสอน สื่อการสอน ครูผู้สอน การเรียนรู้ ของผู้เรียน ฯลฯ

2. จูงใจด้วยรางวัล เป็นกลไกกระตุ้นในอีกรูปแบบที่เสริมแรงให้สถานศึกษา มีการ จัดการเรียนการสอนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เช่น การจัดประกวดโรงเรียนตามวิถี ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยมีเงื่อนไขว่าสถาบันการศึกษาต้องจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ให้มีคุณภาพและสามารถส่งผลต่อชุมชน ให้หันมาดำเนินชีวิตตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ด้วย เป็นต้น

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาตาก เขต 1 (2552) จัดทำกรอบแนวคิดการจัด กิจกรรมในสถานศึกษาเพื่อการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในการเรียนการสอน ดังนี้

ตารางที่ 2.3 แสดงกรอบแนวคิดการจัดกิจกรรมในสถานศึกษาเพื่อการนำปรัชญา
ของเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในการเรียนการสอน

กรอบแนวคิด	ประเด็นหลัก	แนวทาง/ กิจกรรม
หลักการสำคัญ 3 ประการ 1. ความพอประมาณ	1. มีความเข้มแข็งด้านจิตใจ 2. การใช้สติของเครื่องมืออย่างชาญฉลาดและเหมาะสม 3. การใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างเพียงพอเหมาะสมกับความต้องการรอบคอบ และเกิดประโยชน์สูงสุด	1. สอดแทรกในกระบวนการเรียนการสอนทุกกลุ่มสาระ 2. กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน - กิจกรรมลูกเสือ ยุวกาชาด - กิจกรรมแนะแนว
2. มีเหตุผล	1. มีเหตุผลในการใช้ข้อมูลพิจารณาในการตัดสินใจ 2. คำนึงถึงความประหยัดและความคุ้มค่าในการดำเนินงาน 3. ใช้กระบวนการแก้ปัญหาในการทำงาน	1. สอดแทรกในกระบวนการเรียนการสอนทุกกลุ่มสาระ 2. โครงการห้องเรียนสีเขียว 3. กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน ลูกเสือ ยุวกาชาด 4. จัดกิจกรรมทางวิชาการ
3. มีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว	1. มีความเฉลียวฉลาด รอบรู้ และเท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลง 2. มีทักษะในการดำรงชีวิตอย่างเหมาะสม 3. ยึดหลักศาสนา เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวในการปฏิบัติตน	1. กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน - กิจกรรมแนะแนวโดยใช้เอกสารชุดทักษะการดำเนินชีวิต - กิจกรรมลูกเสือ – ยุวกาชาด
เงื่อนไขความสำเร็จ 1. มีคุณธรรม	1. ซื่อสัตย์ 2. สุจริต 3. ขยัน 4. อดทน 5. แบ่งปัน 6. ความเพียร 7. ประหยัด	1. โครงการโรงเรียนวิถีพุทธ 2. บูรณาการในกิจกรรมลูกเสือ ยุวกาชาด 3. สอดแทรกในการเรียน การสอนทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ 4. โครงการวันสำคัญทางศาสนา 5. โครงการห้องเรียนสีเขียว

ตารางที่ 2.3 (ต่อ)

กรอบแนวคิด	ประเด็นหลัก	แนวทาง/ กิจกรรม
2. เจาะลึกมีความรู้	1. มีความรอบรู้ ทักษะพื้นฐานในการดำรงชีวิต 2. มีความรอบรู้ ในภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทย การอนุรักษ์ สิ่งแวดล้อม และการพัฒนาเทคโนโลยี 3. มีความรอบคอบ ในการตัดสินใจมีข้อมูล ที่ชัดเจนทำให้การตัดสินใจผิดพลาด น้อยลง ใช้ชีวิตอย่างระมัดระวัง ดำรงชีวิต ด้วยการพึ่งพาตนเอง และสามารถช่วยเหลือสังคมได้	1. กิจกรรมแนะแนว (เอกสารชุดทักษะ การดำเนินชีวิต) 2. ใช้แหล่งเรียนรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นใน กระบวนการเรียนรู้ 3. ให้ประยุกต์ใช้ความรู้ ภูมิปัญญา และ ความคิดสร้างสรรค์ที่เหมาะสมกับ สภาพแวดล้อมในแต่ละท้องถิ่น โดย เน้นการผสมผสานการจัดการแบบ ท้องถิ่นและภูมิปัญญาดั้งเดิมกับ เทคโนโลยีสมัยใหม่ 4. กิจกรรมส่งเสริมการรักการอ่าน 5. โครงการห้องสมุดมีชีวิต 6. กิจกรรมลูกเสือ – ยุวกาชาด

ที่มา: สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาตาก เขต 1 (2552)

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาตาก เขต 1 (2552) จัดทำผังความคิดกลยุทธ์ แนวปฏิบัติ และตัวชี้วัดเร่งรัดการปฏิรูปการศึกษาโดยยึดคุณธรรมนำความรู้ตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ความสมานฉันท์ สันติวิธีวิถีประชาธิปไตย โดยเสนอแนวทางปฏิบัติให้แก่สถานศึกษา ดังนี้

1. ดำเนินการให้ความรู้และสร้างความตระหนักเรื่องปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง แก่บุคลากรที่เกี่ยวข้อง
2. จัดการศึกษาตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยสอดแทรกสาระ ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในหลักสูตรและสาระการเรียนรู้ในห้องเรียนและประยุกต์หลัก เศรษฐกิจพอเพียงในการจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน
3. สร้างองค์การเครือข่ายขับเคลื่อนเพื่อนำไปสู่สังคมและวิถีชีวิตประจำวันตาม ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่ยั่งยืน

4. จัดกิจกรรมเพื่อการเรียนรู้และกิจกรรมการปฏิบัติของผู้เรียนที่ปลูกฝังการดำรงชีวิตที่เกิดสมดุลทางด้านเศรษฐกิจ เช่น การรู้จักใช้จ่ายอย่างพอเพียง มีเหตุผล มีการออม การจัดสหกรณ์ การบันทึกบัญชีรายรับ รายจ่าย การทำงานสร้างรายได้นำไปสู่งานอาชีพ เช่น การปลูกผักสวนครัว การเลี้ยงสัตว์ ฯลฯ

5. การเสริมสร้างวิถีชีวิตการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ โดยมีข้อตกลงทางสังคมร่วมกัน มีความรัก ความสามัคคี ประนีประนอม เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ แบ่งปัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

6. จัดกิจกรรมให้เกิดการเรียนรู้และปลูกฝังให้ผู้เรียน รู้จักใช้ และจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างฉลาด รอบคอบและเกิดความยั่งยืนสูงสุด

7. จัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้ผู้เรียนรู้จักใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม เกิดประโยชน์คุ้มค่า ไม่ทำลายสภาพแวดล้อม

8. จัดกิจกรรมหน้าเสาธง/ หน้าแถว โดยผู้บริหารโรงเรียน ครู ผู้ทรงคุณวุฒิมาพูดคุย แนะนำ ปลูกฝังวินัย คุณธรรม จริยธรรม มารยาทไทย แนวทางการดำเนินชีวิตที่ดีแก่ผู้เรียน

9. มีระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนที่เข้มแข็ง ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมรับผิดชอบ เช่น บ้าน สถาบันศาสนา ชุมชน นักเรียนสามารถเรียนรู้ รู้จักคิดวิเคราะห์ การแก้ปัญหาเสื่อมโทรมทางศีลธรรมในสังคมได้ งดเว้นสิ่งเสพติด ศึกษาและแก้ปัญหาเรื่องเพศศึกษาอย่างเหมาะสม

10. ยกย่องเชิดชูผู้ทำความดี เช่น บุคคลดีเด่นด้านความขยัน ด้านประหยัด ด้านการช่วยเหลือเพื่อน ด้านผู้บำเพ็ญประโยชน์ต่อส่วนรวม ด้านหารายได้เสริม ด้านมารยาทงาม ฯลฯ พร้อมกันนี้ได้จัดทำตัวชี้วัดการดำเนินงานคุณธรรมนำความรู้ตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในสถานศึกษา 5 ตัวชี้วัดหลัก ดังนี้

1. ด้านการบริหารจัดการในสถานศึกษา

1.1 สถานศึกษาพัฒนาครูให้มีความรู้และตระหนักในการปฏิบัติงานโดยยึดหลักคุณธรรมนำความรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

1.2 สอดแทรกสาระเศรษฐกิจพอเพียงในหลักสูตรและสาระการเรียนรู้ของผู้เรียน

1.3 บุคลากรในสถานศึกษามีวิถีชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

2. ด้านเศรษฐกิจ

2.1 จัดการเรียนรู้และจัดกิจกรรมส่งเสริมคุณภาพผู้เรียนเกี่ยวกับการใช้จ่ายของตนเองอย่างมีเหตุผล พอประมาณ และประหยัด

2.2 จัดการเรียนรู้และจัดกิจกรรมส่งเสริมคุณภาพผู้เรียนเกี่ยวกับกิจกรรมการออม

2.3 จัดการเรียนรู้และจัดกิจกรรมส่งเสริมคุณภาพผู้เรียนเกี่ยวกับกิจกรรมการสร้างรายได้หรืองานอาชีพแก่นักเรียน

3. ด้านสังคม

3.1 จัดการเรียนรู้และจัดกิจกรรมส่งเสริมคุณภาพผู้เรียนเกี่ยวกับการปลูกฝังความรัก ความสามัคคี

3.2 จัดการเรียนรู้และจัดกิจกรรมส่งเสริมคุณภาพผู้เรียนเกี่ยวกับการปลูกฝังให้รู้จักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และการแบ่งปัน

3.3 จัดการเรียนรู้และจัดกิจกรรมส่งเสริมคุณภาพผู้เรียนเกี่ยวกับการปลูกฝังการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

4. ด้านสิ่งแวดล้อม

4.1 จัดการเรียนรู้และจัดกิจกรรมส่งเสริมคุณภาพผู้เรียนเกี่ยวกับการปลูกฝังเรื่องการจัดการขยะในสถานศึกษาและชุมชน

4.2 จัดการเรียนรู้และจัดกิจกรรมส่งเสริมคุณภาพผู้เรียนเกี่ยวกับการปลูกฝังการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างคุ้มค่า

4.3 จัดการเรียนรู้และจัดกิจกรรมส่งเสริมคุณภาพผู้เรียนเกี่ยวกับการปลูกฝังเรื่องการรักษาธรรมชาติและฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ

5. ด้านวัฒนธรรมและศาสนา

5.1 จัดการเรียนรู้และจัดกิจกรรมส่งเสริมคุณภาพผู้เรียนเกี่ยวกับการปลูกฝังให้เห็นคุณค่าความเป็นไทย เอกลักษณ์ไทย วัฒนธรรม ประเพณี ค่านิยมที่ดี

5.2 จัดการเรียนรู้และจัดกิจกรรมส่งเสริมคุณภาพผู้เรียนเกี่ยวกับการปลูกฝังให้เห็นคุณค่าของภูมิปัญญาไทย ภูมิปัญญาท้องถิ่น

5.3 จัดการเรียนรู้และจัดกิจกรรมส่งเสริมคุณภาพผู้เรียนเกี่ยวกับการปลูกฝังให้ปฏิบัติตามคำสอนตามหลักศาสนาที่ตนนับถือ

4. บริบทการจัดการศึกษาของสถานศึกษาขั้นพื้นฐานตามปรัชญาของเศรษฐกิจ

พอเพียง จากการศึกษาสถานศึกษาพอเพียงต้นแบบ พบว่า ได้ประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงในการจัดการศึกษาของสถานศึกษาขั้นพื้นฐานตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมีหลากหลายรูปแบบขึ้นอยู่กับบริบทหรือภูมิสังคมของแต่ละแห่งที่แตกต่างกันไป โดยจัดทำในรูปของโครงการ/กิจกรรมต่าง ๆ ในด้านสังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และศาสนา ซึ่งสถานศึกษานำหลักการเศรษฐกิจพอเพียง คือ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกัน โดยมีเงื่อนไขความรู้และคุณธรรมมาอธิบายประกอบการดำเนินงาน เพื่อเป้าหมายเดียวกัน คือ การพัฒนาคุณภาพการศึกษาในด้านต่าง ๆ อย่างยั่งยืนตลอดไป ซึ่งการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในสถานศึกษาสรุปได้ ดังนี้

4.1 โครงการบูรณาการการเรียนรู้วิถีชีวิตปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง/หลักสูตรการเรียนรู้แบบบูรณาการเป็นกวนนำเนื้อหา/สาระปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปบูรณาการในกลุ่มสาระการเรียนรู้ทั้ง 8 กลุ่มสาระการเรียนรู้ จัดกระบวนการเรียนรู้และพัฒนาหลักสูตรที่สอดคล้องกับท้องถิ่นให้นักเรียนได้ปฏิบัติและเรียนรู้ด้วยตนเอง มีการพัฒนาและอบรมครูให้มีความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

4.2 โครงการโรงเรียนวิถีพุทธ/โครงการค่ายธรรมพัฒนา เป็นการนำหลักของพุทธศาสนาเป็นหลักในการกำหนดความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกัน ตลอดจนการนิมนต์พระสงฆ์มาเป็นวิทยากรให้ความรู้และทำกิจกรรมร่วมกับนักเรียน

4.3 โครงการธนาคาร/สหกรณ์โรงเรียน/โครงการออมทรัพย์ เป็นการมุ่งส่งเสริมให้มีการออมและการช่วยเหลือแบ่งปันโดยให้นักเรียนเป็นผู้ดำเนินการด้วยตนเอง มีครูคอยให้คำแนะนำช่วยเหลือ

4.4 โครงการเกษตรครบวงจร/ ทัศนศึกษาใหม่ เป็นการสนับสนุนโครงการอาหารกลางวัน ให้นักเรียนมีรายได้ มีอาชีพเสริม เพิ่มรายได้

4.5 โครงการอนุรักษ์จารีตประเพณี วัฒนธรรม และวิถีชีวิตไทย/ โครงการ “บ ว ร” (บ้าน วัด โรงเรียน) เป็นการเข้าไปร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนและให้ชุมชนเข้ามาร่วมกิจกรรมของโรงเรียนมีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาร่วมให้ความรู้แก่นักเรียนและใช้แหล่งเรียนรู้ในสถานศึกษาเป็นสถานที่เผยแพร่และให้บริการแก่ชุมชน

4.6 โครงการสิ่งแวดล้อมศึกษา/ โครงการพัฒนางานสวนพฤกษศาสตร์โรงเรียน เป็นการปรับปรุงสภาพแวดล้อมและบริบทภายในสถานศึกษาให้มีบรรยากาศที่ร่มรื่น สวยงาม และใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ภายในสถานศึกษา

ตอนที่ 4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในองค์กรต่าง ๆ อาทิเช่น สถาบันการศึกษา หน่วยงานในภาคอุตสาหกรรมและภาคเกษตรกรรม โดยแบ่งออกเป็น 2 ประเภท (อภิชัย พันธเสน และคณะ, 2549) คือ

งานวิจัยที่ประยุกต์ใช้ในระดับองค์กร เช่น สถานศึกษาและองค์กรทางสังคมโดยผู้วิจัยใช้เศรษฐกิจพอเพียงเป็นกรอบความคิดในระดับปฏิบัติการ แต่ไม่ได้ศึกษาเชิงลึกแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อพัฒนาเป็นแบบกรอบทางทฤษฎีในวิจัยแต่อย่างใดดังเช่นงานวิจัยของ อรรถพล อนันตวรฤกษ์ (2552) เรื่องการสังเคราะห์และนำเสนอรูปแบบการจัดการเรียนรู้ที่เหมาะสมในการบูรณาการปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่การจัดการเรียนการสอน ผลการวิจัยพบว่ารูปแบบการบูรณาการปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่สถานศึกษาที่มีการจัดดำเนินการอยู่ในโรงเรียนเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบ ประกอบด้วย การบูรณาการในการจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรการบูรณาการในการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร และการบูรณาการในการบริหารจัดการศึกษา ทั้งนี้การบูรณาการในการจัดการเรียนการสอนพบทั้งในขั้นตอนการออกแบบกิจกรรมการเรียนการสอนและขั้นตอนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในชั้นเรียน ในด้านการนำเสนอรูปแบบการจัดการเรียนรู้ที่เหมาะสมในการบูรณาการปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่การจัดการเรียนการสอน ทำโดยการสังเคราะห์บทเรียนในการจัดการเรียนรู้ของโรงเรียนเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบร่วมกับแนวคิดในการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยม ของ แครทวอล พระพรหมคุณาภรณ์ และ สุมน อมรวิวัฒน์ สรุปได้เป็นขั้นตอนในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่เหมาะสมต่อการบูรณาการปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่การจัดการเรียนการสอน แบ่งออกเป็น 5 ขั้นตอน ได้แก่ ขั้นที่ 1 การเผชิญสถานการณ์ใหม่ ขั้นที่ 2 การกระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมและลงมือปฏิบัติ ขั้นที่ 3 ขั้นการแก้ปัญหาจนเกิดการตระหนักในคุณค่า ขั้นที่ 4 การถอดบทเรียนด้วยหลักคิด 3 ห่วง 2 เงื่อนไข และขั้นที่ 5 การสนับสนุนส่งเสริมให้เกิดการปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอจนเกิดเป็นลักษณะนิสัย

งานวิจัยของ ชาญชัย เพ็ชรประพันธ์กุล (อ้างถึงในสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2550) ศึกษาเรื่อง เศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาประเทศไทย จากแนวปรัชญาสู่การนำไปปฏิบัติจริง พบว่า จากการใช้แบบจำลองสมการโครงสร้าง (Structural Equation Model: SEM) จะสามารถชี้ให้เห็นว่า “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฯ มีความสมบูรณ์ของตัวแปรต้นและตัวแปรตามครบถ้วนที่จะใช้ในการอธิบายปัญหาการพัฒนาประเทศ ทั้งทางด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง พร้อมทั้งมีพลังในการอธิบายได้ดีกว่าแนวคิด

การพัฒนาแบบตะวันตก ทั้งยังสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ทั้งในประเทศกำลังพัฒนาและประเทศที่พัฒนาแล้ว ตัวแปรตาม คือ การพัฒนาประเทศทั้ง 3 ด้าน ได้แก่ การพัฒนาสังคม การพัฒนาเศรษฐกิจ และการพัฒนาการเมือง ตัวแปรต้นหรือตัวแปรเหตุมีทั้งสิ้น 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มแรกเป็นกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐศาสตร์ คือ การต้อง “เลือก” ระหว่าง ความพอเพียงพอประมาณกับการแข่งขัน กลุ่มที่ 2 เป็นกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับศาสตร์ด้านการจัดการ คือ การต้อง “จัดการ” การดำเนินงานทุกขั้นตอนอย่างมีแบบแผน ด้วยเหตุด้วยผล โดยอยู่บนพื้นฐานหลักวิชาที่ถูกต้อง กลุ่มที่ 3 เป็นกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสตร์ คือ การต้อง “มี” คุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต ความเพียรพยายาม ความอดทน บนพื้นฐานความมีสติและปัญญาของประชาชนทุกระดับ นักทฤษฎี นักธุรกิจ และเจ้าหน้าที่ของรัฐ

ส่วน สุขสรรค์ กันตะบุตร (อ้างถึงในสำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกาแห่งชาติ, 2550) ศึกษาเรื่อง การประยุกต์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในภาคธุรกิจ ซึ่งการศึกษาในครั้งนี้ ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทางในการตรวจสอบกิจกรรมทางธุรกิจขององค์กรธุรกิจไทยหลาย ๆ แห่ง จากหลายอุตสาหกรรมด้วยกัน คือ ธุรกิจขนาดกลางและย่อม 296 แห่งจากอุตสาหกรรมหลัก 6 กลุ่มของประเทศชุมนุมพหุคานานีวีส์ออร์ท บ้านอนุรักษ์กระดาดสา โรงพยาบาลเทพารินทร์ บริษัทแพนด้า จิวเวลลี จำกัด (มหาชน) บริษัทไพรเพอร์ซิเดนซ์ฟูดส์ จำกัด (มหาชน) บริษัทปูนซีเมนต์ไทย จำกัด (มหาชน) โดยที่ทั้งหมดได้ผ่านวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ ปี พ.ศ.2540 มาได้อย่างประสบผลสำเร็จ ซึ่งเป็นการแสดงถึงความสามารถที่จะรักษาสมดุลระหว่างองค์ประกอบต่าง ๆ ขององค์กร และสามารถยืนหยัดท่ามกลางความยากลำบากทางเศรษฐกิจและสังคมได้เป็นอย่างดี จากการศึกษาพบว่า องค์กรธุรกิจไทยเหล่านี้ มีแนวทางในการดำเนินกิจกรรมที่คล้ายคลึงกันซึ่งสวนทางกับแนวทางในการดำเนินธุรกิจกระแสหลัก แนวทางเหล่านี้ยังสอดคล้องกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง กล่าวคือ 1) มุ่งการณ์ไกลในการบริหารจัดการธุรกิจ ไม่มุ่งหวังเพียงแต่การสร้างกำไรสูงสุดในระยะสั้น 2) ตระหนักในคุณค่าของพนักงานอย่างจริงจัง และมีการปลดพนักงานในช่วงวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจปี พ.ศ.2540 3) มีความรับผิดชอบต่ออย่างเป็นรูปธรรมต่อผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียของธุรกิจที่หลากหลาย รวมถึงสังคมและสิ่งแวดล้อม โดยแสดงให้เห็นประจักษ์ทางกิจกรรมทางธุรกิจที่ดำเนินอยู่ และ 4) พัฒนานวัตกรรมในผลิตภัณฑ์และกระบวนการในการดำเนินงาน นอกจากนี้ ยังได้เปรียบเทียบแนวทางในการดำเนินธุรกิจขององค์กรธุรกิจที่มีความยั่งยืน 28 องค์กรแห่งโลกตะวันตก (เช่น BMW HSBC และ Nordstrom) ว่าสอดคล้องกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงหรือไม่ ผลการศึกษาบ่งชี้ว่า แนวทางในการดำเนินธุรกิจขององค์กรที่มีความยั่งยืนแห่งโลกตะวันตกเหล่านี้ มีความสอดคล้องกับแนวทางในการดำเนินงานขององค์กร

ธุรกิจไทยดังกล่าวข้างต้น นอกจากนี้ มีงานวิจัยที่ประยุกต์ใช้ในองค์กร อาทิ วัฒนา ศรีสัตย์วาจา (2549) ศึกษาเรื่อง การดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง และความเชื่อทางพุทธศาสนาของข้าราชการครู โรงเรียนมัธยมศึกษา สหวิทยาเขตวังทองหลาง พบว่า 1) ข้าราชการครูโรงเรียนมัธยมศึกษา มีการดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง และความเชื่อทางพุทธศาสนาอยู่ในระดับปานกลาง 2) ข้าราชการครูเพศหญิง มีการดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงสูงกว่าข้าราชการครูเพศชาย และ 3) การดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง มีความสัมพันธ์ทางบวกกับความเชื่อทางพุทธศาสนา

ในปี พ.ศ.2547 สหทัย พลบัตย์ ศึกษาเรื่อง การนำเสนอแนวทางการพัฒนาคนให้มีคุณลักษณะตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง พบว่า 1. คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของคนตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง แบ่งเป็น 3 ประการ คือ 1) พอประมาณ ได้แก่ พอประมาณกับศักยภาพของตนพอประมาณกับสภาพแวดล้อม และไม่โลภเกินไปจนเบียดเบียนผู้อื่น 2) มีเหตุผล ได้แก่ ไม่ประมาท รู้ถึงสาเหตุ พิจารณาค้นหาปัจจัยที่เกี่ยวข้อง และคำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นจากการกระทำ 3) มีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี ได้แก่ พึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจ พึ่งตนเองได้ทางสังคม คำนึงถึงผลประโยชน์มากกว่าระยะสั้น รู้เท่าทันและพร้อมรับการเปลี่ยนแปลง ซึ่งคุณลักษณะทั้ง 3 ประการจะเกิดขึ้นได้จากการพัฒนาความรู้และคุณธรรม ซึ่งเป็นเงื่อนไขหลักของการพัฒนาคน 2. กิจกรรมทางเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชนที่ดำเนินการตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสามารถแบ่งได้ 4 ด้าน คือ กิจกรรมเพื่อสร้างความพอเพียงด้านเศรษฐกิจ กิจกรรมเพื่อสร้างความพอเพียงด้านสังคม กิจกรรมเพื่อสร้างความพอเพียงด้านสิ่งแวดล้อม และกิจกรรมเพื่อสร้างความพอเพียงด้านจิตใจ ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้จำเป็นต้องดำเนินไปพร้อมกันอย่างสมดุล จึงจะสร้างความพอเพียงให้เกิดขึ้นในชุมชนได้ 3. การเรียนรู้ของชุมชนเพื่อพัฒนาคนไปสู่คุณลักษณะตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง แบ่งได้เป็น 2 ระดับ คือ การเรียนรู้เพื่อพัฒนาคนโดยตรง และการเรียนรู้เพื่อพัฒนาระบบที่ช่วยสนับสนุนการเปลี่ยนแปลง 4. แนวทางการพัฒนาคนในชุมชนให้มีคุณลักษณะตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง แบ่งได้เป็น 2 ระดับ คือ การพัฒนาความรู้และคุณธรรมในตัวบุคคลผ่านการศึกษาทั้งในระบบและนอกระบบ และการพัฒนาชุมชนให้มีการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจพอเพียงทั้ง 4 ด้าน อย่างสมดุลเพื่อนำไปสู่ความยั่งยืนและพร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลง

การศึกษาเศรษฐกิจพอเพียงในฐานะแนวคิด จุดเด่นของงานวิจัยประเภทนี้ คือ การให้ความสำคัญกับการศึกษาแนวคิดอย่างรอบคอบและละเอียดลึกซึ้ง โดยผู้วิจัยสามารถสร้างความเชื่อมโยงระหว่างกรอบแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่ตนพัฒนามากับคำถามและวัตถุประสงค์การวิจัยได้อย่างเป็นระบบ

การศึกษาของ สมศรี จินะวงษ์ (2544) เรื่อง “การวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้กิจกรรมทางเศรษฐกิจและการกระจายรายได้ในชุมชนที่ใช้แนวทางการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียง” เป็นตัวอย่างของการศึกษาที่ผสมผสานคำถามการวิจัยในเชิงแนวคิดและการประยุกต์ กล่าวคือ มีการศึกษาถึงความเป็นมาของแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ศึกษาความเหมือนความต่างของเศรษฐกิจพอเพียงในอดีตและปัจจุบัน จากนั้น ผู้ศึกษาจึงยังศึกษาวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้กิจกรรมทางเศรษฐกิจในชุมชนที่ใช้แนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเป็นการศึกษาถึงการประยุกต์ใช้แนวคิดนี้ ด้วยการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงลึกและการสังเกตการณ์ในพื้นที่ งานวิจัยของ อภิษฐ์ พันธเสน และคณะ (2546) เรื่องการประยุกต์พระราชดำรัสเศรษฐกิจพอเพียงกับอุตสาหกรรมขนาดกลางและขนาดย่อมมีวัตถุประสงค์หลักคือการนำพระราชดำรัสเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติธุรกิจและอุตสาหกรรม โดยคณะผู้วิจัยได้วิเคราะห์และตีความแนวคิดและเศรษฐกิจพอเพียง โดยได้สรุปคุณลักษณะสำคัญของเศรษฐกิจพอเพียง 9 ประการ อาทิ การใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม มีราคาไม่แพง แต่ถูกหลักวิชาการหรือการไม่โลภจนเกินไปและไม่เน้นกำไรระยะสั้นเป็นหลัก การซื้อสัตย์สุจริตในการประกอบการไม่เอารัดเอาเปรียบผู้บริโภคและไม่เอารัดเอาเปรียบแรงงานหรือลูกค้า การกระจายความเสี่ยงและการบริหารความเสี่ยงด้วยการมีผลิตภัณฑ์ที่หลากหลาย ฯลฯ อีกทั้งยังได้พัฒนาดัชนีชี้วัดความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงอีกด้วย กล่าวได้ว่างานวิจัยชิ้นนี้เป็นหนึ่งในจำนวนงานวิจัยน้อยชิ้นที่คณะนักวิจัยพยายามทำความเข้าใจและศึกษาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงอย่างจริงจังแล้วสร้างข้อสรุปบางประการเพื่อเป็นกรอบทางทฤษฎีในการวิจัยอันนำไปสู่การพัฒนาดัชนีชี้วัดความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงในอุตสาหกรรมขนาดกลางและขนาดย่อมได้ อย่างเป็นรูปธรรม การวิจัยประเภทนี้หากสามารถทำให้ต่อเนื่องน่าจะนำไปสู่การพัฒนาองค์ความรู้และทฤษฎีการประยุกต์ใช้ (Application Theory) ที่จะก่อให้เกิดประโยชน์อย่างยิ่งในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง

นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังได้ศึกษาวิเคราะห์งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการบริหารสถานศึกษา เพื่อให้ได้แนวคิดในการพัฒนารูปแบบการบริหารสถานศึกษาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงตามรายละเอียด ดังนี้

กระทรวงศึกษาธิการ (2537) โดยการสนับสนุนของสำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (United Nations Development Programme: UNDP) วิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม หลังมีการประกาศใช้ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการแต่งตั้งคณะกรรมการโรงเรียนได้ 12 ปี เพื่อพัฒนาการปฏิบัติงานของคณะกรรมการโรงเรียน โดยมีโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษาในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติเข้าร่วมโครงการ จังหวัดละ 10 โรงเรียน จาก 13 จังหวัด ใน 12 เขตการศึกษาทั่วประเทศ ซึ่งผลการดำเนินงานตามโครงการวิจัยดังกล่าว พบว่า การเข้ามามีส่วนร่วมของคณะกรรมการโรงเรียนส่วนใหญ่อยู่ในลักษณะการบริจาคทรัพย์สินและร่วมพัฒนาโรงเรียนเฉพาะตามที่โรงเรียนร้องขอ และมีบทบาทในการแสดงความคิดเห็นน้อยมาก

โอวาท สุทธนารักษ์ (2540) วิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการศึกษา ภายใต้โครงสร้างการบริหารและการจัดการศึกษาที่ไม่กระจายอำนาจ กรณีศึกษาภาคกลาง พบว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการศึกษาจะเกิดได้ต่อเมื่อสามารถสร้างเงื่อนไขที่มีลักษณะสากลขึ้นในสถานศึกษาและชุมชนสถานศึกษาที่สถานศึกษานั้นตั้งอยู่ เงื่อนไขสากลดังกล่าว ได้แก่ 1) ผู้บริหารโรงเรียนมีวิสัยทัศน์ เห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชน 2) ครูมีพฤติกรรมรักเด็ก รักโรงเรียน ตั้งใจสอน และมีกลุ่มที่เป็นแกนในการทำงาน 3) เงื่อนไขที่ก่อให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของโรงเรียน 4) ผู้นำชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา 5) มีความสอดคล้องของกิจกรรมกับความต้องการและบริบทของชุมชน และ 6) เงื่อนไขที่มีการทำงานด้วยความโปร่งใส

ชูชาติ พวงสมจิตร (2540) ศึกษาปัจจัยที่ส่งเสริมและปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนกับโรงเรียนประถมศึกษาในเขตปริมณฑลกรุงเทพมหานคร พบว่า ปัจจัยที่ส่งเสริมให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียน ซึ่งประกอบด้วย 3 กลุ่มปัจจัย คือ 1) ปัจจัยเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมที่ประกอบด้วยปัจจัยด้านเศรษฐกิจที่อยู่ในช่วงสภาวะเศรษฐกิจดี ปัจจัยด้านการเมืองการปกครองที่รูปแบบการปกครองส่วนท้องถิ่นกระตุ้นให้นักการเมืองท้องถิ่นมีส่วนร่วมกับโรงเรียน และปัจจัยด้านสังคมวัฒนธรรมคือลักษณะนิสัยพื้นฐานของคนไทย 2) ปัจจัยเกี่ยวกับชุมชนที่ศรัทธา รู้สึกเป็นเจ้าของ มีความผูกพัน มีความพร้อม และให้ความสำคัญกับความเจริญของท้องถิ่น 3) ปัจจัยเกี่ยวกับโรงเรียนที่บุคลากรของโรงเรียนมีความสัมพันธ์อันดีกับชุมชน

เป็นที่ศรัทธาของชุมชน รวมทั้งโรงเรียนสร้างระบบที่เอื้อต่อการมีสัมพันธ์กับชุมชน มีแผนงานที่ดีสร้างประโยชน์ให้กับชุมชน สำหรับปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนกับโรงเรียน ประกอบด้วย 3 กลุ่มปัจจัยเช่นกัน คือ 1) ปัจจัยด้านสภาพแวดล้อมที่เศรษฐกิจตกต่ำและปัจจัยด้านการเมืองที่มีความแตกแยกในชุมชน 2) ปัจจัยเกี่ยวกับชุมชนที่ไม่ผูกพัน ไม่ศรัทธาและขาดความสัมพันธ์อันดีกับโรงเรียน และ 3) ปัจจัยเกี่ยวกับโรงเรียนที่บุคลากรของโรงเรียนไม่ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชุมชน ขาดความสัมพันธ์อันดีกับชุมชน มีทัศนคติที่ไม่ดีกับชุมชน ขาดความเอาใจใส่นักเรียนและส่วนรวม และขาดวิธีการทำงานที่จะเชื่อมโยงกับชุมชน

งานวิจัยในต่างประเทศ

Knighton (1980) ศึกษาวิจัยระดับคุชกูบัณฑิตเรื่อง รูปแบบของตัวแทนกรรมการโรงเรียนที่มีประสิทธิผลและไม่มีประสิทธิผลในมุมมองของผู้ตรวจการของโรงเรียน โดยส่งแบบสอบถามไปยังผู้ตรวจโรงเรียนในมลรัฐเวอร์จิเนียด้วยการสุ่ม 119 คนจาก 624 คน ผลการศึกษา พบว่า มีรูปแบบของพฤติกรรมที่มีประสิทธิผล 6 รูปแบบ ได้แก่ 1) สามารถจูงใจในฐานะตัวแทน 2) ให้คำแนะนำและแนะแนวทางในการแก้ไขปัญหาที่เกี่ยวข้องกับโรงเรียนอย่างเหมาะสม 3) รู้กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา 4) มีความรู้เกี่ยวกับชุมชนซึ่งโรงเรียนตั้งอยู่ 5) มีความพร้อมในการให้บริการตามกฎหมาย และ 6) มีการพัฒนาวิชาชีพให้กับลูกจ้างของเขตการศึกษาอย่างต่อเนื่อง สำหรับรูปแบบพฤติกรรมที่ไม่มีประสิทธิภาพ ได้แก่ 1) ไม่สามารถจูงใจ 2) ไม่พร้อมให้บริการตามกฎหมาย 3) ดั้มเหลวในการให้คำแนะนำและแนวทางในการแก้ไขปัญหาที่เกี่ยวข้องกับโรงเรียน และ 4) ไม่มีความรู้เรื่องกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา

Stribling (1993) ศึกษาวิจัยระดับคุชกูบัณฑิตเรื่องการริเริ่มเพื่อการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานในโรงเรียนประถมศึกษาที่ตั้งใหม่ของมลรัฐเท็กซัส: กระบวนการและผลผลิต โดยเป็นการศึกษาจากสภาพธรรมชาติ ผลการศึกษาพบว่าครู และผู้ปกครองพัฒนาความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของจึงผูกพันในการสร้างสัมพันธ์ที่มีประสิทธิภาพ โรงเรียนมีบรรยากาศของความเป็นหุ้นส่วนทั้งในส่วนของผู้ปกครองและครู จึงนำไปสู่การเรียนการสอนที่มีประสิทธิภาพ รวมทั้งส่งผลให้โรงเรียนสามารถตอบสนองความต้องการของนักเรียนได้มากยิ่งขึ้น

Teitel (1994) วิจัยในระดับปริญญาตรีฉบับตีเรื่อง การสำรวจเกี่ยวกับการรับรู้ถึงผลกระทบต่อการปฏิรูปและปรับรูปโครงสร้างในเรื่องอำนาจและอำนาจหน้าที่ในการปฏิรูปการศึกษาของสมาชิกในคณะกรรมการโรงเรียนระดับประเทศ โดยพิจารณาเลือกตัวอย่างจาก ตัวแปรด้านภูมิศาสตร์ ได้แก่ พื้นที่ ขนาดของเขตการศึกษา และชนิดของชุมชนของโรงเรียน เช่น ชุมชนเมือง ชุมชนชานเมือง และชุมชนชนบท ซึ่งผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่า มีโปรแกรมที่ส่งเสริมการปฏิรูปการศึกษาครอบคลุมทั้งด้านพื้นที่ ขนาดของเขตการศึกษา และชนิดของชุมชนของโรงเรียน โดยคณะกรรมการโรงเรียนมีทัศนคติที่ดีเกี่ยวกับการปฏิรูปการศึกษาและปรากฏผลว่า มีสมาคมที่ปฏิบัติการเรื่องคุณภาพการศึกษา โดยสมาชิกคณะกรรมการโรงเรียนมีความเกี่ยวข้องกับการปฏิรูปโดยผลักดันให้เกิดการริเริ่มและรู้สึกถึงความมีอำนาจเต็มในการมีส่วนร่วมกับการปฏิรูปการศึกษา แม้ว่าสมาชิกคณะกรรมการโรงเรียนไม่เชื่อว่าจะมีการปฏิรูปในเขตการศึกษาของตนมากนักและไม่เชื่อว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงอำนาจและอำนาจหน้าที่ก็ตาม

Chapel (1995) วิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการตัดสินใจในโรงเรียน โดยศึกษาทั้งในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา มีข้อค้นพบ ดังนี้ 1) ผู้ปกครองส่วนใหญ่แสดงความเห็นว่าไม่ได้มีส่วนร่วมหรือมีส่วนร่วมในการตัดสินใจที่สำคัญเกี่ยวกับโรงเรียนน้อยที่สุด เช่น การจัดทำแผนแม่บทของโรงเรียน และการคัดเลือกครู เป็นต้น 2) ผู้ปกครองส่วนใหญ่แสดงความเห็นว่ามีส่วนร่วมในเรื่องการหาทุนและขยายอาคารเรียนในระดับมาก 3) ผู้ปกครองต้องการมีส่วนร่วมในเรื่องการประเมินผลครูและผู้บริหารโรงเรียนมากที่สุด

ตอนที่ 5 สรุปผลการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผลจากการศึกษา วิเคราะห์ และสังเคราะห์เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังกล่าว ผู้วิจัยได้สรุปผลการศึกษาใน 2 เรื่อง คือ 1) กรอบแนวคิดในการพัฒนารูปแบบการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และ 2) ผลการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลตามกรอบแนวคิดการวิจัย ดังนี้

1. กรอบแนวคิดในการพัฒนารูปแบบการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานบนพื้นที่สูงตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดแม่ฮ่องสอน

แนวคิดที่ใช้เป็นแนวทางกำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัยครั้งนี้อาศัยแนวคิด 5 ประการมาใช้ ได้แก่

1.1 แนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบและการพัฒนารูปแบบ

1.1.1 การกำหนดองค์ประกอบของรูปแบบ ผู้วิจัยใช้กรอบแนวคิดของ Brown และ Moberg (1980) เป็นหลัก ซึ่งกล่าวว่า รูปแบบส่วนใหญ่ประกอบด้วย 4 องค์ประกอบ คือ 1) สภาพแวดล้อม 2) เทคโนโลยี 3) โครงสร้าง และ 4) กระบวนการจัดการ และการตัดสินใจสั่งการ นอกจากนี้ ผู้วิจัยได้ใช้แนวคิดของ Bardo และ Hartman (1982) ที่ว่า รายละเอียดและองค์ประกอบที่เหมาะสมของรูปแบบจะขึ้นอยู่กับลักษณะเฉพาะของปรากฏการณ์ที่ศึกษา และวัตถุประสงค์ในการสร้างหรือรูปแบบนั้น ๆ มาประกอบด้วย ซึ่งผู้วิจัยเลือกใช้แนวคิดดังกล่าว เนื่องจากเป็นแนวคิดที่สอดคล้องกับแนวคิดเชิงระบบ

1.1.2 การพัฒนารูปแบบ ใช้กรอบแนวคิดที่สังเคราะห์จาก Boonprasert U. (1978) และ Willer (1986) โดยกำหนดขั้นตอนในการพัฒนารูปแบบในการวิจัยครั้งนี้ เป็น 3 ขั้นตอนหลัก และ 4 ขั้นตอนย่อย แสดงเป็นแผนภาพได้ ดังนี้

**แผนภาพที่ 2.14 แสดงขั้นตอนการพัฒนารูปแบบในการวิจัยเพื่อพัฒนารูปแบบ
การบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานบนพื้นที่สูงตามหลักปรัชญา
ของเศรษฐกิจพอเพียงในจังหวัดเชียงใหม่และแม่ฮ่องสอน**

1.1.3 กรอบแนวคิดในการตรวจสอบรูปแบบใช้แนวคิดของ Keeves (1988) ที่ให้ตรวจสอบรูปแบบโดยผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญผสมผสานกับสถิติ เนื่องจากผู้วิจัยพิจารณาว่า การบริหารการศึกษาเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับมิติทางสังคมศาสตร์อย่างมาก รวมทั้ง รูปแบบการบริหารของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานตามเจตนารมณ์ของการปฏิรูปการศึกษานั้น จำเป็นต้องอาศัยความคิดเห็นและความเชี่ยวชาญจากผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้ ความเข้าใจ รวมทั้งข้อมูลเชิงประจักษ์ เนื่องจากต้องมีการวิเคราะห์วิจารณ์อย่างลึกซึ้งเพื่อให้ได้ข้อสรุปที่มีคุณภาพ ประสิทธิภาพและเหมาะสม

1.2 แนวคิดระบบ ผู้วิจัยใช้แนวคิดระบบสำหรับพัฒนารูปแบบการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานบนพื้นที่สูงตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดแม่ฮ่องสอน เพื่อให้รูปแบบที่พัฒนาขึ้นมีความสอดคล้องกับระบบอื่น ๆ ของสถานศึกษา โดยใช้แนวคิดจากการผสมผสานของ Kast และ Rosenweig (1985) และ Griffiths (1959) ที่กำหนดให้มีระบบย่อย 5 ระบบ ได้แก่ ระบบย่อยเป้าหมายและค่านิยมขององค์การ ระบบย่อยโครงสร้างขององค์การ ระบบย่อยเทคโนโลยี ระบบย่อยจิต-สังคม ระบบย่อยการบริหารจัดการ

และสภาพแวดล้อมหรือระบบที่ใหญ่กว่าระบบกรรมการสถานศึกษา เนื่องจากสอดคล้องกับแนวคิดเกี่ยวกับองค์ประกอบของรูปแบบตามแนวคิดของของ Brown และ Moberg (1980)

1.3 แนวคิดในการบริหารสถานศึกษา

1.3.1 แนวคิดเกี่ยวกับหน้าที่และกระบวนการบริหารยึดแนวคิดของ Koontz และ Weihrich (1990: 22-24) เป็นหลัก โดยประกอบด้วย 1) การวางแผน 2) การจัดองค์การ 3) การจัดคนเข้าทำงาน 4) การอำนวยการ และ 5) การควบคุม

1.3.2 การบริหารสถานศึกษายึดแนวคิดพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2545 และแนวคิดของ วิจิตร ศรีสอาน (2523) ที่พิจารณาสถานศึกษาในฐานะระบบ โดยจัดกลุ่มงานในการบริหารสถานศึกษาตามกรอบของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 เนื่องจากได้กำหนดขอบเขตของการวิจัยไว้ว่าจะยึดแนวพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2545 ซึ่งมี 4 ด้าน ได้แก่ ด้านวิชาการ ด้านบุคคล ด้านงบประมาณ และด้านบริหารทั่วไป

1.3.3 แนวคิดการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน (School-based Management) โดยสังเคราะห์แนวคิดของรุ่ง แก้วแดง (2540) อุทัย บุญประเสริฐ (2542) Wohlstette และ Morhman (1993) Cheng (1996) และ Kuehn (1996) ซึ่งมีแนวคิดว่าการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน คือ การกระจายอำนาจการจัดการศึกษาไปยังสถานศึกษาให้มากที่สุด โดยเปิดโอกาสให้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับโรงเรียนทุกฝ่ายได้มีส่วนร่วมในการบริหาร การตัดสินใจ และร่วมจัดการศึกษา อันก่อให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของและรับผิดชอบในการจัดการศึกษามากขึ้น การให้โรงเรียนได้บริหารตนเอง (Self-managing) จะส่งผลให้โรงเรียนสามารถพึ่งพาตนเองได้ ซึ่งเป็นการพัฒนาในระดับรากหญ้า อันจะส่งผลให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป รวมทั้งเป็นการส่งเสริมให้เกิดการบริหารแบบโปร่งใสเนื่องจากยึดหลักการตรวจสอบและถ่วงดุลด้วยการแบ่งอำนาจหน้าที่อย่างชัดเจน คือ ส่วนกลางมีหน้าที่กำหนดนโยบายและควบคุมมาตรฐาน องค์การอิสระทำหน้าที่ตรวจสอบคุณภาพการบริหารและการจัดการศึกษา ในขณะที่สถานศึกษามีหน้าที่บริหารและจัดการศึกษา

1.4 กรอบด้านบริบทและสภาพแวดล้อม

บริบทและสภาพแวดล้อมด้านสังคมและการเมืองการปกครอง นโยบาย แผน กฎระเบียบ และกฎหมาย ได้แก่ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2545 พระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ.2545 และแผนการศึกษาแห่งชาติ (พ.ศ.2545-2559) ซึ่งยึดหลักสำคัญที่สอดคล้องกัน คือความมีเอกภาพ

ด้านมาตรฐานและนโยบาย แต่หลากหลายในทางปฏิบัติ การกระจายอำนาจการบริหารและการจัดการศึกษา และการมีส่วนร่วมของประชาชน

1.5 แนวคิดเกี่ยวกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

ผู้วิจัยได้ยึดแนวพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฯ และจากการสังเคราะห์แนวคิดของหน่วยงานและนักวิชาการหลายท่านได้ให้ไว้ อาทิ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2548) สุเมธ ตันติเวชกุล (2549) ปรียานุช พิบูลสราวุธ (2550) กล่าวว่า ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง หลักคิดและแนวทางที่ชี้ให้เห็นถึงการดำรงอยู่และปฏิบัติตนตามทางสายกลางของประชาชนในทุกระดับเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ โดยคำนึงถึงความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีระบบภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว การตัดสินใจและการดำเนินกรในด้านต่าง ๆ นั้น ต้องถูกกำกับด้วยเงื่อนไขความรู้และคุณธรรม เพื่อไปสู่การพัฒนาที่สมดุล มั่นคง และยั่งยืน บนพื้นฐานขององค์ประกอบ 4 ด้าน ได้แก่ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม

จากแนวคิดทั้ง 5 ประการดังกล่าวสรุปเป็นกรอบแนวคิดการวิจัย โดยรูปแบบการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ประกอบด้วย 3 ส่วน คือ

ส่วนที่ 1 องค์ประกอบของรูปแบบการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ส่วนที่ 2 แนวทางการนำรูปแบบการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ส่วนที่ 3 เงื่อนไขหรือข้อจำกัดของรูปแบบการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากการทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องของผู้วิจัยได้สังเคราะห์แนวคิดของนักการศึกษา นักวิชาการ และนักบริหารการศึกษา ผู้วิจัยสรุปแนวคิดตามทัศนะของผู้วิจัยได้ว่า การบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมีองค์ประกอบหลัก 3 องค์ประกอบ 2 เงื่อนไข ตามที่สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ กำหนด คือ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกันที่ดี เงื่อนไขความรู้และเงื่อนไขคุณธรรม เพื่อนำไปบูรณาการในการบริหารสถานศึกษา 4 ด้าน ได้แก่ การบริหารงานวิชาการ การบริหารงบประมาณ การบริหารงานบุคคล การบริหารงานทั่วไปที่ได้จากการสังเคราะห์ขอบข่ายภารกิจ บทบาทและหน้าที่ของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ประกอบกับการจัดการศึกษาตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของสถานศึกษาต้นแบบ สถานศึกษานำร่องและสถานศึกษาเครือข่าย ให้

สอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 และปรับปรุงแก้ไข (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้สรุปเป็นกรอบแนวคิดของการวิจัยดังแผนภาพต่อไปนี้

แผนภาพที่ 2.15 แสดงกรอบแนวคิดในการวิจัย

